

ԼՐԱՏՈՒ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆԱՅԻՆ
ԸՍՈՑԱՅԻՆՈՒԹՅՈՒՆ

1(7)



2026

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԱՅԻՆ ԱՍՈՑԻԱՑԻԱ
ARMENIAN LIBRARY ASSOCIATION

ԼՐԱՏՈՒ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԱՅԻՆ ԱՍՈՑԻԱՑԻԱՅԻ

Կիսամյա գիտա-տեղեկատվական հանդես

HERALD

OF THE ARMENIAN LIBRARY ASSOCIATION

A Biannual Scientific-Informative Journal

2026

1(7)

ԵՐԵՎԱՆ- YEREVAN

2026

Հանդեսը լույս է տեսնում 2023 թվականից
տարին երկու անգամ (էլեկտրոնային)
The journal has been published since 2023
twice a year (electronic)

Հրատարակումը երաշխավորված է
Հայկական գրադարանային ասոցիացիայի կողմից
Publication is recommended by
Armenian Library Association

Խ մ բ ա գ ռ ա կ ա ն խ ո ղ ու թ ղ
Նախագահ՝ *Ռուզան Տոնոյան*
Գլխավոր խմբագիր՝ *Մայա Գրիգորյան*
Պատասխանատու խմբագիր՝ *Արմինե Հովհաննիսյան*
Անդամներ՝ *Գևորգ Բարդակչյան, Լևոն Ավդոյան, Արա Ղազարյան,
Ալբերտ Խառատյան, Տիգրան Զարգարյան, Վահե
Թորոսյան, Գագիկ Սուքիասյան, Վիկտորիա Խուրշուդյան,
Արարատ քին. Պողոսյան, Ավագ Հարությունյան,
Համո Սուքիասյան, Միհրան Մինասյան, Ռաֆիկ Ղազարյան*

E d i t o r i a l B o a r d

Chair: Ruzan Tonoyan

Editor-in-Chief: Maya Grigoryan

Executive Secretary: Armine Hovhannisyan

Members: Gevorg Bardakchyan, Levon Avdoyan, Ara Ghazaryan, Albert
Kharatyan, Tigran Zargaryan, Vahe Torosyan, Gagik Sukiasyan,
Viktoria Khurshudyan, Priest Ararat Poghosyan, Avag Harutyunyan,
Hamo Sukiasyan, Mihran Minasyan, Rafik Ghazaryan

e-ISSN 2953-8092

DOI: 10.54503/2953-8092

ԳԼԽԱՎՈՐ ԽՄԲԱԳՐԻ ՍՅՈՒՆԱԿ

Հարգելի՛ ընթերցող

Ձեր ուշադրությանն ենք ներկայացնում Հայկական գրադարանային ասոցիացիայի «Լրատու Հայկական գրադարանային ասոցիացիայի» գիտա-տեղեկատվական հանդեսի 2026 թ. առաջին համարը, ուր հոդվածները խմբավորված են «Տեսություն և պրակտիկա», «21-րդ դարի գրադարան», «Մարզային և համայնքային գրադարաններ», «Մշակութային ժառանգություն», «Գրադարանային վիճակագրություն և վերլուծություն», «Կրթական հաստատությունների գրադարաններ», «Գործընկերություն» խորագրերի ներքո:

Սույն համարում ընդգրկված հոդվածները վկայում են հայագիտական, գրադարանագիտական և տեղեկատվական տեխնոլոգիաների բնագավառներում ուսումնասիրությունների բազմաշերտ ու արագ զարգացող բնույթի մասին: Թեև նյութերը թեմատիկորեն տարբեր են, դրանք միավորվում են մեկ ընդհանուր գաղափարի շուրջ՝ գիտելիքի պահպանման և փոխանցման նոր ձևերի, ինչպես նաև այդ գործընթացներում գրադարանների և գիտական հաստատությունների փոփոխվող դերի ուսումնասիրության անհրաժեշտության շուրջ:

Թողարկման առաջին հոդվածները վերաբերում են գրադարանային ոլորտում դեռևս քիչ ուսումնասիրված, սակայն արդիական նշանակություն ունեցող խնդիրներին: Հուզական կամ մասնագիտական այրման երևույթը դիտարկվում է գրադարանային համակարգի համատեքստում՝ ընդգծելով մասնագիտական միջավայրում հոգեբանական բեռի և աշխատանքային կայունության խնդիրները:

Սույն համարում ներկայացված են Կոտայքի մարզի և Թալի-նի տարածաշրջանի համայնքային գրադարանների ձեռքբերումներն

ԼՐԱՏՈՒ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԱՅԻՆ ԱՍՈՑԻԱՑԻԱՅԻ

ու խնդիրները: Առանձնահատուկ տեղ ենք հատկացրել սփյուռքահայ գրադարանային ժառանգության ուսումնասիրությանը. անդրադարձել ենք Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միության գրադարանի գործունեությունը՝ հիմնված արխիվային նյութերի ու փաստերի վրա: Ընդգծված է գրադարանի դերը ոչ միայն մշակութային ժառանգության պահպանման, այլ նաև կրթական և համայնքային ինքնության ձևավորման գործընթացներում:

Թվային վերափոխումների տեսանկյունից առանձնանում է նաև ակադեմիական գրադարանների և ինստիտուցիոնալ պահոցների դերի վերլուծությունը: Վ. Բոյուսովի անվան պետական համալսարանի գրադարանի փորձի հիման վրա քննարկվում են բաց հասանելիության քաղաքականության ներդրման, գիտական արդյունքների տեսանելիության բարձրացման և համալսարանի վարկանիշի վրա դրանց ազդեցության հարցերը:

Հատուկ ուշադրության է արժանի Ոսկանյան Աստվածաշնչի բացառիկ օրինակին նվիրված ուսումնասիրությունը, որը միաժամանակ մատնանշում է հայկական տպագրական ժառանգության նկատմամբ գիտական հետաքրքրության շարունակականությունը:

Ընդհանուր առմամբ, սույն համարի հոդվածները միասին ձևավորում են ամբողջական պատկեր՝ որտեղ գրադարանը դիտարկվում է որպես գրքային ֆոնդի պահպանման վայր, որպես գիտական, մշակութային և սոցիալական փոխազդեցությունների ակտիվ կենտրոն: Սույն համարի հրապարակումները կարող են հիմք ծառայել հետագա ուսումնասիրությունների համար՝ նպաստելով ինչպես տեսական մոտեցումների հարստացմանը, այնպես էլ գործնական լուծումների մշակմանը գրադարանային համակարգի արդյունավետության բարձրացման ուղղությամբ:

**ՀՈՒԶԱԿԱՆ (ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ) ԱՅՐՈՒՄԸ
ԳՐԱԴԱՐԱՆԱՎԱՐՆԵՐԻ ՄՈՏ***

ՀՏԴ: 02:159.9

DOI: 10.54503/2953-8092.2026.1(7)-5

ԳԱՐԵԳԻՆ ՂՈԶԻԿՅԱՆ

Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարան

ORCID: [0009-0000-2409-2673](https://orcid.org/0009-0000-2409-2673)

Սույն հոդվածով անդրադարձ է կատարվել հայաստանյան իրականության մեջ մասնագիտական տարբեր ոլորտներում գրեթե բացակայող մի թեմայի, այն է՝ հուզական կամ մասնագիտական այրումը: Շեշտելով գրադարանային ոլորտում հուզական այրման մասին մասնագիտական գրականության բացակայությունը, հոդվածը առաջին փորձերից է անդրադառնալու մասնագիտական շարժ թեմայի վերլուծությանը: Հարցման արդյունքերով իրականացվել է վերլուծություն և հարցման վիճակագրական տվյալները ներկայացվել են հավելվածների միջոցով:

Ուսումնասիրությունը իրականացվել է ինչպես առաջնային, այնպես էլ երկրորդային աղբյուրների հիմքի վրա՝ օգտագործելով գրականություն, գիտական հոդվածներ և էլեկտրոնային աղբյուրներ, ինչը հնարավորություն է տվել համադրված կերպով վերլուծել խնդիրների տեսական և գործնական կողմերը:

In this article, a topic that is almost absent in the Armenian reality in various professional fields, namely emotional or professional burnout, has been addressed. Emphasizing the lack of professional literature on emotional burnout in the library sector, the article is one of the first attempts to address the analy-

* Հոդվածը ներկայացվել է 26.05.2026, գրախոսվել է 15.06.2026, ընդունվել է տպագրության 16.06.2026:

The article was submitted on 26.05.2026, reviewed on 15.06.2026, accepted for publication on 16.06.2026.

sis of a very narrow professional topic. The results of the survey were analyzed and the statistical data of the survey were presented through applications.

The study was carried out on the basis of both primary and secondary sources, using literature, scientific articles and electronic sources, which made it possible to analyze the theoretical and practical aspects of the problems in a combined way.

Քանալի բառեր՝ Մասնագիտական այրում, հուզական այրում, խորնիկ հոգնածություն, ցրվածություն, սթրես, գրադարանավարի այրում, Չերնիսի տեսություն, Էդելվիչի և Արչի Բրոդսկու տեսություն, Սպրադլինի և Վեներմանի տեսություն:

Ինչպես հղել՝ Ղոչիկյան, Գ. (2026), Հուզական (մասնագիտական) այրումը գրադարանավարների մոտ, *Լրագրու Հայկական գրադարանային ասոցիացիայի*, 1(7), 5-48. [https://doi.org/10.54503/2953-8092.2026.1\(7\)-5](https://doi.org/10.54503/2953-8092.2026.1(7)-5)

How to cite (APA style): Ghochikyan, G. (2026), Emotional (professional) burnout among librarians, *Herald of the Armenian Library Association*, 1(7), 5-48. [https://doi.org/10.54503/2953-8092.2026.1\(7\)-5](https://doi.org/10.54503/2953-8092.2026.1(7)-5)

Ներածություն

Յուրաքանչյուր ոլորտում մասնագիտական այրումը համարվում է աշխատանքային գործընթացի անբաժանելի տարր: Քանի որ մարդկային փոխհարաբերությունները միշտ չէ, որ կարող են ընթանալ այնպես, ինչպես ցանկալի է:

1974 թ. գերմանական ծագմամբ ամերիկացի հոգեբան Հերբերտ Ֆրեյդենբերգերը առաջին անգամ օգտագործել է «հուզական այրում» տերմինը: Այն բացատրվում էր որպես մարդկանց հետ անմիջականորեն շփվող մասնագետների առանձնահատուկ հոգեվիճակ: Այդպիսի մասնագետների թվին է նա դասել ճգնաժամային կենտրոններում և հոգեբուժական հիվանդանոցներում աշխատողներին: Սակայն հետագայում ընդգրկվել են «մարդ-մարդ» համակարգի

բոլոր մասնագիտությունները, որոնք ենթադրում են մշտական միջանձնային շփումներ: Մասնագիտական այրման տեսության մեկ այլ հիմնադիր է համարվում ամերիկացի սոցիալական հոգեբան, պրոֆեսոր Քրիստինա Մասլախը, որը սահմանել է այդ հասկացությունը իբրև ֆիզիկական և հուզական հյուծվածության համախտանիշ: Այն ներառում է բացասական ինքնագնահատականի ձևավորում և զարգացում, բացասական վերաբերմունք աշխատանքի նկատմամբ, փոխըմբռնման ու ապրումակցման կորուստ հաճախորդների, հիվանդների և գործընկերների նկատմամբ (ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ, ԼՈՔՅԱՆ 2011: 163-174):

Պետք է նաև հասկանալ, որ մասնագիտական այրման հիմքում ընկած են աշխատողի, աշխատանքի պայմանների և աշխատանքային միջավայրի հարաբերությունները:

Հետագայում այս թեմայի վերաբերյալ պրոֆ. Ք. Մասլախը, Նիդեռլանդների Ուտրեխտի համալսարանի պրոֆեսոր և Բելգիայի Լևենի կաթոլիկ համալսարանի գիտաշխատող Վիլմար Շաուֆելին, Ակադեմիայի համալսարանի հոգեբանության պատվավոր պրոֆեսոր Մայքլ Պ. Լեյթերը իրականացրել են հետազոտություններ, որոնց արդյունքում առաջ են քաշվել այդպիսի համախտանիշ ձեռք բերելու համար մի քանի փաստեր. մեծ ծանրաբեռնվածությունը, մոտիվացիայի պահպանման համար խթանների անբավարարությունը, աշխատանքի նկատմամբ վերահսկողության, գործընկերների կողմից աջակցության, աշխատանքային հարաբերություններում արդարության, կազմակերպությունում հստակ արժեքների բացակայությունը (КОЛАЧЕВ, ОСИН, ШАУФЕЛИ, ДЕЗАРТ 2019: 129-147):

Քնին Հարվելը նշել է, որ այդպիսի պայմաններում աշխատակիցների երկարատև աշխատանքը կարող է առաջացնել մի շարք անբարենպաստ փոփոխություններ, ինչպիսիք են՝ բացակայություն-

ները, անձնակազմի արտահոսքը, ֆիզիկական ուժասպառողությունը, անքնությունը, ալկոհոլի և թմրամիջոցների չարաշահումը, հետազայում նաև խնդիրներ ամուսնական և ընտանեկան հարաբերություններում (HARWELL 2008: 379-390) :

Այրումը դրսևորվում է այն ժամանակ, երբ աշխատանքը հագեցված է հուզական տարրերով և ունի իմացական բարդություն:

Նկարագրություն

Պրոֆ. Ք. Մասլախի և Ս. Ջեքսոնի, ինչպես նաև Տ.Վ. Ֆարմանյուկի աշխատությունները ցույց են տալիս, որ մասնագիտական և հուզական այրում հասկացությունները նույնն են, ուստի հետազայում կարող ենք կիրառել երկու եզրույթներն էլ, որոնք կունենան նույն նշանակությունը (ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ, ԼՈՔՅԱՆ 2011: 163-174):

Այսպիսով հուզական այրումը վերաբերում է խրոնիկ սթրեսի հետևանքով առաջացած համախտանիշին: Այն կարող է հանգեցնել ճանաչողական գործունեության, մասնավորապես հիշողության և ուշադրության կայուն փոփոխությունների (TUKAIEV, ZYMA, MAKARCHUK 2024: 67):

Հուզական այրման ժամանակ նվազում է ուշադրության կենտրոնացումը. նորմալ պայմաններում այն տևում է 15-20 րոպե: Քանի որ ուշադրության կարևորագույն հատկանիշ է գիտակցության կենտրոնացումը, ուստի բազմաթիվ փաստեր հստակ չեն ընկալվում, որն էլ ցրվածության առաջացման պատճառ է դառնում: Հոգեբանության մեջ ցրվածությունը դասվում է 7 տեսակի, որից այրումը կարելի է վերագրել առաջինին՝ իրական ցրվածություն տեսակին: Այս դեպքում մարդը կտրվում է կարևոր գործից և չի կարողանում ոչ մի կերպ կենտրոնանալ ինչ-որ բանի վրա: Այսպիսի ցրվածությունը սովորաբար առաջանում է անքնությունից, հոգնածությունից, գլխացավից, միօրինակ աշխատանքից (ԱԶՍՅԱՆ: 54):

Մասնագիտական այրում առաջացնելու վրա կարող են ազդել ինչպես արտաքին, այնպես էլ ներքին գործոնները: Արտաքին գործոնների շարքին է դասվում շարունակաբար լարված հոգեհուզական գործունեություն, գործունեության ապակայունացնող կազմակերպումը, կատարվող գործառույթների և գործողությունների համար պատասխանատվության բարձր աստիճանը, մասնագիտական գործունեության ծավալման անբարենպաստ հոգեբանական մթնոլորտը, հոգեբանորեն բարդ խառնվածքով մարդը, որի հետ գործունի մասնագետը: Իսկ ներքին են համարվում հուզական ռիզիկոյության հակվածություն, մասնագիտական գործունեության իրադրության ինտենսիվ ներքնայնացում և մասնագիտական գործունեության մեջ հուզական հակազդման ցածր դրդապատճառվածություն (ԱՎԱ-ՆԵՍՅԱՆ, ԼՈՔՅԱՆ 2011: 163-174):

Հիմնական ախտանիշներ կարելի է համարել հարաբերությունների վատթարացումը գործընկերների և հարազատների հետ, աճող նեգատիվիզմը պացիենտների, հաճախորդների և գործընկերների նկատմամբ, կոֆեինի, նիկոտինի, ալկոհոլի չարաշահումը, հումորի զգացման կորուստը, անհաջողության և մեղքի մշտական զգացումը, բաժր գրգռվողականությունը աշխատավայրում և տանը և այլն:

Մասնագիտական այրում ունեցող մարդկանց մոտ նկատվում է հոգեախտաբանական, հոգեմարմնական, մարմնական ախտանիշների համադրություն և սոցիալական դիսֆունկցիայի հատկանիշներ: Այդ թվում առկա է խրոնիկական հոգնածություն, ուշադրության և հիշողության խանգարումներ, քնի խանգարումներ, անձնային փոփոխություններ: Նաև հնարավոր է տագնապային, դեպրեսիվ խանգարման առաջխաղացում, իսկ ավելի ծանր դեպքերում փսիխոակտիվ նյութերից կախվածության առաջացում, մինչև նույնիսկ

ինքնասպանություն (ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ, ԼՈՔՅԱՆ 2011: 163-174): Ինքնասպանության պատճառ կարող է առաջանալ դեպրեսիայի, ալկոհոլի կամ թմրամիջոցների չարաշահումը և այրման պատճառով առաջացած անձնական ճգնաժամը (ԻՆՔՆԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ: 3):

Տ.Վ. Ֆորմանյուկը առանձնացրել է մի քանի նշաններ, որոնք ցույց են տալիս մասնագիտական այրումը: Դրանք են հյուծմանը դիմակայելու մարդու հուզական ԵՍ-ի կարողությունների վերջնակետը, անհատական սահմանը, ներքին հոգեբանական փորձը, որը ներառում է զգացմունքները, դիրքորոշումները, դրդապատճառները, սպասումները և այլն, անհատական բացասական փորձը, որում կուտակված են հիմնահարցերը, դիսթրեսը, դիսկոմֆորտը, դիսֆունկցիաները և դրանց բացասական հետևանքները (ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ, ԼՈՔՅԱՆ 2011: 163-174; ՓՕՐՄԱՈԿ 1994: 24-29):

Այս ամենից ելնելով՝ կարելի է ընդհանրացնել հստակ ախտանիշներ.

- ✓ ակտիվ մասնագիտական աշխատանքին հետևող հոգնածություն, հյուծվածություն, սպառում,

- ✓ հոգեմարմնական խնդիրներ (արյան ճնշման տատանումներ, գլխացավեր, մարսողական և սրտանոթային համակարգերի ախտահարում, ներողոգիական խանգարումներ),

- ✓ անքնություն,

- ✓ բացասական վերաբերմունք այցելուների, օգտատերերի հանդեպ՝ նախկինում եղած դրական, բարյացակամ հարաբերությունների փոխարեն,

- ✓ բացասական տրամադրվածություն կատարվող աշխատանքի հանդեպ,

- ✓ անձնային դիրքորոշումների կարծրացում, շփման և գործունեության մեքենայացում, գիտելիքների պատրաստի ձևերի յուրա-

ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ցում, աշխատանքային գործողությունների ցանկի կրճատում, մտածական գործողությունների դիֆիզություն,

- ✓ ագրեսիվ միտումներ (ցասում և գրգռվածություն գործընկերների և այցելուների հետ շփման մեջ),

- ✓ ֆունկցիոնալ, բացասական վերաբերմունք սեփական անձի նկատմամբ,

- ✓ տագնապալի իրավիճակներ,

- ✓ հոռետեսական տրամադրվածություն, դեպրեսիա, ծավալվող իրադարձությունների անիմաստության զգացողություն,

- ✓ մեղքի զգացում (ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ, ԼՈՔՅԱՆ 2011: 163-174):

Մասնագիտական այրումը նման է խրոնիկական հոգնածության, սակայն խրոնիկական հոգնածությունը կապված է աշխարհի և այլ մարդկանց մասին գիտելիքների պատրաստի ձևերի ընդունման հետ, օրինակ՝ երբ մասնագետների մոտ գիտակցությունն ենթարկվում է «կարծրացման» և ձևավորվում է ֆունկցիոնալ մոտեցում ընդհանրապես մարդկանց նկատմամբ, իսկ մասնագիտական այրումը նկատվում է այն մասնագետների մոտ, որոնք ի սկզբանե օժտված են մեծ ստեղծագործական ներուժով, միտված են դեպի այլ մարդկանց, նվիրված են իրենց գործին (ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ, ԼՈՔՅԱՆ 2011: 163-174):

Ըստ Հիվանդությունների միջազգային դասակարգիչ 10-ի (անգլ.՝ International Classification of Diseases-10 կամ ICD-10) դրան տրված է Z73.0 կոդը, իսկ անվանում է այն «Գերհոգնածություն» (անգլ.՝ Burn-out)¹, սակայն ըստ Հիվանդությունների միջազգային դասակարգիչ 11-ի (անգլ.՝ International Classification of Diseases-11

¹ Persons encountering health services in other circumstances (Z70-Z76)
<https://icd.who.int/browse10/2019/en#/Z73.0> (16.06.2026):

կամ ICD-11) այն ստացել է QD85 կոդը և անվանվում է «Այրում» (անգլ.² Burnout):

Աշխարհում կան երկրներ, որոնք այն համարում են լուրջ խնդիր և պետությունները իրականացնում են համապատասխան քայլեր ծանրացումը կանխելու համար: Օրինակ, Շվեդիայում այն պաշտոնապես ընդունվել է և համարվում է բժշկական ախտորոշում: Եթե բժիշկը հաստատում է, ապա պետությունը երաշխավորում է վճարովի հիվանդության արձակուրդ, որը կարող է տևել մինչև 6 ամիս, երբեմն ավելի երկար՝ կախված վերականգման ընթացքից: Այդ արձակուրդի ընթացքում աշխատակիցը ստանում է իր աշխատավարձի մոտ 80 տոկոսը: Նիդեռլանդներում առկա է «Wet verbetering poortwachter» օրենք³, որում ամրագրված է, որ գործատուն և աշխատողը համատեղ պետք է աշխատեն վերականգման վրա, իսկ մասնագիտական այրման առկայության դեպքում աշխատակիցը կարող է բացակայել 6-ից մինչև 12 ամիս՝ այդ ընթացքում պահպանելով աշխատավարձի զգալի մասը: Գերմանիայում սա համարվում է լուրջ առողջական խնդիր. բժշկի թույլտվությամբ աշխատակիցը կարող է ստանալ մինչև 18 ամիս արձակուրդ, որը վճարում է ապահովագրությունը:

Հուզական այրման փետություններ

Մի շարք հետազոտություններ ցույց են տվել, որ հուզական այրումը տեղի չի ունենում հանկարծակի և անպատճառ: 80-ական թվականների հետազոտություններում առաջ են քաշվել մի քանի տե-

² QD85 Burnout՝ <https://icd.who.int/browse/2025-01/mms/en#129180281> (16.06.2026)

³ Wet verbetering poortwachter
<https://www.uvw.nl/nl/ziek/werkwijzer-poortwachter> (16.06.2026)

ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

սություններ՝ Չերնիսի տեսությունը, Էդելվիչի և Բրոդսկու տեսությունը, Վենինգայի և Սպրադլիի տեսությունը:

Փորձենք նկարագրել հետևյալ տեսությունների հակիրճ տարբերակը ծանոթանալու և հասկանալու համար, թե որքան կարևոր է աշխատանքում (հատկապես գրադարանային ոլորտում) պարբերաբար իրականացնել մի շարք վերլուծություններ աշխատակիցների հետ, ոչ թե միայն խոսել գրադարանային ֆինանսավորման և նոր աշխատանքային պարտականությունների ստեղծման ու ավելացման մասին:

Չերնիսի տեսություն. Ըստ կիրառական հոգեբանության պատվավոր պրոֆեսոր Քերի Չերնիսի տեսության հուզական այրման գործընթացի երեք ընդհանուր փուլեր կան: Առաջինը աշխատանքային սթրեսն է, մի ժամանակահատված, երբ անհատը սկսում է ճանաչել և բացահայտել աշխատանքի հետ կապված սթրեսները: Այնուհետև անհատը առաջացնում է հուզական արձագանք, իսկ երրորդ փուլում առաջանում է հոգեբանական հարմարեցում: Չերնիսի գաղափարները ավելի քիչ են արտահայտվում, քան մյուս երկու տեսությունների գաղափարները, և հուզական այրման մասին տեղեկատվության վերանայումը ցույց է տալիս, որ դրանք հազվադեպ են օգտագործվում այդպիսի երևույթը նկարագրելու համար (CAPUTO 1991):

Էդելվիչի և Արչի Բրոդսկու տեսություն. Ջերրի Էդելվիչն և Արչի Բրոդսկին առաջարկեցին փուլային գործընթաց, որը սկսվում էր խանդավառությունից և հաջորդաբար լճացումով, հիասթափությամբ ու ապատիայով: Հինգերորդ փուլը՝ միջամտությունը, ի վերջո հիասթափություն է առաջացնում: Ի տարբերություն նախորդ տեսության, այստեղ հուզական այրումը դիտարկվում է որպես հիասթափության

աստիճանային զարգացում (CAPUTO 1991): Ըստ այս տեսության՝ ունենք հուզական այրման զարգացման հետևյալ պատկերը.

I փուլ – սկսվում է, երբ աշխատակիցը նոր է աշխատանքի ընդունվում և իրականում պատկերացում չունի իրեն առաջադրվող խնդիրների, աշխատանքային պարականությունների ծանրության և պատասխանավության մասին: Եվ հիմնականում այստեղ է, որ աշխատակիցը կամավոր մնում է արտահերթ աշխատանքի, որպեսզի գերազանց կատարի խնդիրը:

II փուլ – սկսվում են առաջին բախումները գնահատված չլինելու և սպասելիքների չիրականանանալու հետ: Դա կարող է առաջանալ ղեկավարության անտարբերության, աշխատանք-վարձատրություն անհամադրելիության, մասնագիտական փորձի պակասի արդյունքում ունեցած անհաջողության հետ, կարիերայի դանդաղ աճի կամ բացակայության հետ: Այստեղ աշխատանքը դառնում է «ուղղակի աշխատանք» և ոչ ավելին:

III փուլ – համարվում է վտանգավոր, քանի որ այստեղ սկսվում են հիասթափություններն աշխատանքի նկատմամբ: Այսպիսի իրավիճակներում առաջանում է ագրեսիա գործընկերների նկատմամբ, որը նաև տեղափոխվում է աշխատանքային միջավայրից դուրս՝ ընտանիքի անդամների վրա, ընկերական շրջապատում:

IV փուլ – ամենավերջին փուլն է հիասթափության մեջ: Այն համարվում է խրոնիկ մաս: Պաշտպանվելու համար աշխատողը գերադասում է անտարբեր մնալ հուզական այրումի նկատմամբ: Նվազում է աշխատանքային գործունեության դիմքը, իրականացնում է միայն անհրաժեշտ գործառույթները, այն էլ՝ միայն հրաման ստանալուց հետո, խուսափում է նոր ծանոթություններից ու շփումներից, ինչպես նաև նոր աշխատանքային գործառույթներից և պատասխանատվությունից:

V փուլ – Աշխատողն իրականացնում է միջամտություն ինքնայրումը կանխելու համար: Այն ենթադրում է տարբեր փորձեր, որոնք անհատին կարող են ուժասպառ այն և դրդել տարբերակների. աշխատանքից հեռանալ, աշխատանքի նկարագրի փոփոխության, ոչ աշխատանքային հետաքրքրությունների ընդլայնման կամ սթրեսի կառավարման մեթոդների ներգրավման: Սակայն իրականացրած միջամտությունը կարող է ավելի խորացնել հուսահատությունը և բերել անելանելի իրավիճակի:

Սպրադլինի և Վենինգանի տեսություն. Մարդաբան, պրոֆեսոր Ջեյմս Սպրադլին և Վիսկոնսինի համալսարանի պրոֆեսոր Ջեյմս Վենինգան նույնպես հուզական այրումի զարգացումը բաժանեցին 5 փուլերի: Ունի հետևյալ տեսքը.

I փուլ կամ «Մեղրամսի» փուլ – Աշխատակիցը լի է էներգիայով և ցանկանում է պատշաճ իրականացնել աշխատանքը: Այս փուլում սխալը հենց մեծ ռեսուրսների ներգրավումն է համարվում, քանի որ այն շատ շուտ նաև մարում է:

II փուլ կամ «Վառելիքի սպառման» փուլ – Ի հայտ է գալիս առաջին հոգնածությունը, սկսվում է անքնություն և ցրվածություն, ուշադրության կորուստ, ֆիզիկական ռեսուրսների սպառում:

III փուլ կամ «Խրոնիկ ախտանիշների» փուլ – Ի հայտ են գալիս արդեն խրոնիկական ցավեր, օրինակ՝ գլխացավեր, ցավեր պարանոցի շրջանում, մեջքի շրջանում, մարսողական խնդիրներ և այլն: Սթրեսը և հուզական պոռթկումները դառնում են աշխատանքային օրվա մի մասնիկը: Այստեղ նաև բարդ է դառնում աշխատանքի նկատմամբ հիասթափությունը ի ցույց չդնելը:

IV փուլ կամ «Ճգնաժամի» փուլ – մարդն իրեն զգում է թակարդում, սկսվում են հոգեսոմատիկ հիվանդություններ: Զգալի տուժում են ոչ միայն աշխատանքային հարաբերությունները գործընկեր-

ների հետ, այլև ընտանիքի անդամների և ընկերների հետ հարաբերությունները:

V փուլ կամ «Պատի հարվածի» փուլ – Սա ծայրահեղ հուզական այրման վիճակն է, երբ արդեն անհրաժեշտ է հոգեբանական և հոգեբուժական միջամտություն:

Այս երեք տեսությունները համարվում են մասնագիտական այրման տեսությունների հիմնասյուները: Սակայն ժամանակակից աշխարհում ի հայտ են եկել այլ տեսություններ: Պետք է նշենք, որ ներկայիս տեսաբանները հուզական այրումը չեն համարում միայն անձնական հոգեբանական արձագանք աշխատանքային ներքին և արտաքին գործոնների դեմ, այն համարում են ավելի շատ մարդու և աշխատանքային պայմանների անահամապատասխանություն:

Ժամանակակից տեսություններից է Աշխատանքային պահանջների և ռեսուրսների մոդելը (DEMEROULTI, BAKKER 2007: 309-328), ըստ որի՝ աշխատանքի կատարումը պետք է բաժանվի երկու հիմական մասերի

✓ Աշխատանքային պահանջներ, որոնցում ընդգրկվում է ֆիզիկական և հոգեբանական ջանքերի ներդրումը:

✓ Աշխատանքային ռեսուրսներ, որոնցում ընդգրկվում են աշխատանքի իրականացման համար անհրաժեշտ գործոններ:

Ըստ այս մոդելի՝ հուզական այրում կարող է տեղի ունենալ, երբ պահանջները գերազանցում են տրամադրվող ռեսուրսներին:

Ռեսուրսների պահպանման տեսություն. Այս տեսությունը ներկայացրել է Սթիվեն Հոբֆոլը, ըստ որի՝ աշխատողը, մարդը սկսում են սթրեսի ենթարկվել, երբ վտանգի տակ են դրված ռեսուրսները: Երկարատև սթրեսը հանգեցնում է հուզական այրման: Այս տեսության 4 հիմնական ուղղություններն են.

✓ Ռեսուրսների կորստի սպառնալիք – առաջանում է, երբ աշխատողը սկսում է վախենալ իր աշխատանքի կամ դիրքի կորստից:

✓ Ռեսուրսների իրական կորուստ – երբ վախն արդեն իրականություն է դարձել: Նման դեպքերն են աշխատանքից ազատումը, պաշտոնի իջեցումը, աշխատավարձի կրճատումը, գործընկերների կողմից աջակցություն չգտնելը կամ արհամարվելը:

✓ Ներդրման դիմաց արդյունքների բացակայություն – երբ աշխատակիցը ջանքեր է ներդնում աշխատանքի կամ նախագծի իրականացման համար, սակայն ղեկավարության կողմից գնահատանք չի ստանում:

✓ Ռեսուրսների չվերականգնում – մարդը սպառվել է և չի կարողանում վերականգնվել թե՛ ֆիզիկապես, թե՛ հոգեպես: Դա կարող է նաև տեղի ունենալ, երբ աշխատողն իր պարտականությունները վատ իրականացնելուց ավելի շատ է ցանկանում աշխատել և իրեն զրկում է հանգստի բոլոր տեսակներից:

Հուզական այրումը գրադարաններում

1974 թ.՝ հուզական այրում տերմինի ի հայտ գալուց հետո, շատ մասնագետներ, տարբեր ոլորտների աշխատողների մոտ սկսեցին ուսումնասիրել և առաջ քաշել դրանց տարբերությունների և առանձնահատկությունների մասին տեսություններ: 1981 և 1982 թթ. Նևիլի, Էլիի, Բոլդի, Տոդալոյի և Ուոլշի վերլուծական հոդվածներում ներդրվեց «գրադարանավարի այրում» հասկացությունը: Բոլոր հեղինակները պատրաստ էին այդ երևույթը անվանել գրադարանավարի ուժասպառություն: Նրանք առաջարկեցին խնդիրը լայնորեն քննարկելու և լուծելու տարբերակը (CAPUTO 1991):

Գրադարանավարները աշխատանքի հետ կապված բոլոր սթրեսների զոհերն են: Բացի այդ, գրադարանային ոլորտում առկա

ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

են աշխատանքային հատուկ սթրեսների տեսակներ: Գրադարանային աշխատանքային սթրեսային պայմանների հետ կապված բողոքների ընդհանուր ցուցակը զարմանալիորեն նման է սթրեսների ընդհանուր ցուցակին, որոնք հայտնաբերվել են այլ մասնագիտություններում ուժասպառությունը ուսումնասիրելիս: Սթրեսորների միջև կապը, որոնք հատուկ են գրադարանային ոլորտի աշխատանքին, հայտնի չէ, բայց տրամաբանական է ենթադրել, որ այդ սթրեսորները նպաստում են հոգնածության առաջացմանը և զարգացմանը, քանի որ սթրեսի ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ սթրեսորները կուտակման հատկություն ունեն:

Գրադարանային ոլորտում հուզական այրման բնորոշ պատճառներ կարող են դառնալ՝

- ✓ տեղեկատվական հարցումներին արագ արձագանքելու մշտական անհրաժեշտությունը,

- ✓ գրաքննություն,

- ✓ սարքավորումների հետ կապված խնդիրները,

- ✓ գրադարանային նյութերի գողությունը, փչացումը և ոչնչացումը,

- ✓ ֆոնդի համալրման մասին ծանուցումների բացակայությունը,

- ✓ հրատապ հերթապահությունն այլ վայրերում,

- ✓ բյուջեի համալրման ժամանակ ձայնի իրավունքի բացակայությունը (CAPUTO 1991):

- ✓ Ըստ Statista շտեմարանի տվյալների՝ գրադարանային ոլորտում հուզական այրման բնորոշ պատճառներ կարող են համարվել.

- ✓ բարձր աշխատանքային ծանրաբեռնվածությունը և անձնակազմի պակասը,

- ✓ տարբեր օգտվողների կողմից հուզական պահանջները,
- ✓ օգտվողների հետ դժվար փոխազդեցությունները,
- ✓ սահմանափակ կազմակերպչական աջակցությունը,
- ✓ անբավարար ֆինանսական միջոցները,
- ✓ նոր տեխնոլոգիաներին հարմարվելու ճնշումը,
- ✓ աշխատանքի և անձնական կյանքի վատ հավասարակշռությունը⁴:

Հարցում և դրա վերլուծություն

Երբ սկսեցինք այս թեմայի ուսումնասիրությունը, նկատեցինք, որ Հայաստանի գրադարանային ոլորտում տվյալ թեման երբեք չի քննարկվել և դիտարկվել: Մեր աշխատանքները սկսեցինք հարցումներով:

Հարցումը ներառում է 36 հարց, որոնք բաժանվում են 4 խմբի: Առաջին խմբի հարցերը ընդհանրական էին և նպատակն էր հասկանալ՝ որքան ժամանակ են մարդիկ աշխատում գրադարանային ոլորտում, որքան է հարցվողների տարքային շեմը և ունե՞ն արդյոք գրադարանային կրթություն: Ընդհանուր այս հատվածը կազմված է 5 հարցից:

Երկրորդ խմբում ընդգրկված են աշխատանքային պայմանների մասին հարցեր, որպեսզի հասկանանք թե ինչպես է այն անդրադառնում աշխատանքային գործունեության վրա և ինչպես է այն ընկալվում: Այստեղ առկա է 11 հարց:

Երրորդ խմբում ներառված են անձնական տվյալները, թե ինչպես է գրադարավարն ընկալում աշխատանքը և ինչպես է այն կատարում: Այստեղ ներառվել են 12 հարցեր:

⁴ Stress and burnout - Statistics & Facts
<https://www.statista.com/topics/2099/stress-and-burnout/> (16.06.2026)

ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

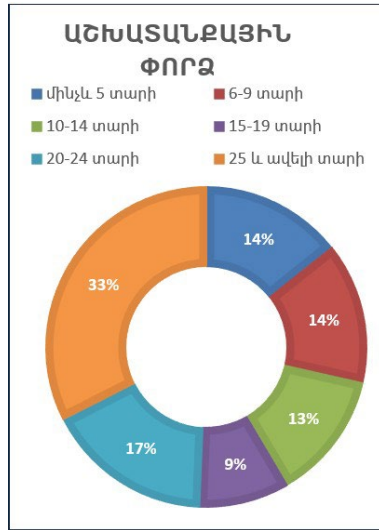
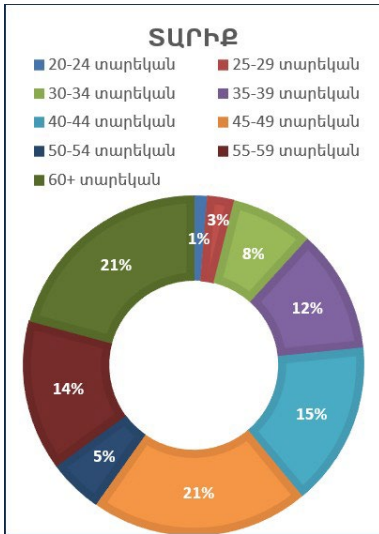
Զորրորդ խմբում բուն հուզական այրման մասին հարցադրումներն են՝ արդյո՞ք գրադարանավարները ունեն ինչ-որ նշան, որոնք երբեք ուշադրության արժանացրել՝ համարելով այն պարզապես հոգնածության արդյունք: Այստեղ ներառված է 8 հարց: (Հարցման ամբողջական տարբերակը տե՛ս Հավելված 1-ում)

Հարցաշարը կազմելու համար օգտագործվել է երեք այլ հայտնի հետազոտությունների թեստերից ծաղկաքաղ արված տարբերակը: Երկրորդ և երրորդ խմբերի հարցերի ամբողջական տարբերակը կտրամադրվի Հավելված 3-ում և Հավելված 4-ում, այնտեղ կտրամադրվեն յուրաքանչյուր հարցի համար միավորներ, արդյունքում կարող եք հաշվել միավորները և կարդալ մեկնաբանությունը:

Հարցմանը մասնակցել են 77 գրադարանավար: Այն իրականացվել է առցանց և անանուն: Վերլուծությունն իրականացվել է ինչպես հաջորդական տվյալների ուսումնասիրմամբ, այնպես էլ խառը համադրությամբ:

Այսպիսով, հարցման առաջին խմբում մասնակցել են 2 արական սեռի ներկայացուցիչ կամ ընհանուր հարցվածների 2,6% և 75 իգական սեռի ներկայացուցիչ կամ հարցվածների 97,4%: 77 գրադարանավարներից 3 անձը կամ հարցվածների 3,9% ներկայումս չի աշխատում գրադարանային ոլորտում, իսկ 74 անձ կամ 96,1%-ը աշխատում է: Միայն 29 անձ կամ 37,7%-ն ունի գրադարանային կրթություն, իսկ 48 անձ կամ 62,3%-ն այդ կրթությունը չունի:

ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

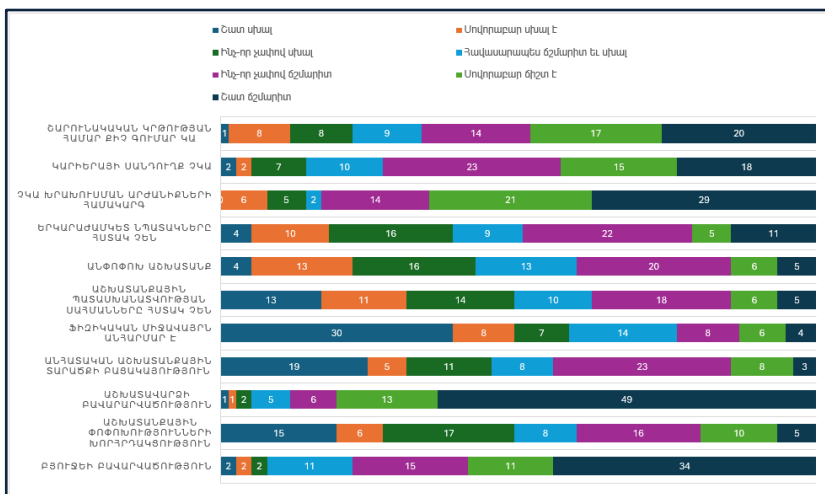


Գծապատկեր 1. Հարցվածների տարիքային և աշխատանքային փորձի շեմերը⁵

Ինչպես երևում է գծապատկերներում, գրադարաններում ամենաբարձր տարիքային շեմը 45-49 տարեկանն է՝ 16 անձ կամ հարցվածների 21%-ը: Նույն քանակը և տոկոսայնությունն ունեն 60+ տարիքի աշխատակիցները: Ամենացածր տարիքային շեմը կազմում 20-24 տարեկան աշխատակիցները (1 անձ կամ 1%) և 25-29 տարեկան անձիք (2 անձ կամ 3%): Պետք է նշել, որ 25 տարի և ավել աշխատանքային փորձ ունեն 45 տարի լրացած և բարձր տարիքի անձինք՝ 25 անձ կամ ընդհանուրի 32,4%ը:

⁵ Ըստ Հավելված 2-ի «Բաժին 1. Ընդանուր հարցեր» տվյալների հիման վրա:

ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱ



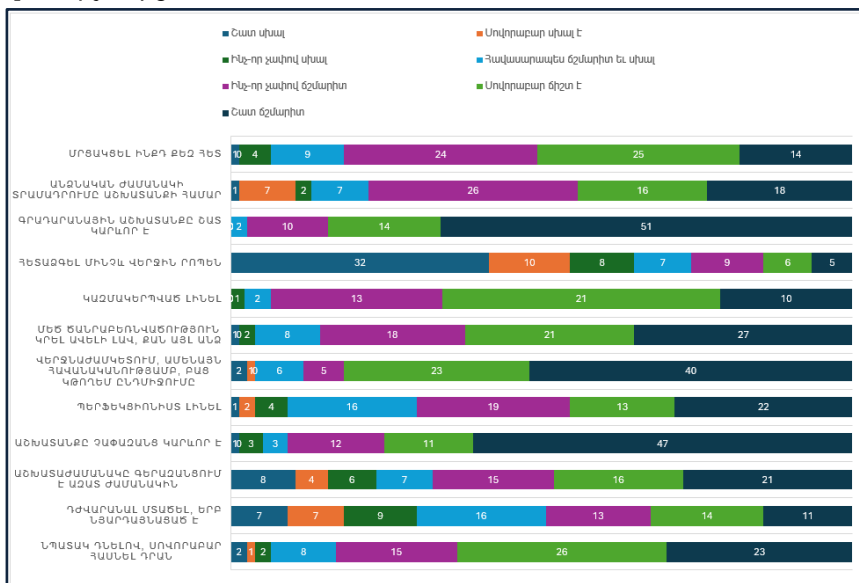
Գծապատկեր 2. «Աշխատանքային պայմաններ» բաժնի հարցման արդյունքները⁶

Գծապատկերից երևում է, որ աշխատավայրերում հիմնական խնդիր է համարվում գրադարանային բյուջեն, քանի որ այն, ըստ աշխատակիցների, բավարար չէ (համամիտ է 34 անձ կամ 44,2%), այդ թվում բավարար չեն համարում աշխատավարձի չափսը (համամիտ է 49 անձ կամ 63,6%), պարզևատրման համակարգի իսպառ բացակայությունը կամ ճիշտ չլինելու արդյունքը (համամիտ է 29 անձ կամ 37,7%), այդ թվում բարունակական կրթության վրա կատարվող գումարի հատկացման բացակայությունը (համամիտ է 20 անձ կամ 26%): Երկրորդ տեսակի հարցերը կապված էին գրադարանային արտաքին միջավայրի և ղեկավարման հետ: Արդյունքից երևում է, որ գրադարանավարները հիմնականում չեն դժգոհում իրենց աշխա-

⁶ Ըստ Հավելված 2-ի «Բաժին 2. Աշխատանքային պայմաններ» տվյալների հիման վրա:

ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

տանքային պայմաններից, աշխատանքային գործառույթների բաշխվածությունից:



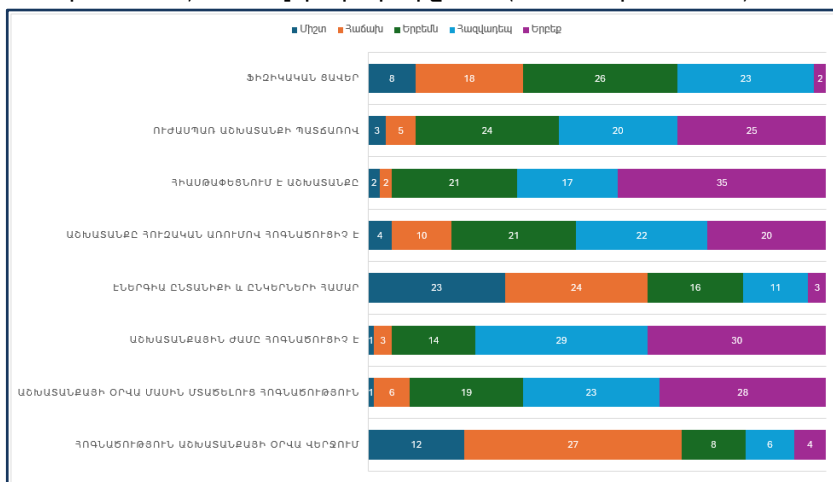
Գծապատկեր 3. «Անձնական տվյալներ» բաժնի հարցման արդյունքները⁷

Երրորդ գծապատկերի տվյալները թույլ են տալիս ուշադրություն դարձնել մի քանի հստակ կարծիքների վրա: Նկատվում է, որ աշխատողների մեծամասնությունը դիտարկում է իրեն որպես պերֆեկցիոնիստ անձնավորություն, որը կազմում է ընդհանուր հարցվածների 22 անձ կամ 28.6%: Նմանատիպ մի հարցում էլ կար, որը վերաբերում էր կազմակերպված լինելուն. այստեղ արդեն 21 անձ կամ 27,3%, է համարել, որ ինքը ունի այդպիսի ձգտում: Ուշադրություն պետք է դարձնել երկրորդ և տասներկուերորդ հարցերի վրա.

⁷ Ըստ Հավելված 2-ի «Բաժին 3. Անձնական տվյալներ» տվյալների հիման վրա:

ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

գրադարանավարների մտածողության վրա կարող են ազդել ինչպես աշխատանքային, այնպես էլ ոչ աշխատանքային իրավիճակները (16 անձ կամ 20.8%): Վերջին հարցից հասկանալի է, որ մրցակցությունը բարձր է ոչ միայն գործընկերների, այլև ինքն իր հետ, որը տատանվում է երկու տարբերակների միջև. «Ինչ-որ չափով ճշմարիտ» (24 անձ կամ 31,2%) և «Սովորաբար ճիշտ է» (25 անձ կամ 32,5%):



Գծապատկեր 4. «Հոգնածություն կամ մասնագիտական այրում» բաժնի հարցման արդյունքները⁸

4-րդ գծապատկերը փորձենք մենաբանել ավելի մանրամասն և համադրություն անել տվյալ հարցման այլ բաժինների տվյալների հետ:

Այսպիսով, ուսումնասիրելով այս բաժինը՝ կարել է ասել, որ 77 հարցվածների պատասխաններում գերակշիռ են մասնակի բացասական պատասխաններ:

⁸ Ըստ Հավելված 2-ի «Բաժին 4. Հոգնածություն կամ մասնագիտական այրում» տվյալների հիման վրա:

ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

Առաջին երեք, հինգերորդ ու վեցերորդ հարցերը վերաբերվում են գրադարանավարի աշխատանքային միջավայրում հոգնածության զգացողությանը:

Առաջին հարցի պատասխաններից պարզ է դառնում, որ աշխատանքային օրը հոգնեցուցիչ է համարում հարցվածների մեծամասնությունը. «հաճախ» տարբերակն ընտրել է 27 անձ կամ 35.1%, իսկ «երբեմն»՝ 28 անձ կամ 36.4%: Միայն 4 անձի կամ 5.2% մոտ է, որ աշխատանքային օրը երբեք հոգնեցուցիչ չի լինում:

Երկրորդ հարցի համաձայն՝ աշխատանքային օրվա մասին մտածելիս այն «երբեք» հոգնեցուցիչ չի լինում 28 անձի կամ 36.4% համար, իսկ «հազվադեպ» է հոգնեցուցիչ լինում 23 անձի կամ 29.9% մոտ:

Ինչ վերաբերում է աշխատանքային օրն անցնելու զգացողությանը, հարցվածներից 29 անձի կամ 37.7% մոտ դա հազվադեպ է լինում, իսկ 30 անձի կամ 29% մոտ երբեք նման զգացողություն չի առաջացել:

Հինգերորդ հարցում նկատվում է, որ հուզական առումով ծանրաբեռնվածություն «երբեմն» զգում է 21 հարցված կամ 27.3%, «հազվադեպ»՝ 22 անձ կամ 28.6%, իսկ 20 անձի կամ 26% մոտ նման խնդիր երբեք չի եղել:

Այս շարքի վերջին հարցը վերաբերում է աշխատանքի հանդեպ հուսահատությանը/հիասթափությանը: Երբեմն հիասթափություն է ապրում 21 անձ կամ 27.3%, իսկ հարցվածներից 25-ի կամ 45.5% մոտ նման զգացողություն երբեք չի եղել:

Այսպիսով, առաջին շարքի հարցերից պարզ է դառնում, որ աշխատանքային հոգնածությունն ու հիասթափությունը երբեմն փոխկապակցված են աշխատանքային ծանրաբեռնվածության հետ,

քանի որ այս հինգ հարցերում «բացասական» պատասխանները կազմում են ցածր տոկոս:

Երկրորդ շարքում անդրադարձ է կատարվում աշխատանքից հետո մնացած ժամանակին: Այս բաժնում ներառվում են չորրորդ, յոթերորդ և ութերորդ հարցերը: Չորրորդ հարցը վերաբերում է նրան, թե արդյոք գրադարանավարն ունենում է բավարար ուժ՝ աշխատանքից հետո ընտանիքի անդամների ու ընկերների հետ շփվելու և ժամանակ անցկացնելու համար: Պարզվում է, որ 23 անձի կամ 29.9% մոտ այդ ուժը «միշտ» առկա է, իսկ 24 անձի կամ 31.2% մոտ՝ «հաճախ»:

Այս հարցի արդյունքները համեմատվել են յոթերորդ հարցի հետ, որը վերաբերում է աշխատանքի պատճառով առաջացած ուժասպառությանը: Հարցվածներից 25-ը կամ 32.5% նշել են, որ իրենց «երբեք» ուժասպառ չեն զգում, 20 անձի կամ 26% մոտ դա լինում է «հազվադեպ», իսկ 24-ի կամ 31.2% մոտ՝ «երբեմն»:

Շարքի վերջին հարցը վերաբերում է ֆիզիկական ցավերին: Ստացված տվյալներից երևում է, որ լարված աշխատանքի պատճառով, որպես սթրեսի դեմ պայքարի արդյունք, օրգանիզմում առաջանում են ցավեր: Հարցվածների շրջանում «հաճախակի» ցավեր ունենում են 18 անձ կամ 23.4%, «երբեմն»՝ 26 անձ կամ 33.8%, և «հազվադեպ»՝ 23 անձ կամ 29.9%: Քանի որ ցավերն ինքնին չեն առաջանում (եթե չկան այլ առողջական խնդիրներ), դրանց պատճառ կարող են հանդիսանալ ֆիզիկական ծանր աշխատանքն ու սթրեսային վիճակները, ինչը կոչվում է հոգեւոր-մարմնական (պսիխոսոմատիկ) ցավեր:

Վերլուծության մեջ կարևոր է նաև ստացված արդյունքների համեմատությունը տարիքի հետ: Վեցերորդ հարցի շրջանակներում «միշտ» և «հաճախ» պատասխանաձևերի տարիքային համեմատությունը ցույց է տալիս, որ համակարծիք են եղել յուրաքանչյուր խմբից

2-ական անձ կամ 2.6%, կամ ընդհանուր հարցվածների 4 անձը կամ 5.2%՝

✓ «Միշտ» տարբերակն ընտրել է 20-29 տարեկան երկու անձ,

✓ «Հաճախ» տարբերակն ընտրել է 40-44 տարեկան 2 անձ:

Ինչ վերաբերում է աշխատանքային փորձին, ապա պատասխանողների կազմը հետևյալն է.

✓ Մինչև 5 տարվա փորձ՝ 1 անձ,

✓ 6-9 տարվա փորձ՝ 1 անձ,

✓ 10-14 տարվա փորձ՝ 2 անձ:

Դիտարկելով հարցվածների ընտրած տարբերակները՝ պարզ է դառնում, որ նրանց մոտ առկա է ոչ միայն աշխատանքի հանդեպ հիասթափություն և հոգնածություն, այլև հուզական այրում ու մշտական ֆիզիկական ցավեր:

Ընդհանրացնելով արդյունքները՝ կարելի է փաստել, որ հարցվող 77 գրադարանավարներից միայն 4 անձի կամ 5.2% մոտ է նկատվում բացառապես հուզական-մասնագիտական այրում, իսկ մնացածի մոտ խնդիրները համակարգային են:

Պայքար «հրեշի» դեմ

Սթրեսի կառավարում չի կարող լինել ամբողջական, քանի դեռ անձը չի ցանկանում իրականացնել իր համար փոփոխություններ, եթե աշխատակիցը և ընդհանրապես մարդը ցանակություն չունի փոփոխել իր որոշումները և չի ազդում իր ներքին համոզմունքների վրա, ոչ մեկ չի կարող ազդել անձի վերականգման վրա (ՍՈՒՎԱՐՅԱՆ 2016: 415): Այդ թվում «...մարդիկ ովքեր չեն կարողանում կարգավորել իրենց հուզական կյանքը՝ անընդհատ ներքին պայքար եք մղում, որը խաթարում է կենտրոնանալու և պարզորոշ դատելու նրանց ունակությունը» (ԳՈՌԻՆՍԿԱՆ 2020: 71):

Սա ծանր հետևանքներ կարող է առաջացնել՝ կոնֆլիկտային վիճակից, ալկոհոլային չարաշահումից և թմրանյութերի օգտագործումից միջև ինքնասպանություն:

Հուզական այրման դեմ պայքարը պետք է տարանջատել երկու մասի՝ անձնական պայքար (երբ, անձը պայքարում է իր ներքին «դևերի» դեմ) և կոլեկտիվ (ղեկավարության ճիշտ կառավարման արդյունքում կանխվի և վերացվի այդ մթնոլորտը):

Անձնական պայքարը սկսելու համար անհրաժեշտ է ընդունել կարգավիճակը. դա ամորթ չէ, այլ խիզախ որոշում է սեփական կյանքը և առողջությունը փրկելու համար:

Անհրաժեշտ է իրականացնել հետևյալ քայլերը.

✓ Ճանաչեք և ընդունեք վիճակը – երբեմն ալարկոտությունը կամ անարդյունավետ աշխատանքը չի գալիս մարդու տեսակից, այն կարող է նաև լինել օրգանիզմի ու մտքի հուշում, որ անձը սպառվել է և անհրաժեշտ է դադար առնել:

✓ Սահմանել հստակություն – աշխատանքային ժամի ավարտից հետո անհրաժեշտ է չմտածել աշխատանքային գործունեության մասին, այդ թվում՝ անհրաժեշտ է հրաժարվել լրացուցիչ աշխատանքից, եթե անհնար լինի այն իրականացնել ժամանակի և էներգիայի սահմաններում:

✓ Վերանայել օրվա ռեժիմը – ուշադրություն պետք է դարձնել քնի ռեժիմի վրա. անհրաժեշտ է այն լինի 7-8 ժամ, այդ թվում՝ անհրաժեշտ են կարճ (20-30 րոպե) զբոսանքներ մաքուր օդում:

✓ «Թժլային դետոքս» – ազատ ժամանակ անհրաժեշտ է հրաժարվել սոցցանցերում անդադար սքրոլ անելը, հրաշալի քայլ է զբաղվել սիրելի հոբբիով, օրինակ՝ ընթերցել սիրելի գրքից հատված, զբաղվել մեդիտացիայով կամ հանդիպում ընկերի հետ:

ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

✓ Կառավարել աշխատանքը – անհրաժեշտ է ծանր և բարդ աշխատանքը տարանջատել փոքր հատվածների և իրականացնել փուլերով:

Պետք է նշել, որ այս քայլերը միայն սկզբնական մակարդակի համար է. ավելի ծանր փուլում անհրաժեշտ է կառավարել սեփական ներքին ռեսուրսները և վերականգնել էներգիան: Գիտական հիմքով ամենադյունավետ մեթոդները հիմնված են հոգեբանության, կոգնիտիվ-վարքաբանական թերապիայի (անգլ.՝ Cognitive Behavioral Therapy կամ CBT) և ներդրվածության վրա:

Ավելի ծանր դեպքերի համար անհրաժեշտ է կիառել մի քանի այլ քայլեր.

✓ Էներգետիկ աուդիտ իրականացնել – հուզական այրումը տեղի է ունենում այն ժամանակ երբ անձի էներգետիկ ծախսը գերազանցում է դրա վերականգմանը: Այդ իսկ պատճառով անհրաժեշտ է իրականացնել ստուգում և բացահայտում. Վերցրեք թուղթ և գրիչ ու բաժանեք այն երկու հատվածի: Առաջին հատվածում գրեք էներգիա խլող կետերը, իսկ հաջորդ բաժնում՝ էներգիա տվող կետերը: Անձին այն վիզուալ ցույց է տալիս, թե որոնք են հիմնական առաջացման կետերը: Անհրաժեշտ է կրճատել խլող հատվածի ծավալը և ավելացնել տվողների քանակը:

✓ Կոգնիտիվ վերաիմաստավորում – սթրեսային իրավիճակները գալիս են հաճախ ոչ թե իրավիճակից, այլ բուն մտքերից, որոնք անձը ունի այդ իրավիճակի մասին: Անհրաժեշտ է նկատել այդպիսի կաշուն մտքերը և փոխարինել դրանք ավելի իրատեսական և հոգատար մտքերով:

✓ «Լուլիկի» մեթոդ և Ուլտրադիալ ռիթմեր – մարդու ուղեղը ֆիզիկապես չի կարող առանց հանգստի կենտրոնանալ երկու ժամից ավելի: 90-120 րոպե աշխատանքից հետո անհրաժեշտ է վերականգ-

ներ: Այդպիսի դեպքերից խուսափելու համար անհրաժեշտ է կիրառել 25/5 (25 ռուպե աշխատանք և 5 ռուպե հանգիստ) կամ 50/10 (50 ռուպե աշխատանք և 10 ռուպե հանգիստ) ռիթմը: Հանգստի ընթացքում կարելի է զբաղվել թեյ պատրաստել, ձգումներ անել կամ պատուհանից դուրս նայել, այն թույլ չի տա, որ աշխատանքային հոգնածությունը կուտակվի ամբողջ օրվա ընթացքում:

✓ Շնչառական վարժություններ – սթրեսային վիճակում սինթետիկ նյարդային համակարգը ակտիվանում է, և այն նվազեցնելու համար անհրաժեշտ է պարասինթետիկ համակարգը ակտիվացնել շնչառության միջոցով: Շնչառությունը պետք է իրականացնել 4-7-8 ձևով, այսինքն 4 վայրկյան ներշնչել, 7 վայրկյան պահել այն և 8 վայրկյան դանդաղ արտաշնչել: Այս վարժությունը 3-4 անգամ կրկնելը ֆիզիկապես նվազեցնում է սրտի աշխատանքը և հանդարտեցնում միտքը:

✓ Ժամանակի սահմանափակումը տեղեկատվության համար – մարդու միտքը ծանրաբեռնված է տարատեսակ տեղեկատվական աղմուկով, որը ի չիք է դարձնում անձի «որոշումներ կայացնելու ունակությունները»: Անհրաժեշտ է սահմանել ժամեր, երբ չի օգտագործվի թվային աշխարհի «բարիքներից» և այդ ժամը կարելի է զբաղվել լուծության մեջ նստելով կամ հանգիստ ընթերցանությամբ զբաղվելով:

Ղեկավարները, որպես ընդհանուր կառարման մի մաս կարող են իրականացնել մի քանի պարզ քայլեր աշխատանքային միջավայրում այրում չառաջացնելու համար.

✓ Ծանրաբեռնվածության արդարացի բաշխում (պարբերաբար ստուգել աշխատակիցների աշխատանքային գործառույթների ծավալը),

✓ Աշխատանքային սահմանների հարգում (աշխատանքային ժամերից դուրս չպետք է ուղարկել աշխատանքային նամակ, հաղորդագրություն, խրախուսել արձակուրդի մեկնումը),

✓ Աշխատանքի արժևորում և աջակցություն (կատարված լավ աշխատանքի համար անհրաժեշտ է գովել և խրախուսել, այդ թվում ունենալ պարբերական անհատական զրույցներ աշխատակիցների հետ՝ հասկանալու համար ոչ միայն աշխատանքային գործընթացի մասին, այլև աշխատակցի ինքնագզացողության մասին),

✓ Առողջ մթնոլորտի ստեղծում (վատ կամ սխալ իրականացրած աշխատանքից առաջացած սթրեսից պետք է խուսափել, անհրաժեշտ է ստեղծել մթնոլորտ որտեղ աշխատակիցները չեն վախենա սխալվելուց և իրենց խնդիրների մասին խոսելուց, անհրաժեշտ է թույլ տալ ընհանուր ընդմիջումից զատ ունենալ մի քանի կարճ ընդմիջումներ՝ սուրճի, թեյի կամ պարզապես մի քանի րոպե մտքերը ցրելու համար):

Դենիել Գուլմանն, Ռիչարդ Բոյացիսն և Էննի Մակկին տրամադրում են հուզական այրումը հաղթահարելու մի քանի քայլեր, որոնք պետք է լինեն աշխատակցի կողմից գիտակցված վերականգնում, սեփական սահմանների պաշտպանվածություն, աշխատանքային արժեքների և իմաստի վերականգնում:

Ժամանակակից մենջմենթում կան տարատեսակ այլ մեթոդներ, դրանցին են.

✓ Ծառայող-ղեկավարում – ղեկավարը հարցնում է, թե ինչն է աշխատակիցներին խանգարում արդյունավետ աշխատել կամ ինչպես կարող է օգնել նրանց: Նա հեռացնում է բյուրոկրատական քառքշուկները և ապահովում անհրաժեշտ ռեսուրսներով, ինչը կտրուկ նվազեցնում է աշխատակիցների սթրեսը:

✓ Agile և Scrum մեթոդոլոգիաներ – աշխատանքը բաժանվում է կարճ փուլերի: Յուրաքանչյուր փուլի սկզբում աշխատողներն իրենք են որոշում, թե որքան աշխատանք կարող են անել՝ առանց գերծանրաբեռնվելու: Իսկ փուլի վերջում անցկացվող «ստուգման» ժամանակ քննարկվում են ոչ միայն գործերը, այլև աշխատողների ներքին խնդիրներն ու հոգնածությունը:

✓ OKR (Objectives and Key Results) համակարգ – աշխատակցին տրվում են ոչ թե հարյուրավոր մանր առաջադրանքներ, այլ մի քանի հստակ նպատակներ: Սա օգնում է աշխատակիցներին տեսնել աշխատանքային գործառնությունը, հասկանալ իրենց աշխատանքի իմաստը և չվատնել էներգիան երկրորդական գործերի վրա:

Ամփոփում

Այսպիսով, հուզական (մասնագիտական) այրման համախտանիշի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ այն խրոնիկական սթրեսի հետևանքով առաջացող խորը հոգեբանական և ֆիզիկական հյուծված վիճակ է, որն ուղղակիորեն ազդում է մարդու ճանաչողական ֆունկցիաների, հիշողության և ուշադրության կենտրոնացման վրա: Գրադարանային ոլորտի աշխատակիցները, լինելով տեղեկատվական հասարակության առաջնագծում, ամենօրյա աշխատանքում բախվում են յուրահատուկ սթրեսորների՝ տեխնոլոգիական արագ փոփոխություններ, սահմանափակ բյուջեներ, բարձր պատասխանատվություն և մշտական հաղորդակցում օգտվողների հետ: Եվրոպական մի շարք առաջատար երկրներում (Շվեդիա, Նիդեռլանդներ, Գերմանիա) այս խնդիրը կարգավորվում է պետական մակարդակով՝ օրենսդրորեն ճանաչվելով որպես բժշկական ախտորոշում և երաշխավորելով երկարատև վերականգնողական արձակուրդ: Հայաստանի գրադարանային համակարգում խնդիրը դեռևս մնում է քիչ ուսումնասիրված և անտեսված: Հայաստանի գրադարա-

Նավարների շրջանում իրականացված սույն հետազոտությունը առաջին քայլերից մեկն է՝ ախտորոշելու և վեր հանելու ոլորտում առկա հոգեհուզական խնդիրները, աշխատանքային պայմանների ազդեցությունը և աշխատակիցների անձնական ընկալումները: Որպես խնդրի հաղթահարման արդյունավետ ուղիներ՝ ժամանակակից մենեջմենթը և հոգեբանական հայեցակարգերը առաջարկում են ինչպես անհատական գիտակցված վերականգնում և անձնական սահմանների պաշտպանություն, այնպես էլ կազմակերպչական կտրուկ փոփոխություններ: Գրադարանային համակարգերում կառավարման նոր մոդելների ներդրումը, բյուրոկրատական քաջբշուկների կրճատումը, ինչպես նաև ճկուն մեթոդոլոգիաների կիրառումը կարող են էականորեն նվազեցնել աշխատակիցների սթրեսը, հավասարակշռել պահանջներն ու ռեսուրսները և կանխել մասնագիտական այրումը՝ ապահովելով գրադարանների կայուն և արդյունավետ գործունեությունը: Ղեկավարները պետք է գլխավոր արժեքը համարեն աշխատակիցներին, այլ ոչ թե միայն թվերը և արդյունքները:

Օգտագործված գրականության ցանկ (References)

ԱԶԱՏՅԱՆ – Ազատյան, Ն.Գ. և ուրիշն. *Բժշկական հոգեբանություն: ուսումնական ձեռնարկ»* (Էլեկտրոնային ռեսուրս) [Azatyan, N.G. et al. *Bzhshkakan hoguebanutyun: Usumnakan dzernark* (El. source)], http://ijevanlib.ysu.am/bjshkakan_hoguebanutyun/

ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ, ԼՈՔՅԱՆ 2011 – Ավանեսյան, Հ., Լոքյան, Ա. (2011), Մասնագիտական այրման համախտանիշի բնութագրման և բացահայտման հիմնահարցը կառավարման հոգեբանությունում, Հանրային կառավարում, Երևան, 2-3, 163-174 [Avanesyan, H., Lokyan, A. (2011), Mastnagitakan ayрман hamakargi bnuthoragman ev bacahaytman himnahrtsy karravarman hoguebanutyunum, *Hanrayin karavarum*, Yerevan, 233, 163-174];

ԳՈՈՒԼՄԱՆ 2020 – Գոուլման, Դ. (2020), *Հուզական ինտելեկտ: Ինչու է այն երբեմն ավելի կարևոր, քան IQ-ն*, Երևան, Զանգակ, 352 [Goulman, D.

(2020), *Huzakan intelekt. Inchu ē ayn yerbemn aveli karevor, k'an IQ-n*, Yerevan, Zangak, 352];

ԻՆՔՆԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ – *Ինքնասպանություն* (էլեկտրոնային ռեսուրս) [Inqnaspanutyun (El. source)

<https://armenia.un.org/sites/default/files/2023-11/suicide-and-self-harm%20print%20file.pdf>

ՍՈՒՎԱՐՅԱՆ 2016 – Սուվարյան, Յ. (խմբ.) (2016), Մենեջմենթ: Դասագիրք բուհերի տնտեսագիտական մասնագիտությունների ուսանողների համար, Երևան, Տնտեսագետ, 672 [Suvaryan, Yu. (edt.) (2016), *Management: Dasagirq buheri tntesagitakan masnagitutyunneri usanoghneri hamar*, Yerevan, Tntesaget, 672];

КОЛАЧЕВ, ОСИН, ШАУФЕЛИ, ДЕЗАРТ 2019 – Колачев, Н.И., Осин, Е.Н., Шайфели В., Дезарт Ш. (2019), Личностные ресурсы и выгорание у сотрудников библиотек Московской области, *Организационная психология* (Электронный журнал), 2(9), 129-147 [Kolochev, N.I., Osin, E.N., Schaufeli, W., Desart, Sh. (2019), Personal Resources and Burnout: Evidence from a Study among Librarians of Moscow Region, *Organizational Psychology* (El. source), 2(9), 129-147];

ФОРМАНЮК 1994 – Форманюк, Т.В. (1994), Синдром профессионального сгорания как показатель профессиональной дезадаптации, *Вопросы психологии*, Москва, 4, 24-29 [Formanyuk, T.V. (1994), Sindrom professsionnal'nogo sgoraniya kak pokazatel' professional'noi dezadaptatsii, *Voprosy psikhologii*, Moskva, 4, 24–29];

CAPUTO 1991 – Caputo, J.S. (1991), Stress and burnout in library service, *Bulletin of the Medical Library Association*, 4(79), 421;

DEMEROUTI, BAKKER 2007 – Demerouti, E., Bakker A. (2007), The Job Demands-Resources Model: state of the art, *Journal of Managerial Psychology*, 22, 309-328. doi:10.1108/02683940710733115;

HARWELL 2008 – Harwell, K. (2008), Burnout Strategies for Librarians, *Journal of Business & Finance Librarianship*, 3(13), 379-390;

TUKAIEV, ZYMA, MAKARCHUK 2024 – Tukaiev, S, Zyma, I, Makarchuk, M. (2024), Short-term memory depends on the level of emotional burnout, European Psychiatry, 67(S1). doi: 10.1192/j.eurpsy.2024.780:S380-S380;

EMOTIONAL (PROFESSIONAL) BURNOUT AMONG LIBRARIANS

GAREGIN GHOSHIKYAN

Scientific Library of the Armenian State University of Economics

Keywords: Professional burnout, emotional burnout, chronic fatigue, distraction, stress, librarian burnout, Cherniss theory, Edelwich and Archie Brodsky theory, Spradlin and Weningan theory.

The study of emotional (professional) burnout syndrome shows that it is a state of deep psychological and physical exhaustion caused by chronic stress, which directly affects a person's cognitive functions, memory and concentration. Being at the forefront of the information society, librarians face unique stressors in their daily work: rapid technological changes, limited budgets, high responsibilities, and constant communication with users. While in a number of leading European countries (Sweden, Netherlands, Germany) this problem is regulated at the state level, legally recognized as a medical diagnosis and guaranteeing a long rehabilitation leave, in the library system of Armenia the problem still remains little studied and neglected. This research conducted among Armenian librarians is one of the first steps to diagnose and highlight the psycho-emotional problems in the field, the impact of working conditions and personal perceptions of employees. As effective ways to overcome the problem, modern management and psychological concepts offer both individual conscious rehabilitation and protection of personal boundaries, as well as drastic organizational changes. Implementing new management models in library systems, reducing bureaucratic hassles, and using flexible methodologies can significantly reduce employee stress, balance demands and resources, and prevent professional burnout, ensuring sustainable and efficient library operations.

Հավելված 1. Հարցում

Քաժին 1. Ընդհանուր հարցեր

1. Ներկայումս աշխատում եք գրադարանային ոլորտում

- Այո
- Ոչ

2. Քանի՞ տարեկան եք

- 20-24 տարեկան
- 25-29 տարեկան
- 30-34 տարեկան
- 35-39 տարեկան
- 40-44 տարեկան
- 45-49 տարեկան
- 50-54 տարեկան
- 55-59 տարեկան
- 60+ տարեկան

3. Սեռ

- Իգական
- Արական

4. Քանի՞ տարի եք աշխատում գրադարանային ոլորտում

- մինչև 5 տարի
- 6-9 տարի
- 10-14 տարի
- 15-19 տարի
- 20-24 տարի
- 25 և ավելի տարի

5. Ունե՞ք գրադարանային գործի բարձրագույն կրթություն

- Այո
- Ոչ

Բաժին 2. Աշխատանքային պայմաններ⁹

6. Գրադարանի բյուջեն բավարար չէ մեր կարիքների համար

- Շատ սխալ
- Սովորաբար սխալ է
- Ինչ-որ չափով սխալ
- Հավասարապես ճշմարիտ և սխալ
- Ինչ-որ չափով ճշմարիտ
- Սովորաբար ճիշտ է
- Շատ ճշմարիտ

7. Գրադարանավարները սովորաբար չեն խորհրդակցում, երբ աշխատանքային փոփոխությունների անհրաժեշտություն կա

8. Գրադարանավարները լավ աշխատավարձ չեն ստանում

9. Գրադարանավարներն չունեն անհատական աշխատանքային տարածք

10. Գրադարանի ընդհանուր ֆիզիկական միջավայրը գրավիչ չէ և անհարմար է

11. Գրադարանում լիազորությունների և պատասխանատվության սահմանները հստակ չեն

12. Գրադարանավարներն քիչ փոփոխականություն ունեն աշխատանքային առաջադրանքներում

13. Գրադարանում երկարաժամկետ նպատակները հստակ չեն

14. Չկա պարզևատրման (խրախուսման) արժանիքների համակարգ՝ լավ աշխատանքը շրջափելիորեն ճանաչելու համար

15. Գրադարանավարների համար կարիերայի սանդուղք չկա

16. Գրադարանային կանոնավոր շարունակական կրթության համար քիչ գումար կա, և այլ վերապատրաստումների համար խնդրանքները հազվադեպ են աջակցվում

Բաժին 3. Անձնական հոգեբանական տվյալներ

⁹ Մնացյալ հարցերի դեպքում առաջարկվել են պատասխանի նույն տարբերակները:

ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

17. Երբ նպատակ եմ դնում, սովորաբար հասնում եմ դրան, անկախ ամեն ինչից

18. Ես դժվարանում եմ մտածել, երբ նյարդայնանում եմ

19. Իմ աշխատաժամանակը գերազանցում է իմ ազատ ժամանակին

20. Իմ աշխատանքը չափազանց կարևոր է ինձ համար

21. Ես հակված եմ պերֆեկցիոնիստ լինելու

22. Երբ վերջնաժամկետ ունեմ, ամենայն հավանականությամբ, բաց կթողնեմ ընդմիջումները և կաշխատեմ

23. Ես կարող եմ հաջողությամբ մեծ ծանրաբեռնվածություն կրել ավելի լավ, քան իմ ճանաչած մարդկանց մեծ մասը

24. Ես շատ կազմակերպված անձնավորություն եմ

25. Ես հակված եմ ամեն ինչ հետաձգել մինչև վերջին րոպեն, իսկ հետո խելագարի պես աշխատել, որպեսզի դրանք ավարտվեն

26. Ես կարծում եմ, որ գրադարանային աշխատանքը շատ կարևոր է հասարակության բարելավման համար

27. Ես հաճախ անձնական ժամանակ եմ տրամադրում աշխատանքային գործունեությանը

28. Ես բավականին մրցունակ եմ, թեև կարող եմ ավելի շատ մրցակցել ինքս ինձ, քան մյուսների հետ

Բաժին 4. Հոգնածություն կամ մասնագիտական այրում¹⁰

29. Աշխատանքային օրվա վերջում հոգնածություն զգո՞ւմ եք

- Միշտ
- Հաճախ
- Երբեմն
- Հազվադեպ
- Երբեք

30. Առավոտյան հոգնե՞լ եք աշխատանքային օրվա մասին մտածելուց

¹⁰ Մնացյալ հարցերի դեպքում առաջարկվել են պատասխանի նույն տարբերակները:

ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

31. Ձգո՞ւմ եք, որ յուրաքանչյուր աշխատանքային ժամը հոգնեցուցիչ է Ձեզ համար

32. Ազատ ժամանակ բավականաչափ էներգիա ունե՞ք ընտանիքի և ընկերների համար

33. Արդյո՞ք Ձեր աշխատանքը հուզական առումով հոգնեցուցիչ է

34. Ձեր աշխատանքը հիասթափեցնո՞ւմ է Ձեզ

35. Դուք ուժասպառ եք զգում Ձեր աշխատանքի պատճառով

36. Ունենո՞ւմ եք ֆիզիկական ցավեր (գլխացավ, մեջքի ցավ կամ հաճախակի մրսածություն) լարված աշխատանք կատարելուց հետո:

Հավելված 2. Հարցման արդյունքները

Բաժին 1. Ընդհանուր հարցեր										
Հ.	Պ.	Այո					Ոչ			
1.	Ներկայումս աշխատո՞ւմ եք գրադարանային ոլորտում	74 անձ կամ 96,1%					3 անձ կամ 3,9%			
Հ.	Պ.	20-24 տ.	25-29 տ.	30-34 տ.	35-39 տ.	40-44 տ.	45-49 տ.	50-54 տ.	55-59 տ.	60+ տ.
2.	Քանի՞ տարեկան եք	1 (1.3%)	2 (2.6%)	6 (7.8%)	9 (11.7%)	12 (15.6%)	16 (20.8%)	4 (5.2%)	11 (14.3%)	16 (20.8%)
Հ.	Պ.	Արական					Բզական			
3.	Սեռ	75 անձ կամ 97,4%					2 անձ կամ 2,6%			
Հ.	Պ.	մինչև 5 տ.	6-9 տ.	10-14 տ.	15-19 տ.	20-24 տ.	25 և ավելի տ.			
4.	Քանի՞ տարի եք աշխատում գրադարանային ոլորտում	11 (14,3%)	11 (14,3%)	10 (13%)	7 (9,1%)	13 (16,9%)	25 (32,5%)			
Հ.	Պ.	Այո					Ոչ			
5.	Ունե՞ք գրադարանային գործի բարձրագույն կրթություն	29 անձ կամ 37,7%					48 անձ կամ 62,3%			

ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

Բաժին 2. Աշխատանքային պայմաններ							
Տարբերակ	Պատասխան	Ըստ տեղա	Մոլորակային տիպ է	Բն-տ. ամրոժ. տեղա	Համապատասխանություն է տեղա	Բն-տ. ամրոժ. համարմունք	Մոնիթորինգային տեղա է
1. Գրադարանի բյուջեն բավարար չէ մեր կարիքների համար	2 (2,6%)	2 (2,6%)	2 (2,6%)	11 (14,3%)	15 (19,5%)	11 (14,3%)	34 (44,2%)
2. Գրադարանում գրադարանավարները տոկոսաբար չեն խորհրդակցում, երբ աշխատանքային փոփոխությունների անհրաժեշտություն կա	15 (19,5%)	6 (7,8%)	17 (22,1%)	8 (10,4%)	16 (20,8%)	10 (13%)	5 (6,5%)
3. Գրադարանավարները լավ աշխատավարձ չեն ստանում	1 (1,3%)	1 (1,3%)	2 (2,6%)	5 (6,5%)	6 (7,8%)	13 (16,9%)	49 (63,6%)
4. Գրադարանավարներն չունեն անհատական աշխատանքային տարածք	19 (24,7%)	5 (6,5%)	11 (14,3%)	8 (10,4%)	23 (29,9%)	8 (10,4%)	3 (3,9%)
5. Գրադարանի ընդհանուր ֆիզիկական միջավայրը գրավիչ չէ և անհարմար է	30 (39%)	8 (10,4%)	7 (9,1%)	14 (18,2%)	8 (10,4%)	6 (7,8%)	4 (5,2%)
6. Գրադարանում լիազորությունների և պատասխանատվության սահմանները հստակ չեն	13 (16,9%)	11 (14,3%)	14 (18,2%)	10 (13%)	18 (23,4%)	6 (7,8%)	5 (6,5%)
7. Գրադարանավարներն քիչ փոփոխականություն ունեն աշխատանքային առաջարկներում	4 (5,2%)	13 (16,9%)	16 (20,8%)	13 (16,9%)	20 (26%)	6 (7,8%)	5 (6,5%)
8. Գրադարանում երկարաժամկետ նպատակները հստակ չեն	4 (5,2%)	10 (13%)	16 (20,8%)	9 (11,7%)	22 (28,6%)	5 (6,5%)	11 (14,3%)
9. Չկա պարզևստիմյալ (խրախուսման) արժանիքների համակարգ՝ լավ աշխատանքը շնորհելիս նախադրյալ համար	0 (0%)	6 (7,8%)	5 (6,5%)	2 (2,6%)	14 (18,2%)	21 (27,3%)	29 (37,7%)
10. Գրադարանում գրադարանավարների համար կարիերայի անորոշ չկա	2 (2,6%)	2 (2,6%)	7 (9,1%)	10 (13%)	23 (29,9%)	15 (19,5%)	18 (23,4%)
11. Գրադարանային կանոնադր շարունակական կրթության համար քիչ գումար կա, և այլ վերապատրաստումների համար խնդրանքները հազվադեպ են առկայում	1 (1,3%)	8 (10,4%)	8 (10,4%)	9 (11,7%)	14 (18,2%)	17 (22,1%)	20 (26%)

ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

Բաժին 3. Անձնական տվյալներ

Տարբերակ Պատասխան	Ընտրվեց	Մոխրագույն փնտռվեց	Բացարձակ փնտռվեց	Համարային ճանաչողական և փնտռվեց	Բացարձակ ճանաչողական և փնտռվեց	Մոխրագույն ճանաչողական և փնտռվեց	Ընտրվեց
1. Երբ նպատակ է ունենում, սովորաբար հասնում եմ դրան, անկախ ամեն ինչից	2 (2,6%)	1 (1,3%)	2 (2,6%)	8 (10,4%)	15 (19,5%)	26 (33,8%)	23 (29,9%)
2. Ես դժվարանում եմ մտածել, երբ կարդայնալուստում եմ	7 (9,1%)	7 (9,1%)	9 (11,7%)	16 (20,8%)	13 (16,9%)	14 (18,2%)	11 (14,3%)
3. Բոլոր աշխատանքային գործառնություններն իմ ազատ ժամանակն են	8 (10,4%)	4 (5,2%)	6 (7,8%)	7 (9,1%)	15 (19,5%)	16 (20,8%)	21 (27,3%)
4. Բոլոր աշխատանքային չափազանց կարևոր է ինձ համար	1 (1,3%)	0 (0%)	3 (3,9%)	3 (3,9%)	12 (15,6%)	11 (14,3%)	47 (61%)
5. Ես հավսել եմ պերժեցիտիստ լինելու	1 (1,3%)	2 (2,6%)	4 (5,2%)	16 (20,8%)	19 (24,7%)	13 (16,9%)	22 (28,6%)
6. Երբ վերջնաժամկետ ունենում եմ, ամենայն հավանականությամբ, բաց կթողնեմ ընթացիկները եւ աշխատեմ	2 (2,6%)	1 (1,3%)	0 (0%)	6 (7,8%)	5 (6,5%)	23 (29,9%)	40 (51,9%)
7. Ես կարող եմ հաջողությամբ մեծ ծանրություններ կրել ազնիվ լավ, բայց իմ ճանաչած մարդկանց մեծ մասը	1 (1,3%)	0 (0%)	2 (2,6%)	8 (10,4%)	18 (23,4%)	21 (27,3%)	27 (35,1%)
8. Ես շատ կազմակերպված անձնակազմություն եմ	0 (0%)	0 (0%)	1 (1,3%)	2 (2,6%)	13 (16,9%)	21 (27,3%)	10 (12,9%)
9. Ես հավսել եմ ամեն ինչ հետաձգել մինչև վերջին րոպեն, իսկ հետո խելագարի պես աշխատեմ, որպեսզի դրանք ամառնան	32 (41,6%)	10 (13%)	8 (10,4%)	7 (9,1%)	9 (11,7%)	6 (7,8%)	5 (6,5%)
10. Ես կարծում եմ, որ գրառարարային աշխատանքը շատ կարեւոր է հասարակության բարեկեցության համար	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	2 (2,6%)	10 (13%)	14 (18,2%)	51 (66,2%)
11. Ես հաճախ անձնական ժամանակ եմ տրամադրում աշխատանքային գործունեությանը	1 (1,3%)	7 (9,1%)	2 (2,6%)	7 (9,1%)	26 (33,8%)	16 (20,8%)	18 (23,4%)
12. Ես բավականին մրցունակ եմ, թեև կարող եմ ազնիվ շատ մրցակցել ինձ ինձ, բայց մրցանքի հետ	1 (1,3%)	0 (0%)	4 (5,2%)	9 (11,7%)	24 (31,2%)	25 (32,5%)	14 (18,2%)

Բաժին 4. Հոգևածություն կամ մասնագիտական այրում

Հարց Պատասխան	Միայն	Համար	Երբեմն	Համար	Երբեք
1. Աշխատանքային օրվա վերջում հոգևածություն զգում եմ	12 (15,6%)	27 (35,1%)	28 (36,4%)	6 (7,8%)	4 (5,2%)
2. Անադիպառն հոգևածություն եմ աշխատանքային օրվա մասին մտածելիս	1 (1,3%)	6 (7,8%)	19 (24,7%)	23 (29,9%)	28 (36,4%)
3. Չգտնում եմ, որ ուրախացնող աշխատանքային ժամը հոգևածություն է զգալ համար	1 (1,3%)	3 (3,9%)	14 (18,2%)	29 (37,7%)	30 (39%)
4. Ազատ ժամանակ բավականաչափ էներգիա ունեմ ընտանիքի և ընկերների համար	23 (29,9%)	24 (31,2%)	16 (20,8%)	11 (14,3%)	3 (3,9%)
5. Արդյո՞ք Ձեր աշխատանքը հուզական առումով հոգևածություն է	4 (5,2%)	10 (13%)	21 (27,3%)	22 (28,6%)	20 (26%)
6. Ձեր աշխատանքը հիպոթեզիցում է Ձեզ	2 (2,6%)	2 (2,6%)	21 (27,3%)	17 (22,1%)	35 (45,5%)
7. Դուք ուժասպառ եք զգում Ձեր աշխատանքի պատճառով	3 (3,9%)	5 (6,5%)	24 (31,2%)	20 (26%)	25 (32,5%)
8. Ունե՞նում եմ ֆիզիկական ցավեր (զիխացում, մեքեր ցավ կամ համախառն մրցածություն) խորանոց աշխատանք կատարելիս հետո	8 (10,4%)	18 (23,4%)	26 (33,8%)	23 (29,9%)	2 (2,6%)

ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

Հավելված 3. Անձնական այրման գործակիցը (ԱԱԳ)

Յուրաքանչյուր հայտարարության համար օգտագործելով յոթ բալանոց սանդղակ, փորձեք գնահատել ինքներդ Ձեզ որքան հնարավոր է ազնիվ յուրաքանչյուր կետի վերաբերյալ: Ավարտելուց հետո ավելացրեք Ձեր բոլոր միավորները՝ ընդհանուր ԱԱԳ միավոր ստանալու համար:

Պնդումներ/Պատասխաններ	Շարքի սիմոլ	Սովորաբար սխալ է	Որոշ իսկումն է	Որոշ իսկումն է Հավասարապես ճշմարտ է	Սիկոմոց իսկումն է Ինչ-իսկումն է	Սովորաբար ճիշդ է	Սիկոմոց սիմոլ
	1	2	3	4	5	6	7
Երբ նպատակ եմ դնում, սովորաբար հասնում եմ դրան, անկախ ամեն ինչից:							
Ես դժվարանում եմ մրաժեղ, երբ նյարդայնանում եմ:							
Իմ աշխատանքային գործունեությունը գերազանցում է իմ ազատ ժամանակի գործունեությունը							
Իմ կարիերան չափազանց կարևոր է ինձ համար							
Ես հակված եմ պերֆեկցիոնիստ լինելու							
Ես դիսկոն եմ դիմում							
Ես միշտ ինձ համարել եմ «Արիստո» անձնավորություն							
Երբ վերջնաժամկետ ունեմ, ամենայն հավանականությամբ, բաց կթողնեմ ընդամիջումները կամ ճաշը և կաշխատեմ մեկ ժամ մեկ							

ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

Ժամ ինչ-որ բան անելու համար							
Ես մի փոքր «աշխատանքային ծի» եմ՝ ես կարող եմ հաջողությամբ մեծ ծանրաբեռնվածություն կրել ավելի լավ, քան իմ ճանաչած մարդկանց մեծ մասը							
Ես շատ կազմակերպված անձնավորություն եմ							
Ես կարծում եմ, որ եթե Դուք ընդհանրապես ինչ-որ բան եք անում, Դուք պետք է դա լավ անեք							
Ես դժվարանում եմ հանգստանալ							
Ինձ համար դժվար է առաջադրանքներ պատվիրակել ուրիշներին							
Ես հակված եմ ամեն ինչ հեղափոխել միեւն Վերջին րոպեն, իսկ հետո խելագարության պես աշխատել, որպեսզի դրանք ավարտվեն							
Ուրիշներն ինձ համարում են գերհաջողակ կամ կարծում են, որ ես պարզապես խելոք եմ							
Ես ունեմ գլխացավ, մեջքի ցավ կամ հաճախակի մոսածություն							
Ես կարծում եմ, որ գրադարանային աշխատանքը շատ կարևոր է հասարակության բարելավման համար							
Ես հաճախ անձնական ժամանակ եմ փրամադրում աշխատանքային գործունեությանը							
Ինձանից որոշ ժամանակ է պահանջվում, որպեսզի «իջնեմ» ոգևորիչ իրադարձությունից հետո							
Ես բավականին մրցունակ եմ, թեև կարող եմ ավելի շատ մրցակցել ինքս ինձ հետ քան մյուսների հետ							

Պատասխաններ.

20-40 միավոր՝ Դուք մասնագիտական այրման վտանգի տակ չեք:

41-60 միավոր՝ Մասնագիտական այրման ռիսկը փոքր է. Դուք ստիպված կլինեք որոշ ժամանակ աշխատել բարձր ՄԱԳ միջավայրում, նախքան գուցե ստիպված լինեք անհանգստանալ մասնագիտական այրման մասին:

61-100 միավոր՝ Մասնագիտական այրման նորմալ ռիսկով. հանգամանքները կարևոր գործոն կլինեն հաշվի առնելու համար: ՄԱԳ-ի բարձր մակարդակ ունեցող աշխատավայրում Դուք պետք է ուշադրություն դարձնեք մասնագիտական այրման վաղ փուլերի նշաններին՝ համապատասխան միջոցներ ձեռնարկելու համար: Այլ իրավիճակներում սթրեսի կառավարման մի քանի մեթոդների օգտագործումը կօգնի Ձեզ կանխել աշխատանքի այրումը: Ուշադիր վերլուծեք Ձեր քեզ հարցերի պատասխանները: Եթե պատասխանների շրջանակը լայն է, և դրանցից մի քանիսը գնահատվում են 6 կամ 7 միավոր, ապա հատուկ ուշադրություն դարձրեք այս կետերին: Սրանք անհատականության այն հատկանիշներն են, որոնք, ամենայն հավանականությամբ, նպաստում են Ձեր հուզական այրմանը:

101-120 միավոր՝ Դուք մասնագիտական այրման մեծ ռիսկի տակ եք: Դուք պետք է սովորեք սթրեսի կառավարման մեթոդներ և դրանք պարբերաբար կիրառեք: Ուսումնասիրեք և դիտեք մասնագիտական այրման վաղ նշանները: Խուսափեք բարձր ՄԱԳ աշխատանքային միջավայրում աշխատելուց:

121-140 միավոր՝ Դուք ունեք մասնագիտական այրման շատ բարձր ռիսկ: Դուք պետք է սովորեք սթրեսի կառավարման մեթոդներ և դրանք պարբերաբար կիրառեք: գուցե ցանկանաք դիմել մասնագետի օգնությանը՝ Ձեր ուզած ապրելակերպի փոփոխություններին հասնելու համար: Ուսումնասիրեք և դիտեք մասնագիտական այրման վաղ նշանները: Խուսափեք բարձր JBQ աշխատանքային միջավայրում աշխատելուց:

ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

Հավելված 4. Մասնագիտական այրման գործակիցը (ՄԱԳ)

Յուրաքանչյուր հայտարարության համար օգտագործելով յոթ բալանոց սանդղակ, փորձեք հնարավորինս անկեղծ գնահատել Ձեր աշխատանքի պայմանները յուրաքանչյուր կետի համար: Ավարտելուց հետո ավելացրեք Ձեր բոլոր միավորները՝ ընդհանուր ՄԱԳ միավոր ստանալու համար:

Պնդումներ/Պատասխաններ	Խոսի սոռչ	Սովորաբար սխալ է	Խոսի խսկո՞ւմ սխալ	Դրականորեն ճշմարիտ է	Ինչ-որ չափով ճշմարիտ	Սովորաբար ճիշտ է	Խիստ ճշմարիտ
	1	2	3	4	5	6	7
Այս գրադարանը կարճ աշխատակազմ ունի							
Այստեղ գրադարանավարները սովորաբար չեն խորհրդակցում, երբ քաղաքականության փոփոխությունների անհրաժեշտություն կա							
Գրադարանի բյուջեն բավարար չէ մեր կարիքների համար							
Գրադարանային հավաքածուները լավ չեն զարգացել:							
Սա ստացիկ, ոչ թե դինամիկ գործողություն է:							
Այստեղ գրադարանավարները լավ աշխատավարձ չեն ստանում:							
Գրադարանավարներն այստեղ չունեն մասնավոր աշխատանքային տարածք:							

ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

Այստեղ գրադարանավարները բավականին մրցունակ են միմյանց հետ:							
Գրադարանի ընդհանուր ֆինանսական միջավայրը գրավիչ չէ:							
Գրադարանի ընդհանուր ֆինանսական միջավայրը անհարմար է:							
Գրադարանավարների գրասենյակները գրավիչ չեն:							
Գրադարանավարների գրասենյակային կահույքը անհարմար է:							
Գրադարանում աղմուկի մակարդակը բարձր է:							
Այս գրադարանում լիազորությունների և պատասխանատվության գծերը հստակ չեն:							
Գրադարանավարներն այստեղ քիչ փոփոխականություն ունեն աշխատանքային առաջադրանքներում:							
Գրադարանավարներն այստեղ քիչ ինքնավարություն ունեն:							
Գրադարանային կանոնավոր շարունակական կրթության համար քիչ գումար կա, և կոնֆերանսների խնդրանքները հազվադեպ են աջակցվում:							
Սա շատ առումներով «ավանդական» գրադարան է:							
Այս գրադարանի երկարաժամկետ նպատակները հստակ չեն:							
Գրադարանավարների կատարողականի գնահատման չափանիշները հստակ նշված չեն:							
Այստեղ չկա պարզևսարման/խրախուսման/արժանիքների համակարգ՝ լավ							

ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

աշխատանքը շրջափելիորեն ճանաչելու համար:							
Հաղորդակցությունը անուղղակի է և հաճախ անցանկալի է ինչպես վերև, այնպես էլ ներքև:							
Գրադարանավարներն այսպեղ ունեն համընկնող պարզականություններ:							
Այսպեղ գրադարանավարները պետք է գործ ունենան շապ հակասական առաջնահերթությունների հետ:							
Այս գրադարանում գրադարանավարների համար կարիերայի սանդուղք չկա:							
Գրադարանավարները պետք է երեկոյան և հանգստյան օրերին աշխատեն այս գրադարանում:							
Այսպեղ գրադարանավարները չեն շփվում ճաշի կամ ընդմիջման ժամանակ:							
Այսպեղ գրադարանավարները հազվադեպ են զրույցներ ունենում, եթե նրանք չեն խոսում:							
Այսպեղ գրադարանի աշխատակազմում մեծ շրջանառություն է եղել:							
Իմ և գրադարանի գլխավոր ադմինիստրատորի միջև կան երկու կամ ավելի բարձր մակարդակի պաշտոններ:							

Պատասխաններ.

30-60 միավոր՝ Աշխատանքի ընթացքում այրումը խթանելու կամ ուժեղացնելու ներուժի բացակայություն: Այն կարծես զարմանալի, բարենպաստ միջավայր է: Եթե ունեք բարձր կամ շատ բարձր ԱԱԳ, սա լավ տեղ է Ձեզ համար:

61-90 միավոր՝ Ունի միայն աննշան ներուժ՝ հուզական այրումը զարգացնելու կամ ուժեղացնելու համար: Նման միջավայրը կարող է խնդրահարույց լինել, եթե վարչական զգալի փոփոխություններ են տեղի ունենում, կամ եթե ունեք շատ բարձր ԱԱԳ:

91-150 միավոր՝ Հուզական այրումը հրահրելու կամ ուժեղացնելու նորմալ կարողությունը մեծապես կախված է հանգամանքներից: Դա կարող է կախված լինել նաև Ձեզանից և Ձեր անհատական հատկություններից: Նայեք այն կետերին, որոնք Դուք գնահատել եք 6 կամ 7 միավոր և որոշեք, թե որն եք համարում առավել սթրեսային: Եթե Դուք ի վիճակի եք օգտագործել սթրեսի կառավարման համապատասխան մեթոդներ, որոնք կօգնեն Ձեզ խուսափել մասնագիտական այրումից, ապա Ձեզ կարող է հարմարավետ լինել այստեղ աշխատելը: Եղեք օբյեկտիվ Ձեր գնահատման մեջ: Եթե ունեք բարձր կամ շատ բարձր ԱԱԳ, սկսեք զարգացնել աջակցություն և իրականացնել սթրեսի կառավարման տեխնիկա հենց հիմա: Իմացեք մասնագիտական այրման վաղ նշանների մասին և հետևեք դրանց:

151-180 միավոր՝ Աշխատանքի ընթացքում հուզական այրումը զարգացնելու կամ ուժեղացնելու բարձր ներուժ: Երկու անգամ մտածեք այստեղ մնալուց կամ այստեղ տեղափոխվելուց առաջ: Եթե Ձեր ԱԱԳ-ն բարձրահասակ է կամ շատ բարձրահասակ, մտածեք չորս կամ հինգ անգամ, նախքան այստեղ մնալը կամ այստեղ տեղափոխվելը: Սա կարևոր ժամանակ է արդյունավետ աջակցության համակարգ ստեղծելու և պահպանելու համար՝ ինչպես անձնական, այնպես էլ մասնագիտական: Դուք պետք է սովորեք սթրեսի կառավարման մեթոդներ և դրանք պարբերաբար կիրառեք: Իմացեք և հետևեք մասնագիտական այրման վաղ նշաններին:

**ԹՎԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ**

*2015-2025 թթ.**

ՀՏԴ: 02(479.25)

DOI: 10.54503/2953-8092.2026.1(7)-49

ԱՐՄԻՆԵ ՀԱԿՈՐՅԱՆ

ՀՊՄՀ Կուլտուրայի ֆակուլտետ

**Թանգարանագիտության, գրադարանագիտության և
մատենագիտության ամբիոն**

Բանասիրական գիտությունների թեկնածու

ORCID: [0000-0001-7087-4465](https://orcid.org/0000-0001-7087-4465)

ՆԵԿՏԱՐ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ՀՊՄՀ Կուլտուրայի ֆակուլտետ

**Թանգարանագիտության, գրադարանագիտության և
մատենագիտության ամբիոն**

ORCID: [0009-0006-9742-269X](https://orcid.org/0009-0006-9742-269X)

Սույն ուսումնասիրության նպատակն է բացահայտել Հայաստանի թվային գրադարանների զարգացման հիմնական միտումները 2015–2025 թթ., վերլուծել զարգացումների պատճառները, բացահայտել թվային գրադարանների ուժեղ կողմերն ու բացերը, ինչպես նաև ձևակերպել հեռանկարային ուղղություններ: Նշված նպատակի իրականացման համար ուսումնասիրել ենք թվային գրադարանների ձևավորման միջազգային

* Հոդվածը ներկայացվել է 11.05.2026, գրախոսվել է 08.06.2026, ընդունվել է տպագրության 25.06.2026:

The article was submitted on 11.05.2026, reviewed on 08.06.2026, accepted for publication on 25.06.2026.

փորձն ու չափորոշիչները, ներկայացրել ենք Հայաստանում թվային գրադարանի ծնավորման գործընթացը, թվային գրադարանի ծնավորման ուղղությամբ համեմատել ենք Հայաստանի ազգային գրադարանի, Հիմնարար գիտական գրադարանի և Երևանի պետական համալսարանի գրադարանի ռազմավարությունները, բացահայտել ենք ընդհանրություններն ու տարբերությունները:

The purpose of this study is to identify the main trends in the development of digital libraries in Armenia during 2015–2025, analyze the factors driving these changes, reveal the strengths and gaps of the sector, and outline future directions for development. To achieve this objective, we examined international experience and standards related to the establishment of digital libraries, presented the process of digital library development in Armenia, and compared the strategies of the National Library of Armenia, the Fundamental Scientific Library, and the Yerevan State University library in the field of digital library development, highlighting both their similarities and differences.

Քանալի բառեր՝ Թվային գրադարան, բաց մատչելիություն, մշակութային ժառանգություն, տեղեկատվական հասարակություն, նիշաճանաչում:

Ինչպես հղել՝ Հակոբյան, Ա., Ավետիսյան Ն. (2026), Թվային գրադարանների զարգացման միտումները Հայաստանում. 2015-2025 թթ., *Լրատու Հայկական գրադարանային ասոցիացիայի*, 1(7), 49-77.
[https://doi.org/10.54503/2953-8092.2026.1\(7\)-49](https://doi.org/10.54503/2953-8092.2026.1(7)-49)

How to cite (APA style): Hakobjan, A., Avetisyan, N. (2026), Trends and Perspectives in the Development of Digital Libraries in Armenia, 2015–2025, *Herald of the Armenian Library Association*, 1(7), 49-77.
[https://doi.org/10.54503/2953-8092.2026.1\(7\)-49](https://doi.org/10.54503/2953-8092.2026.1(7)-49)

Ներածություն

21-րդ դարի երկրորդ տասնամյակում թվային գրադարանները դարձել են գիտելիքի պահպանման և տարածման կարևոր ենթակառուցվածք: Հայաստանում թվայնացման գործընթացը ձեռք է բերել ոչ միայն տեխնոլոգիական, այլև ազգային-մշակութային նշանակություն: 2015–2025 թթ. բնորոշվում են ոլորտի ակտիվ զարգացմամբ՝ ԱԼԵՖ-ից Կոհա համակարգի անցմամբ, նիշաճանաչման տեխնոլոգիայի կիրառման ընդլայնմամբ, Մարաքեշի պայմանագրի վավերացմամբ և «Մեդիա արխիվ»-ի ձևավորմամբ: Այս փոփոխությունների ուսումնասիրությունը կարևոր է Հայաստանի թվային գրադարանների զարգացման միտումները, ձեռքբերումներն ու առկա խնդիրները գնահատելու համար: Հետազոտության հիմնական ուշադրությունը կենտրոնացված է Հայաստանի ազգային գրադարանի, Հիմնարար գիտական գրադարանի և ԵՊՀ Սարգիս և Մարի Իզմիրյանների անվան գրադարանի փորձի համեմատական վերլուծության վրա, որոնք ներկայացնում են հայաստանյան թվային գրադարանային դաշտի հիմնական զարգացումները:

Թվային գրադարանների ձևավորման տեսական և գործնական հիմքերը

Թվային գրադարանների ձևավորումն անմիջականորեն կապված է տեղեկատվական հասարակության զարգացման և տեղեկատվական տեխնոլոգիաների առաջընթացի հետ: Ալվին Թոֆլերի «երեք ալիքների» տեսության համաձայն՝ մարդկությունը անցել է գյուղատնտեսական, արդյունաբերական և տեղեկատվական փուլերով, որոնցից վերջինը բնութագրվում է գիտելիքի և տեղեկատվության գերակայությամբ (TOFFLER 1980): Մանուել Կաստելսը տեղեկատվական հասարակությունը բնորոշում է որպես «ցանցային հասարակություն», որտեղ տեղեկատվական հոսքերը և թվային կապե-

րը դառնում են սոցիալական ու մշակութային հարաբերությունների հիմնական հիմքը (CASTELLS 1996):

20-րդ դարի վերջին տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացումը հնարավորություն տվեց գրադարաններին անցնել ավանդական պահպանման մոդելից դեպի թվային միջավայր: Ըստ Գրադարանային ասոցիացիաների և հաստատությունների միջազգային դաշնության զեկույցների ժամանակակից գրադարանների հիմնական գործառույթը ոչ միայն տեղեկատվության պահպանումն է, այլ նաև դրա արդյունավետ կազմակերպումն ու հասանելիության ապահովումը: Այս համատեքստում ձևավորվեց «թվային գրադարան» հասկացությունը, որը ներառում է թվային ռեսուրսների հավաքագրումը, կազմակերպումը, պահպանումը և տարածումը:

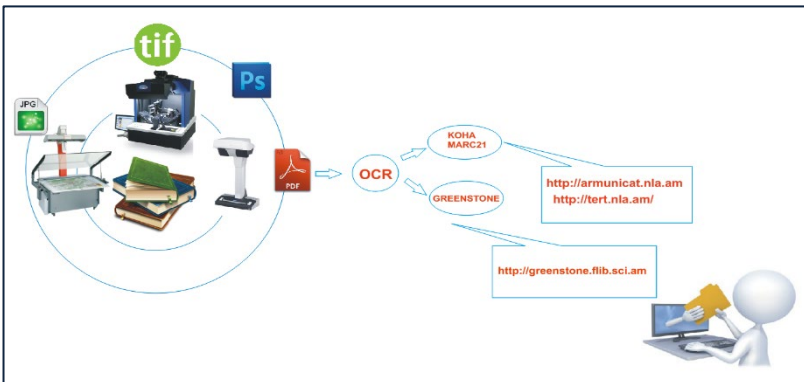
20-րդ դարի վերջին քառորդից սկսած տեղեկատվական նոր տեխնոլոգիաների և ավտոմատացման համակարգերի զարգացումը ընդլայնել է նաև գրքի պահպանության, պահպանման որակի բարձրացման և հաջորդ սերունդներին փոխանցման հնարավորությունները (ՀԱՐԳԱՐՅԱՆ 2002): Համակարգչային տեխնոլոգիաների ներմուծումը գրադարաններ և արխիվներ արմատապես փոխել է նախկին պատկերացումները, իսկ տպագիր նյութերի կողքին էլեկտրոնային գրքերի առաջացումը հնարավորություն է տվել ընդգրկել ընթերցողների ավելի լայն շրջանակ: Ներկայում թվայնացումը լայն կիրառություն է գտել մարդկային գործունեության գրեթե բոլոր ոլորտներում (ՀԱՐԳԱՐՅԱՆ 2015):

Թվային գրադարանը տեղեկատվական համակարգ է, որն ապահովում է թվային ձևաչափով ներկայացված տեղեկատվական պաշարների հավաքագրումը, կազմակերպումը, պահպանումը և օգտվողներին հասանելի դարձնելը: Այն կարելի է բնութագրել որպես կազմակերպված թվային միջավայր, որը ներառում է տեքստային,

21-ԲԴ ԴԱՐԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

պատկերային, ձայնային և տեսանյութային ռեսուրսներ, ինչպես նաև դրանց որոնման, կառավարման և օգտագործման համար նախատեսված տեխնոլոգիական միջոցներ: Ք.Բորգմանի սահմանամաք՝ թվային գրադարանը տեղեկատվական ենթակառուցվածք է, որը միավորում է տեխնոլոգիաները, բովանդակությունը և ծառայությունները՝ ապահովելով տեղեկատվության արդյունավետ կազմակերպում և տարածում (BORGMAN 2000): Գրադարանագիտական մոտեցումներում առանձնացվում են նաև ինստիտուցիոնալ, թեմատիկ և թվային գրադարաններ, բաց մատչելիության (Open Access) համակարգեր, որոնք ապահովում են գիտական տեղեկատվության ազատ և լայն հասանելիություն (LESK, 2005): Այս բազմազանությունը պայմանավորված է թվային գրադարանների գործառույթներով, կազմակերպման սկզբունքներով և կիրառման ոլորտներով:

Թվայնացման գործընթացը սկսվում է թղթային նյութերի տեսաձրմամբ, այնուհետև ստացված պատկերներն մշակվում են համապատասխան թվային ձևաչափերով, որից հետո դրանք հասանելի են դառնում համացանցում:



Նկ. 1. Թղթային նյութի թվային փոխակերպման շղթան

Թվայնացված նյութերի արդյունավետ պահպանման և օգտագործման կազմակերպման համար ընդունված է կիրառել երկաստիճան մոտեցում՝ ստեղծելով երկու տարբեր տեսակի թվային պատճեններ՝ երկարաժամկետ պահպանության և առօրյա օգտագործման նպատակներով: Այս մոտեցումը լայնորեն կիրառվում է աշխարհում և համապատասխանում է թվային նյութի պահպանման փորձին:

Երկարաժամկետ պահպանության համար նախատեսված պատճենը, որը հաճախ անվանվում է «հիմնական օրինակ», պետք է ստեղծվի առավելագույն որակով: Այն սովորաբար ներկայացվում է չսեղմված TIFF ձևաչափով պատկերների տեսքով, քանի որ այդ ձևաչափը ապահովում է բարձր որակ և տվյալների ամբողջականություն՝ առանց տեղեկատվության կորստի: Հիմնական օրինակը պետք է պահպանվի առանց որևէ խմբագրման կամ նախնական մշակման, քանի որ այն հանդիսանում է սկզբնական աղբյուրի առավել ճշգրիտ թվային վերարտադրությունը: Նման մոտեցումը կարևոր է հատկապես մշակութային ժառանգության պահպանման դեպքում, որտեղ յուրաքանչյուր մանրուք կարող է ունենալ գիտական արժեք:

Առօրյա օգտագործման համար ստեղծվում է «սպասարկման օրինակ», որը ձևավորվում է հիմնական օրինակի հիման վրա: Այս պատճենները նախատեսված են լայն օգտագործման համար և պետք է ապահովեն արագ հասանելիություն: Այդ պատճառով դրանք սովորաբար ներկայացվում են սեղմված ձևաչափերով (օրինակ՝ Jpeg, Pdf), ինչը թույլ է տալիս նվազեցնել նիշքի ծավալը և արագացնել բեռնման գործընթացը համացանցում: Միևնույն ժամանակ անհրաժեշտ է պահպանել բավարար որակ, որպեսզի օգտվողը կարողանա հարմարավետ կարդալ նյութը ինչպես էկրանին, այնպես էլ տպված տարբերակով:

Հատկապես կարևոր է, որ առցանց հասանելի նյութերը լինեն ոչ միայն փոքր ծավալով, այլև որոնելի: Այդ նպատակով կիրառվում են նիշաճանաչման՝ OCR (Optical Character Recognition) տեխնոլոգիաները, որոնք հնարավորություն են տալիս պատկերային նիշքերը վերածել որոնելի տեքստի: Այս մոտեցումը լայնորեն կիրառվում է միջազգային նախագծերում, ինչպիսիք են Google Books-ը և Europeana-ն:

Թվային գրադարաններում տվյալների անվտանգ պահպանման համար կիրառում են բազմակի պատճենների պահպանման, ամպային տեխնոլոգիաներ և տվյալների պարբերական ստուգման միջոցները: Այս ոլորտում լայն կիրառություն ունի LOCKSS (Lots of Copies Keep Stuff Safe) համակարգը, որը ստեղծվել է Ստենֆորդի համալսարանում՝ թվային նյութերի երկարաժամկետ և անվտանգ պահպանությունն ապահովելու նպատակով: Համակարգը հիմնված է բազմակի պատճենների պահպանման սկզբունքի վրա, ինչը թույլ է տալիս կանխել տվյալների կորուստը տեխնիկական խափանումների դեպքում:

Թվային գրադարանի կառուցվածքը ներառում է մի շարք փոխկապակցված բաղադրիչներ՝ տեխնիկական միջոցներ, ծրագրային ապահովում, կապի և հաղորդակցության համակարգեր, տվյալների շտեմարաններ և մարդկային ռեսուրսներ: Այս բաղադրիչների համատեղ գործունեությունն ապահովում է թվային տեղեկատվության հավաքագրումը, կազմակերպումը, պահպանումը և հասանելիությունը օգտվողներին:

Տեխնիկական ենթակառուցվածքը ներառում է համակարգիչներ, հիշողության սարքեր և տվյալների պահպանման միջոցներ, մինչդեռ ծրագրային ապահովումը հնարավորություն է տալիս կազմակերպել և կառավարել թվային ռեսուրսները: Օրինակ՝ Կոհա և

Ալեքս ավտոմատացված գրադարանային համակարգերը կիրառվում են էլեկտրոնային շտեմարանների կառավարման, մատենագիտական գրառումների մշակման և տեղեկատվական ծառայությունների կազմակերպման նպատակով: Միաժամանակ, ցանցային և հաղորդակցական տեխնոլոգիաները ապահովում են տեղեկատվության հեռավար հասանելիությունը և օգտվողների սպասարկումը առցանց միջավայրում:

Թվայնացման գործընթացում կարևոր դեր ունեն մուտքային և ելքային սարքերը: Մուտքային սարքերը՝ ստեղնաշարը, սկաները և այլն, ապահովում են տեղեկատվության թվային ձևաչափի վերածումը, իսկ ելքային սարքերը՝ մոնիտորը և տպիչը, ներկայացնում են տեղեկատվությունը օգտվողին: Հատկապես կարևոր նշանակություն ունի OCR տեխնոլոգիան, քանի որ այն հնարավորություն է տալիս սկանավորված պատկերները վերածել որոնելի տեքստերի, ինչը զգալիորեն բարձրացնում է թվային ռեսուրսների հասանելիությունն ու օգտագործման արդյունավետությունը:

Ծրագրային ապահովումը հանդիսանում է համակարգի կառավարման հիմքը: Այն ներառում է համակարգային, կիրառական և սպասարկող ծրագրեր: Կոմերցիոն տեսակետից համակարգչային ծրագրերը բաժանվում են երկու խմբի՝ վճարովի և ազատ տրամադրվող: Վերջիններս կոչվում են Ազատ/բաց կոդերով ծրագրեր (ԲԿԾ): Նման ծրագրաշարի կոդը հասանելի է բոլորին: Բաց կոդով ծրագրակազմն անվճար է և ցանկացած օգտագործողի կողմից կարող է ընդլայնվել կամ փոփոխվել: Օգտագործողը արդեն ստեղծված կոդը կարող է օգտագործել սեփական կարիքների համար, կարող է ձևափոխել այն, ինչպես նաև սկզբնական կամ արդեն ձևափոխված կոդը փոխանցել ուրիշներին՝ հետագա օգտագործման համար:

Գրադարանային ոլորտի համար ստեղծվել են ԲԿԾ-ի մի շարք համակարգեր: Կիրառական ծրագրերից ամենահայտնիներն են ինտեգրացված գրադարանային համակարգերը (Koha, Evergreen, Openbiblio), հավաքածուների կառավարումը (Greenstone, ePrints, DSpace, OJS-PKP), վեբ հանգույցներ (Plone, Drupal), հեռաուսուցումը (Moodle, Ilias, Sakai), նիշերի օպտիկական ճանաչումը (Tesseract /Google/): Համակարգային ապահովման ծրագրերից աշխատանքային կայանների համար հայաստանյան գրադարաններում ամենատարածվածներն են «Windows», իսկ սպասարկող կայանների համար՝ «Linux» համակարգերը:

Թվային իրականության մուտքը հայաստանյան միջավայր

Անկախությունից հետո հայաստանյան գրադարանային համակարգը կանգնած էր լուրջ մարտահրավերների առաջ՝ ֆինանսական խնդիրներ, տեխնիկական սահմանափակումներ և տեղեկատվության սահմանափակ հասանելիություն (ԶԱՐԳԱՐՅԱՆ 2015): 1991 թ. Հայաստանում սկսվեց համակարգչային և հեռահաղորդակցական տեխնոլոգիաների ակտիվ զարգացումը: Ազատ շուկայի ձևավորումը նպաստեց համացանցի տարածմանը և տվյալների հաղորդման ժամանակակից ցանցերի ներդրմանը: Հենց այս նոր պայմաններում ՀՀ Էկոնոմիկայի նախարարության պատվերով նախագծվեց գրադարանային գործընթացների ավտոմատացման մի համակարգ, որը պայմանականորեն կոչվեց ԲԻԲԼԻՈ (BIBLIO): Դրա փորձական շահագործումը հանձն առան երկու հաստատություններ՝ Հանրապետական գիտաթժշկական գրադարանը և Հանրապետական գիտատեխնիկական գրադարանը (լուծարվել է 2024 թ.), որոնք ունեին թե՛ մասնագիտացած գրադարանավարներ, թե՛ համակարգչային տեխնոլոգիաների բնագավառի ինժեներական անձնակազմ, և թե՛ անհատական համակարգիչներ: Մոտ մեկ տարվա փորձարկումից հետո

պարզ դարձավ, որ ԲԻԲԼԻՈ համակարգը չի համապատասխանում միջազգային գրադարանագիտական ստանդարտներին: Դա պայմանավորված էր նրանով, որ հայկական գրադարանային համակարգը հիմնված էր խորհրդային մոտեցումների վրա, որտեղ գրադարանների ավտոմատացման և մեքենաընթեռնելի մատենագիտական ստանդարտների կիրառումը բավարար զարգացում չէր ստացել: Այսպիսով, ԲԻԲԼԻՈ համակարգի փորձը ցույց տվեց միջազգային ստանդարտների՝ հատկապես MARC և AACR համակարգերի կարևորությունը:

1995–1997 թթ. «Բաց հասարակություն ինստիտուտ», «Եվրասիա», «Կառնեգի» կրթական, բարեգործական, միջազգային հիմնադրամների աջակցությամբ Հայաստանում սկսվեց գրադարանների համակարգչայնացման, ինտերնետ հասանելիության և գրադարանավարների վերապատրաստման ակտիվ գործընթացը: Հայ մասնագետները հնարավորություն ստացան ուսանել և վերապատրաստվել ԱՄՆ-ի ու եվրոպական երկրների համալսարաններում և գրադարաններում: Վերադառնալուց հետո նրանք ձևավորեցին այն մասնագիտական միջավայրը, որը կարևոր դեր ունեցավ Հայաստանի թվային գրադարանների զարգացման գործում: Նրանց մասնագիտական աճին նպաստեցին նաև ԻՖԼԱ-ի, Ամերիկայի գրադարանային միության և միջազգային գիտաժողովների շրջանակում ձեռք բերված փորձն ու համագործակցությունները:

Հրատարակվեցին նաև մեթոդական ուղեցույցներ, որոնք նպաստեցին ոլորտի զարգացմանը: Այս փուլում գրադարանների ավտոմատացումը դուրս եկավ փորձնական մակարդակից, և ակնհայտ դարձավ միջազգային ստանդարտներին ու նոր մոտեցումներին համապատասխանելու անհրաժեշտությունը:

Հայաստանի թվային գրադարանների ստեղծման պատմության հաջորդ կարևոր փուլը կապված է ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի հետ: Աշխարհի տարբեր երկրներում գրադարանների ավտոմատացման փորձի ուսումնասիրությունը ցույց էր տալիս, որ համացանցի տարածմանը զուգընթաց զարգացող երկրներում գրադարանների ավտոմատացման ընդհանուր պատկերը նման է զարգացած երկրների փորձին, սակայն ֆինանսական միջոցների պակասը մշտական խոչընդոտ է մնում: Հենց այս պատճառով առանձնահատուկ կարևոր դարձավ ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի կողմից ստեղծված և անվճար տարածվող «Միկրո CDS/ISIS» համակարգը, որը 1985 թվականից սկսած առաջարկվում էր «Տեղեկատվության հասանելիություն» ծրագրի շրջանակում: Գործնականում այս համակարգը գրադարանավարին տալիս էր մեծ ճկունություն: Նույնիսկ ծրագրավորման գիտելիքներ չունեցող մասնագետը կարող էր անհատական համակարգչի հետ երկխոսության միջոցով ստեղծել իրեն անհրաժեշտ շտեմարանի մոդելը՝ լինի դա մատենագիտական գրառումների շտեմարան, ընթերցողների հաշվառման շտեմարան, համալրման շտեմարան կամ արխիվային նյութերի հաշվառման շտեմարան: Համակարգը լայն տարածում գտավ հատկապես զարգացող երկրներում: Այն կիրառվում էր Աֆրիկայում, ինչպես նաև Վրաստանի ազգային պառլամենտական գրադարանում: Տեխնոլոգիական զարգացման հետ մեկտեղ համակարգը 7-րդ թվականի CDS/ISIS տարբերակից վերածվեց 8-րդ թվականի micro CDS/ISIS-ի, այնուհետև՝ 16-րդ թվականի WinISIS-ի և ավելի ուշ՝ 32-րդ թվականի J-ISIS-ի:

1996 թ. Հայաստանի գրադարանային հանրությանը ներկայացվեց «Միկրո CDS/ISIS» համակարգը, որն անվճար էր, բոլոր լուծումները հիմնված էին միջազգային չափորոշիչների վրա, նաև ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ն ապահովում էր դրա ընթացիկ զարգացումը: Երրորդ՝ համակարգի:

Թվային գրադարանների զարգացման գործընթացը պահանջում էր հաղթահարել տեղային և միջազգային մարտահրավերները: Տեղային մակարդակում կարևոր էին «Հայաստանի էլեկտրոնային գրադարան» միավորման անդամների սինքրոն համագործակցությունը, տեխնիկական և ծրագրային ռեսուրսների համատեղ օգտագործումը, համահավաք գրացուցակի զարգացումը և մասնագետների շարունակական վերապատրաստումը: Միաժամանակ անհրաժեշտ էր արդիականացնել կրթական ծրագրերը, մասնակցել օրենսդրական գործընթացներին և ներկայացնել ոլորտի խնդիրները պետական կառույցներին: Այս ամենը ցույց է տալիս, որ թվային գրադարանների ստեղծումը ներառում էր տեխնիկական, ինստիտուցիոնալ, կրթական և իրավական վերափոխումներ:

Միջազգային մակարդակում հիմնական մարտահրավերը Հայաստանի գրադարանների ինտեգրումն էր գլոբալ գրադարանային միջավայրին: Այս տեսանկյունից բացառիկ արդյունավետ դարձավ 2004 թ. Եվրամիության «Տեմպուս» ծրագրի շրջանակում մեկնարկած երկամյա նախագիծը՝ «Երևանի պետական համալսարանի գրադարանում թվային կրթական ծառայությունների և բովանդակության ձևավորման կենտրոնի ստեղծում» (UM_JEP-25008-2004) անվամբ: Ծրագիրն իրականացվեց ԵՊՀ Սարգիս և Մարի Իզմիրյանների անվան գրադարանի, Մեծ Բրիտանիայի Միդլսեքս համալսարանի և Գերմանիայի Հանովերի համալսարանական գրադարանի համագործակցությամբ: Այն կարևոր էր ոչ միայն տեխնիկական աջակցությամբ, այլև բարձրագույն կրթության համակարգում գրադարանների դերի վերաիմաստավորմամբ՝ համապատասխանեցնելով դրանք Բոլոնիայի գործընթացի պահանջներին: Դրա արդյունքում ԵՊՀ Սարգիս և Մարի Իզմիրյանների անվան գրադարանում ստեղծվեց բաշխված տեղեկատվական միջավայր, որը հնարավորու-

թյուն տվեց ապահովել որակյալ թվային կրթական ռեսուրսներ և նպաստեց գրադարանի վերափոխմանը՝ դարձնելով այն նաև կրթական ծառայությունների կենտրոն:

Հայաստանի թվային գրադարանների զարգացման կարևոր ուղղություններից մեկը «Բաց մատչելիություն» էր նախաձեռնված «Էլեկտրոնային տեղեկատվություն գրադարաններին» կոնսորցիումի կողմից, որը հիմնված էր 2002 թ. Բուդապեշտի հռչակագրի վրա և նպատակ ուներ ապահովել գիտական տեղեկատվության ազատ հասանելիությունը՝ հակակշռելով կոմերցիոն հրատարակչական համակարգերին: Հռչակագրի հիմքում դրված էր այն գաղափարը, որ գիտական տեղեկատվության տարածումը չպետք է խիստ սահմանափակվի, քանի որ բաց հասանելիությունը նպաստում է գիտելիքի արագ շրջանառությանը և գիտական առաջընթացին, ինչի համար այն լայն աջակցություն ստացավ գիտնականների շրջանում:

Հայաստանում բաց մատչելիության գաղափարը լայն աջակցություն ստացավ, որի առաջատարներից էր Գիտությունների ազգային ակադեմիայի Հիմնարար գիտական գրադարանը: 2008 թ. «Բաց հասարակության հիմնադրամ» կազմակերպության դրամաշնորհային աջակցությամբ Գիտությունների ազգային ակադեմիայում սկսվեց երկու գրախոսվող էլեկտրոնային գիտական հանդեսների՝ «Հայկական մաթեմատիկական հանդեսի» և «Ֆիզիկայի հայկական հանդեսի» հրատարակումը, ինչը խթանեց գրադարանային աշխատանքի և հրատարակչական մտածողության արդիականացումը (ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ 2025): Ծրագրի արդյունքները ակնհայտ են. Գիտությունների ազգային ակադեմիայի ամսագրերը սկսեցին ունենալ նաև էլեկտրոնային տարբերակներ, որոնք կազմակերպվեցին և հասանելի դարձան համացանցում: Միաժամանակ, դրանց թվայնացված տարբերակները տեղադրվեցին բաց մատչելիության պահոցում, ինչի

արդյունքում բաց մատչելիության գաղափարը Հայաստանում դարձավ գործնական իրականություն՝ նպաստելով գիտական տեղեկատվության հասանելիության ընդլայնմանը և գիտական հաղորդակցության զարգացմանը:

Բաց մատչելիության գաղափարի զարգացմանը զուգահեռ կարևորվեց բաց/ազատ կոդերով ծրագրային համակարգերի կիրառումը, որոնք հնարավորություն էին տալիս գրադարաններին ինքնուրույն կառուցել թվային գրադարաններ՝ նվազեցնելով կախվածությունը կոմերցիոն ծրագրերից (ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ 2023: 9): 2006 թվականից սկսած մասնագիտական քննարկումները նպաստեցին ազատ ծրագրային միջավայրի տարածմանը, ինչի արդյունքում ստեղծվեց «Գրադարանը հիշող սարքում» ծրագրային փաթեթը: Հայաստանի ազգային գրադարանը և ԳԱԱ Հիմնարար գիտական գրադարանը հաջողությամբ կիրառեցին բաց կոդով ծրագրեր՝ ձևավորելով նոր մասնագիտական մշակույթ, որտեղ գրադարանավարը հանդես էր գալիս նաև որպես տեխնոլոգիական միջավայրի ակտիվ կազմակերպիչ:

Թվային գրադարանների զարգացման արդյունքում Հայաստանում ձևավորվեց տեխնոլոգիական հմտություններով օժտված գրադարանավարների նոր սերունդ, որը կարող էր աշխատել թվային տեղեկատվական միջավայրում: Ժամանակակից թվային գրադարանների արդյունավետ գործունեությունը պայմանավորված է ոչ միայն տեխնիկական ենթակառուցվածքներով, այլ նաև մասնագիտական պատրաստվածությամբ և մարդկային ռեսուրսներով: Այս պայմաններում ձևավորվեց գրադարանավարի նոր կերպար՝ որպես տեղեկատվական գիտության և գիտելիքի կառավարման մասնագետ, ինչը կարևորեց շարունակական կրթության, վերապատրաս-

տումների և բուհական ծրագրերի արդիականացման անհրաժեշտությունը:

Թվային գրադարանի ձևավորման ամենաբարդ և երկարաժամկետ փուլը բովանդակային շտեմարանների ստեղծումն է, որը ներառում է մատենագիտական, լրիվ տեքստային և տեղեկատվական պաշարների համակարգված ձևավորում: Այս գործընթացը պահանջում է շարունակական, մանրակրկիտ աշխատանք և ռեսուրսների արդյունավետ կառավարում: Հատկապես կարևոր է այս խնդիրը հայատառ նյութերի դեպքում, քանի որ առկա է մեծածավալ տպագիր ժառանգություն, որը պետք է կազմակերպված կերպով թվայնացվի և ներառվի թվային միջավայրում:

Այս ուղղությամբ խնդիրները ներառում էին տպագիր նյութերի թվայնացումը, դրանց հասանելիության ապահովումը տարբեր սարքերում, ինչպես նաև էլեկտրոնային քարտարանների և մատենագիտական կապերի ձևավորումը: Նախատեսվում էր ստեղծել «Հայ գիրք» և «Հայ մամուլ» թվային շտեմարանները և զարգացնել հայագիտական գիտական պաշարների համակարգը: Նյութերի մեծ ծավալի պատճառով առաջարկվող լուծումները հիմնվում էին ամպային տեխնոլոգիաների վրա, ինչը հնարավորություն էր տալիս ապահովել համակարգի մասշտաբայնությունը, ճկունությունը և երկարաժամկետ կայուն զարգացումը:

Այս մոտեցումները նպատակ ունեին ապահովել Հայաստանի գրադարանային համակարգի կայուն տեղը համաշխարհային տեղեկատվական զարգացումներում՝ ընդգծելով, որ թվայնացումը կարևոր է ոչ միայն տեխնիկական առաջընթացի, այլ նաև ազգային մշակութային և գիտական անվտանգության պահպանման համար, քանի որ թվային միջավայրում ներկայությունն այսօր դարձել է պետու-

թյունների և մշակույթների տեսանելիության ու մրցունակության կարևոր պայման:

Ծրագրային տեխնոլոգիական փոփոխությունները հայաստանյան թվային գրադարանների զարգացման համապեքստում 2015-2025 թթ.

2015–2025 թթ. թվային գրադարանների զարգացումը Հայաստանում առավել ընդգծված կերպով դրսևորվել է խոշոր գիտակրթական և մշակութային հաստատությունների՝ մասնավորապես Հայաստանի ազգային գրադարանի, Հիմնարար գիտական գրադարանի և Երևանի պետական համալսարանի գրադարանի գործունեության շրջանակներում:

Տվյալ ժամանակաշրջանում առաջին և առանցքային միտումը գրադարանային գործընթացների համակողմանի ավտոմատացումն էր: Այս փուլում ակտիվացան տպագիր փաստաթղթերի թվայնացման, թվային շտեմարանների ձևավորման, ինչպես նաև էլեկտրոնային գրացուցակների արդիականացման աշխատանքները: Նշված հաստատությունները սկսեցին համակարգված կերպով զարգացնել թվային հավաքածուներ՝ նպատակ ունենալով ապահովել գիտամշակութային ժառանգության պահպանությունը, երկարաժամկետ հասանելիությունն ու արդյունավետ օգտագործումը:

Երկրորդ կարևոր ուղղությունը գրադարանային ավտոմատացման համակարգերի արդիականացումն ու նոր տեխնոլոգիական լուծումների ներդրումն էր: Եթե նախորդ փուլում լայնորեն կիրառվում էին CDS/ISIS և IRBIS համակարգերը, 2015 թվականից լայն տարածում ստացավ Կոհա (Koha) բաց կոդով ինտեգրված գրադարանային համակարգը: Այս անցումը նշանակալի էր, քանի որ Կոհա համակարգն ապահովում է MARC21 և Unicode միջազգային չափորոշիչների աջակցություն՝ նպաստելով հայկական գրադարանների ին-

տեգրմանը գլոբալ տեղեկատվական միջավայրին: Արդյունքում բարձրացավ գրացուցակային տվյալների որակը, ինչպես նաև ընդլայնվեցին տվյալների փոխանակման և համատեղ օգտագործման հնարավորությունները:

Երրորդ կարևոր միտումը բաց մատչելիության քաղաքականության աստիճանական զարգացումն էր: Հայաստանի գիտական և ակադեմիական հաստատությունները ակտիվորեն ներգրավվեցին բաց գիտության միջազգային շարժման մեջ՝ զարգացնելով ինստիտուցիոնալ թվային պահոցներ: Դրանցում տեղակայվում էին գիտական հոդվածներ, ատենախոսություններ և հետազոտական այլ նյութեր՝ ապահովելով գիտելիքի ազատ և լայն հասանելիություն: Այս գործընթացի վրա զգալի ազդեցություն են ունեցել միջազգային նախաձեռնությունները, մասնավորապես Budapest Open Access Initiative-ը, ինչպես նաև UNESCO-ի թվային ժառանգության պահպանման քաղաքական ուղղությունները:

Մեկ այլ կարևոր ուղղություն 2015–2025 թթ. հանդիսացել է ազգային մշակութային ժառանգության թվայնացման գործընթացը: Այս ընթացքում իրականացվել է մամուլի հավաքածուների, ձեռագրերի, հազվագյուտ գրքերի և արխիվային փաստաթղթերի համակարգված թվայնացում: Նշված գործընթացը ունեցել է ռազմավարական նշանակություն, քանի որ այն ոչ միայն ապահովում է մշակութային արժեքների երկարաժամկետ պահպանումը, այլև նպաստում դրանց հասանելիությանը միջազգային գիտական հանրության համար: Այս ուղղությամբ առանձնահատուկ դեր են կատարել ազգային գրադարանները և գիտական հաստատությունները՝ հանդես գալով որպես թվային ժառանգության պահպանման հիմնական ինստիտուցիոնալ կենտրոններ:

Նշված ժամանակահատվածում զգալի զարգացում է արձանագրվել նաև մետատվյալների կառավարման և միջազգային գրադարանային ու գիտական ստանդարտների կիրառման ոլորտում: MARC21, Dublin Core, DOI, ORCID և Unicode համակարգերի ներդրումը նպաստել է թվային շտեմարանների կառուցվածքային կազմակերպման բարելավմանը, ինչպես նաև դրանց միջազգային փոխգործելիության ընդլայնմանը: Այս գործընթացը առանձնապես կարևոր է բազմալեզու տվյալների մշակման, գիտական տեղեկատվության որոնելիության և տվյալների ստանդարտացված ներկայացման տեսանկյունից:

Տեխնոլոգիական գործոնների շարքում առավել ազդեցիկ են եղել ինտերնետային ենթակառուցվածքների արագ զարգացումը, ամպային տեխնոլոգիաների ներդրումը, OCR համակարգերի կատարելագործումը, բաց կոդով ծրագրային լուծումների տարածումը, ինչպես նաև թվային պահպանության տեխնոլոգիաների կիրառումը: Այս գործոնները միասին նպաստել են թվային գրադարանների տեխնոլոգիական կարողությունների էական ընդլայնմանը:

Ինստիտուցիոնալ մակարդակում կարևոր դեր են ունեցել պետական քաղաքականության ուղղությունները, միջազգային դրամաշնորհային ծրագրերի հասանելիությունը, համալսարանների և գիտական կենտրոնների համագործակցային նախաձեռնությունները, ինչպես նաև գրադարանային ոլորտի մասնագետների շարունակական վերապատրաստման գործընթացները:

Հայաստանի գրադարանների թվայնացման գործընթացների զարգացման ընդհանուր պատկերը

Հետազոտության վերլուծական շրջանակը, որը հիմնված է հարցազրույցների, փաստաթղթային վերլուծության և համեմատական մեթոդի կիրառման վրա, հնարավորություն է տվել առանձնաց-

ներու Հայաստանի թվային գրադարանների զարգացման վրա ազդող մի շարք փոխկապակցված գործոններ: Դրանցից առանցքային են ֆինանսական կախվածության կառուցվածքը, արտաքին շտեմարանների և միջազգային ծրագրերի ազդեցությունը, մասնագիտական և ինստիտուցիոնալ դերակատարումը, ժառանգված տեխնոլոգիական ենթակառուցվածքների ազդեցությունը, ինչպես նաև ոլորտում մասնագիտական մտածողության փոփոխության դանդաղ, սակայն կայուն տեմպերը:

Այս գործոնների համակցված ազդեցությունը վկայում է, որ Հայաստանի թվային գրադարանների զարգացումը կրում է «ուշացած, սակայն փուլային արագացմամբ» բնույթ: Այս մոդելը բնորոշ է այն համակարգերին, որտեղ երկար ժամանակ պահպանվում են տեխնոլոգիական և կազմակերպական սահմանափակումներ, սակայն արտաքին համագործակցության, նոր տեխնոլոգիաների և մասնագիտական վերապատրաստման ազդեցությամբ որոշ փուլերում արձանագրվում են արագացված փոփոխություններ և զարգացման նոր դրսևորումներ:

Հայաստանի թվային գրադարանների զարգացման գործընթացի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս նաև, որ ոլորտում իրականացված հիմնական տեխնոլոգիական առաջընթացները զգալիորեն պայմանավորված են եղել արտաքին ֆինանսական աջակցության առկայությամբ: Կոհահամակարգի ներդրումը (2017), OCR տեխնոլոգիաների կիրառումը (2022), «Մեդիա արխիվ» նախագծի իրականացումը (2023–2024), Երևանի պետական համալսարանի գրադարանի կողմից EBSCO Discovery Service (EDS) համակարգի ներդրումը, ինչպես նաև Հիմնարար գիտական գրադարանի միջազգային համագործակցային ծրագրերը իրականացվել են տարբեր միջազգային կազմակերպությունների և հիմնադրամների՝ «Բաց հասարակու-

թյուն» ինստիտուտի, «Եվրասիա» հիմնադրամի, Եվրոպական միության և Գյուլբեկյան հիմնադրամի աջակցությամբ:

Այս իրավիճակը ձևավորել է ոչ միայն արտաքին աջակցության, այլև ֆինանսական կախվածության որոշակի կառուցվածք: Խնդիրը կայանում է նրանում, որ թվային ենթակառուցվածքների զարգացումը հաճախ իրականացվում է ծրագրային ֆինանսավորման շրջանակում, մինչդեռ դրանց երկարաժամկետ պահպանման և կայուն զարգացման համար անհրաժեշտ ինստիտուցիոնալ ֆինանսական մեխանիզմները դեռևս լիարժեք չեն ձևավորվել պետական մակարդակում:

Ֆինանսավորման արտաքին մոդելն ունի երկակի ազդեցություն. մի կողմից այն հնարավորություն է տվել արագ կենտրոնացնել տեխնիկական և ֆինանսական ռեսուրսներ, ներմուծել ժամանակակից տեխնոլոգիաներ և իրականացնել լայնածավալ նախագծեր, մյուս կողմից՝ առաջացրել է ինստիտուցիոնալ կայունության խնդիրներ՝ կապված ծրագրերի ավարտից հետո համակարգերի պահպանման շարունակականության ապահովման հետ:

Այս համատեքստում ԵՊՀ գրադարանի կողմից բաց կոդով լուծումների ընտրությունը կարելի է դիտարկել որպես ռազմավարական հարմարվողականություն, որը նպատակ ունի նվազեցնել ֆինանսական կախվածությունը և ապահովել թվային ծառայությունների երկարաժամկետ կայունություն:

Հայաստանի թվային գրադարանների զարգացումը պայմանավորված է նաև միջազգային նորմատիվ և մասնագիտական միջավայրի ազդեցությամբ: Այս գործընթացում առանձնահատուկ դեր են ունեցել Մարաքեշի պայմանագիրը, IFLA-ի մասնագիտական ուղեցույցները, MARC21 ստանդարտի տարածումը և Open Access շարժումը:

21-ԸՆԴՀԱՆՈՒՄ ԴԱՐՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

2020 թ. Հայաստանի կողմից Մարաքեշի պայմանագրի վավերացումը կարևոր քայլ էր տեղեկատվության հասանելիության ընդլայնման ուղղությամբ, հատկապես տեսողական խնդիրներ ունեցող օգտատերերի համար: Միաժամանակ IFLA-ի միջազգային սկզբունքների կիրառումը նպաստել է հայկական գրադարանների ինտեգրմանը գլոբալ գրադարանագիտական համակարգին:

MARC21 ստանդարտի ներդրումը և կիրառումը ապահովել է տվյալների մեքենալնթեռնելիության և միջազգային փոխգործելիության բարձր մակարդակ: Այս գործընթացը պայմանավորել է նաև համակարգերի ընտրությունը և գրադարանային կոնսորցիումների ձևավորումը՝ ընդգծելով միջազգային ստանդարտներին համապատասխանության կարևորությունը:

Բաց մատչելիության և բաց գիտության գաղափարախոսության տարածումը զգալի ազդեցություն է ունեցել թվային գրադարանների գործառույթների ընդլայնման վրա: Հայաստանի ազգային գրադարանի թվային «Բանբեր» հանդեսը, Հիմնարար գիտական գրադարանում DOI և ORCID համակարգերի ներդրումը, ինչպես նաև ԵՊՀ գրադարանի կողմից միջազգային գիտական հարթակների հասանելիության ապահովումը վկայում են գիտական տեղեկատվության ազատ տարածման գործընթացների խորացման մասին:

Գրադարանագիտական ուսումնասիրություններում ընդունված է ոլորտի ռազմավարությունը ձևավորել ոչ միայն վարչական կառավարման մեխանիզմներով, այլև մասնագիտական միջավայրում գործող, նախաձեռնող անհատների գործունեությամբ: Նման մասնագետները, որոնք գիտական գրականության մեջ բնորոշվում են որպես «ինստիտուցիոնալ նախաձեռնողներ», կարևոր դեր են կատարում նորարարական մոտեցումների ներմուծման և ոլորտային զարգացման ուղղությունների ձևավորման գործընթացում:

Հայաստանի թվային գրադարանների զարգացման ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ 1995–2000 թթ. ԱՄՆ-ում և եվրոպական երկրներում վերապատրաստված մասնագետների սերունդը նշանակալի ազդեցություն է ունեցել ոլորտի ռազմավարական զարգացման վրա: Միջազգային փորձի, MARC և Z39.50 ստանդարտների, ինչպես նաև բաց կոդով ծրագրային լուծումների ներմուծումը նպաստել է Հայաստանի գրադարանային համակարգի ինտեգրմանը համաշխարհային գրադարանագիտական և տեղեկատվական միջավայրին:

Այս համատեքստում առանձնահատուկ նշանակություն ունի Հիմնարար գիտական գրադարանում իրականացված «Թվային հայրենադարձություն» ծրագիրը, որը ձևավորվել է մասնագիտական նախաձեռնողականության և ռազմավարական տեսլականի համադրությամբ: Նմանատիպ համագործակցային նախաձեռնություններ են նաև Ստամբուլի Հրանտ Դինք հիմնադրամի հետ ձևավորված կապերը և Մխիթարյան միաբանության հետ իրականացված Գյուլբեկյան ծրագրերը: Այս նախագծերը փաստում են, որ թվային գրադարանների զարգացման գործընթացը պայմանավորված է պետական քաղաքականությամբ, մասնագիտական համագործակցային ցանցերով և անհատական նախաձեռնություններով:

Թվային գրադարանների զարգացման ուսումնասիրություններում կարևոր տեղ ունի «զարգացման կախվածության» (path dependence) հայեցակարգը, ըստ որի՝ կազմակերպությունների հետագա զարգացման ուղիները պայմանավորված են նախկին տեխնոլոգիական և ինստիտուցիոնալ ընտրություններով: Նման ընտրությունները ձևավորում են կառուցվածքային սահմանափակումներ, որոնք կարող են դանդաղեցնել նորարարությունների ներդրումը:

21-ՐԴ ԴԱՐԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Հայաստանի գրադարանային համակարգում այս երևույթի վառ օրինակ է Ալեք համակարգից Կոհա համակարգին անցման գործընթացը: ԱԼԵՖ-ը ներդրվել է 2001 թ. պետական ֆինանսավորմամբ և երկար ժամանակ ծառայել է որպես հիմնական ավտոմատացված համակարգ մի շարք գրադարաններում: Սակայն ֆինանսական սահմանափակումների և կոմերցիոն կախվածության պայմաններում անհրաժեշտություն է առաջացել անցնելու բաց կոդով լուծումների: Կոհա համակարգի ընտրությունը պայմանավորված էր ոչ միայն տեխնոլոգիական առավելություններով, այլև ֆինանսական կայունության և ինստիտուցիոնալ ինքնուրույնության ապահովման անհրաժեշտությամբ:

Նույն տրամաբանությամբ Հայաստանի ազգային գրադարանի «Հայ մամուլ» և «Հայ գիրք» թվային շտեմարանների ձևավորումը ցույց է տալիս, որ տպագիր հավաքածուների թվայնացումը երկարաժամկետ, շարունակական գործընթաց է, այլ ոչ թե մեկանգամյա տեխնիկական գործողություն (ՄԵԼԻՔԲԵԿՅԱՆ 2024: 142):

Թվային գրադարանների զարգացումը միաժամանակ ենթադրում է նաև մասնագիտական ինքնության վերափոխում: Սոցիոլոգիական տեսությունների, մասնավորապես Պիեռ Բուրդիյոյի «habitus» հայեցակարգի համաձայն՝ ինստիտուցիոնալ փոփոխությունները ներառում են ոչ միայն տեխնոլոգիական արդիականացում, այլև մասնագիտական մտածողության և գործառության ղերի վերափոխում:

2015–2025 թթ. Հայաստանի գրադարանային ոլորտում նկատելի է գրադարանավարի մասնագիտական դերի ընդլայնում: Ավանդական տեղեկատվության պահպանման և տրամադրման գործառույթներին զուգահեռ գրադարանները սկսել են հանդես գալ որպես գիտելիքի ստեղծման, մշակման և տարածման կենտրոններ:

21-ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Այս փոփոխության օրինակներ են Հիմնարար գիտական գրադարանի «Թարգմանչաց արվեստ» շտեմարանը (ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ 2023: 31), ինչպես նաև Wikimedia նախագծերում մասնագիտական ներգրավվածությունը: Հայաստանի ազգային գրադարանի «Մեդիա արխիվ» նախաձեռնությունը և թվային պարտադիր օրինակի համակարգի զարգացման աշխատանքները վկայում են «ծնունդով թվային» բովանդակության հավաքագրման նոր մոտեցումների ձևավորման մասին:

1995–2000 թթ. TEMPUS ծրագրերը և միջազգային վերապատրաստումները ձևավորել են մասնագիտական նոր միջավայր, որը հետագայում ամրապնդվել է OCR տեխնոլոգիաների, KOHA համակարգի, DOI/ORCID նույնականացման գործիքների և բաց գիտության հարթակների կիրառմամբ:

2015–2025 թթ. Հայաստանի թվային գրադարանների զարգացումը չի կարող դիտարկվել միայն տեխնոլոգիական արդիականացման տեսանկյունից: Այն պայմանավորված է մի շարք փոխկապակցված կառուցվածքային գործոններով՝ ֆինանսական ռեսուրսների բաշխմամբ, միջազգային ստանդարտների ազդեցությամբ, ինստիտուցիոնալ սահմանափակումներով և մասնագիտական մշակույթի էվոլյուցիայով:

Հետազոտության ընթացքում առանձնացված գործոնների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ոլորտի զարգացումը ունեցել է փուլային և անհամաչափ բնույթ՝ պայմանավորված արտաքին ֆինանսավորման ալիքներով և միջազգային համագործակցային ծրագրերով: Այս համատեքստում Հայաստանի թվային գրադարանների զարգացումը կարելի է բնորոշել որպես սահմանափակ ռեսուրսներով գործող համակարգին բնորոշ կառուցվածքային մոդել, որտեղ փոփոխությունները տեղի են ունենում արագացված փուլերով:

Հետազոտությունը նաև ընդգծում է, որ ոլորտի կայուն զարգացման հիմնական մարտահրավերը կապված է ոչ միայն նոր տեխնոլոգիաների ներդրման, այլև գոյություն ունեցող թվային ենթակառուցվածքների երկարաժամկետ պահպանման ապահովման հետ:

Հայաստանի ազգային գրադարանի, Հիմնարար գիտական գրադարանի և Երևանի պետական համալսարանի գրադարանի ռազմավարությունների համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ բոլոր երեք հաստատություններն էլ շարժվել են թվային փոխակերպման ընդհանուր ուղղությամբ, սակայն տարբեր առաջնահերթություններով:

Հայաստանի ազգային գրադարանը կենտրոնացել է ազգային մշակութային ժառանգության թվայնացման վրա, Հիմնարար գիտական գրադարանը՝ գիտական տեղեկատվության կազմակերպման և ակադեմիական հաղորդակցության վրա, իսկ Երևանի պետական համալսարանի գրադարանը՝ կրթական և ուսումնական տեղեկատվական ծառայությունների զարգացման վրա:

Չնայած տարբերություններին՝ բոլոր երեք ռազմավարություններն ունեն փոխլրացնող բնույթ. ՀԱԳ-ը ձևավորում է մշակութային հիշողության թվային հիմքը, ՀԳԳ-ն՝ գիտական տեղեկատվական միջավայրը, իսկ ԵՊՀ գրադարանը՝ կրթական թվային ծառայությունների համակարգը:

Այս համադրությունը ապահովում է Հայաստանի թվային գրադարանային համակարգի ամբողջական կառուցվածքային զարգացումը՝ համատեղելով մշակութային, գիտական և կրթական ուղղությունները:

Եզրակացություն

2015-2025 թթ. Հայաստանի գրադարանային համակարգի թվային վերափոխման ակտիվ փուլ են եղել: Այս ժամանակահատ-

վածում գրադարանները աստիճանաբար անցում են կատարել ավանդական սպասարկման մոդելից դեպի թվային տեղեկատվական միջավայր՝ ընդլայնելով էլեկտրոնային շտեմարանները, թվային հավաքածուները և առցանց ծառայությունները:

Կոհա բաց կոդով համակարգի ներդրումը դարձել է առանցքային տեխնոլոգիական փոփոխություն: Ալեք համակարգից Կոհա անցումը նպաստել է ֆինանսական կախվածության նվազեցմանը, համակարգերի տեղայնացման հնարավորությունների ընդլայնմանը և միջազգային գրադարանային բաց կոդով լուծումների հետ ինտեգրմանը:

Թվայնացման գործընթացները զգալիորեն ակտիվացել են: Հայաստանի ազգային գրադարանում և Հիմնարար գիտական գրադարանում իրականացվել են մամուլի, գիտական հրատարակությունների, հազվագյուտ գրքերի և արխիվային նյութերի լայնածավալ թվայնացման աշխատանքներ, իսկ OCR տեխնոլոգիաների կիրառումը ապահովել է որոնելի թվային բովանդակության ստեղծում:

Թվային գրադարանների զարգացումը մեծապես պայմանավորված է միջազգային համագործակցությամբ և արտաքին ֆինանսավորմամբ: «Բաց հասարակություն», «Եվրասիա», TEMPUS, WIPO, UNESCO, Gulbenkian և այլ ծրագրերի աջակցությունը էական դեր է ունեցել թվայնացման, վերապատրաստումների և տեխնոլոգիական ենթակառուցվածքների զարգացման գործում:

Գրադարանների գործառույթները էապես ընդլայնվել են: Գրադարանները ներկայում հանդես են գալիս ոչ միայն որպես տեղեկատվության պահպանման, այլ նաև որպես թվային գիտելիքի կազմակերպման, մշակման և տարածման կենտրոններ:

Օգտագործված գրականության ցանկ (References)

ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ 2025 – Գրիգորյան, Մ. (2025), Ժամանակի միջով. ՀՀ ԳԱԱ Հիմնարար գիտական գրադարանը 90 տարեկան է, *Լրափոխ հայկական գրադարանային ասոցիացիայի*, Երևան, 2(6), 52-75 [Grigoryan, M. (2025), Through Time: The Fundamental Scientific Library of NAS RA is 90 Years Old, *Herald of the Armenian Library Association*, Yerevan, 2(6), 52-75];

ԶԱՐԳԱՐՅԱՆ 2002 – Թվային գրադարաններ, Երևան, Հեղ. հրատ., 168 [Zargaryan, T. (2002), *Tvayin Gradaranner*, Yerevan, Hegh. hrat., 168]

ԶԱՐԳԱՐՅԱՆ 2015 – Զարգարյան, Տ. (2015), Հայաստանում թվային գրադարանի ստեղծման պատմությունից (Հայացք 25 տարվա անցած ուղուն), *Բանքեր Հայաստանի գրադարանների*, Երևան, 1, 3-12 [Zargaryan, T. (2015), From the History of Developing Digital Libraries in Armenia, *Bulletin of Armenian Libraries*, Yerevan, 1, 3-12];

ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ 2023 – Հայրապետյան, Ն. (2023), Թվանիշային գրադարանների ստեղծման անհրաժեշտությունը: Բաց ազատ կոդերով ծրագրերի ներկայացում, Լրատու հայկական գրադարանային ասոցիացիայի, Երևան, 1(1), 9-21 [Hayrapetyan, N. (2023), The Importance of Creating Digital Libraries: Presentation of Free/Open Source Software, *Herald of the Armenian Library Association*, Yerevan, 1(1), 9-21];

ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ 2023 – Մանուկյան, Մ. (2023), Մատենագիտությունը թվային դարաշրջանում. «Թարգմանչաց արվեստ» շտեմարան, *Լրափոխ Հայկական գրադարանային ասոցիացիայի*, Երևան, 2(2), 30-38 [Manukyan, M. (2023), The Bibliography in the Digital Era. “Art of Translation” Database, *Herald of the Armenian Library Association*, Yerevan, 2(2), 30-38];

ՄԵԼԻՔԲԵԿՅԱՆ 2024 – Մելիքբեկյան, Ն. (2024), Հայաստանի ազգային գրադարանի թվայնացման նոր փուլը/OSR/, *Բանքեր Հայաստանի գրադարանների*, Երևան, 2, 47-51 [Melikbekyan, N. (2024), The New Phase of Digitization of the Materials of the National Library of Armenia, *Bulletin of Armenian Libraries*, Yerevan, 2, 47-51];

BORGMAN 2000 – Borgman, C. (2000), *From Gutenberg to the Global Information Infrastructure: Access to Information in the Networked World*, Cambridge, MIT Press, 324;

CASTELLS 1996 – Castells, M. (1996), *The Rise of the Network Society*, Oxford: Blackwell, 656;

LESK 2005 – Lesk, M. (2005), *Understanding Digital Libraries*, San Francisco: Elsevier, 456;

TOFFLER 1980 – Toffler, A. (1980), *The Third Wave*, Morrow, 544;

TRENDS AND PERSPECTIVES IN THE DEVELOPMENT OF DIGITAL LIBRARIES IN ARMENIA 2015–2025

ARMINE HAKOBYAN

Faculty of Culture of ASPU

Department of Museology, Library Studies and Bibliographies

Ph.D. in Philology

NEKTAR AVETISYAN

Faculty of Culture of ASPU

Department of Museology, Library Studies and Bibliographies

Keywords: Digital library, Open access, Cultural heritage, Information society, Optical Character Recognition (OCR).

2015–2025 have been an active period of digital transformation for Armenia's library system. During this time, libraries have gradually shifted from traditional service models to a digital information environment, expanding electronic databases, digital collections, and online services.

The implementation of the Koha open-source integrated library system has become a key technological change. The transition from the Aleph system to Koha has helped reduce financial dependence, expand opportunities for system localization, and facilitate integration with international open-source library solutions.

Digitization processes have intensified significantly. Large-scale digitization projects have been carried out at the National Library of Armenia and the Fundamental Scientific Library, covering newspapers, scientific publications, ra-

re books, and archival materials. The application of Optical Character Recognition (OCR) technologies has enabled the creation of searchable digital content.

The development of digital libraries has been largely driven by international cooperation and external funding. Support from programs and organizations such as the Open Society Foundations, Eurasia Foundation, TEMPUS, WIPO, UNESCO, and the Gulbenkian Foundation has played a significant role in digitization efforts, professional training, and the development of technological infrastructure.

The functions of libraries have expanded considerably. Today, libraries serve not only as institutions for preserving information but also as centers for organizing, processing, and disseminating digital knowledge.

ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

ԹՎԱՅԻՆ ՊԱՀՈՑՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ԲՈՒՀԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ՏԵՍԱՆԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՁՐԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾԻՔ

**Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարանի
գրադարանի օրինակով***

ՀՏԴ: 02(479.25)

DOI: 10.54503/2953-8092.2026.1(7)-78

ՆԱՐԻՆԵ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

**Վալերի Բրյուսովի անվան պետական
համալսարանի գրադարան**

ORCID: [0009-0005-5725-5877](https://orcid.org/0009-0005-5725-5877)

Հոդվածում դիտարկվում է ակադեմիական գրադարանների դերը ժամանակակից թվային վերափոխումների պայմաններում՝ մասնավորապես շեշտադրելով համալսարանական պահոցների նշանակությունը: Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարանի (ԲՊՀ) գրադարանի փորձի հիման վրա վերլուծվում է, թե ինչպես են ինստիտուցիոնալ պահոցները նպաստում բուհի գիտական արդյունքի հանրայնացմանը և միջազգային գիտական տիրույթում դրա տեսանելիության բարձրացմանը: Քննարկվում են Բաց հասանելիության սկզբունքների ներդրման առավելությունները, պահոցների կառուցվածքային առանձնահատկությունները և դրանց ազդեցությունը համալսարանի վարկանիշի վրա: Հոդվածում անդրադարձ է կատարվում նաև թվայնացման ճանապարհին հանդիպող մարտահրավերներին, մասնավորապես՝ հեղինակային իրավունքի պաշտպանությանը և տվյալների համակարգման խնդիրներին:

* Հոդվածը ներկայացվել է 08.05.2026, գրախոսվել է 11.06.2026, ընդունվել է տպագրության 18.06.2026:

The article was submitted on 08.05.2026, reviewed on 11.06.2026, accepted for publication on 18.06.2026.

ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

The article examines the role of academic libraries amid contemporary digital transformation, with a specific focus on the significance of university repositories. Drawing on the experience of the Valeriy Brusov State University (BSU) library, the paper analyzes how digital repositories facilitate the dissemination of institutional research output and enhance its visibility within the international scientific community. It explores the benefits of implementing Open Access principles, the structural characteristics of repositories, and their subsequent impact on university rankings. Furthermore, the study addresses the challenges inherent in the digitalization process, particularly concerning copyright protection and data management issues.

Բանալի բառեր՝ Թվային պահոց, ակադեմիական գրադարան, Բրյուսովի պետական համալսարան, բաց հասանելիություն, գիտական տեսանելիություն, մետատվյալներ:

Ինչպես հղել՝ Հարությունյան, Ն. (2026), Թվային պահոցները որպես բուհի գիտական տեսանելիության բարձրացման գործիք: Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարանի գրադարանի օրինակով, *Լրատու Հայկական գրադարանային ասոցիացիայի*, 1(7), 78-90.

[https://doi.org/10.54503/2953-8092.2026.1\(7\)-78](https://doi.org/10.54503/2953-8092.2026.1(7)-78)

How to cite (APA style): Harutyunyan, N. (2026), Digital Repositories as a Tool for University Scientific Visibility: A Case Study of the Library of Brusov State University, *Herald of the Armenian Library Association*, 1(7), 78-90.

[https://doi.org/10.54503/2953-8092.2026.1\(7\)-78](https://doi.org/10.54503/2953-8092.2026.1(7)-78)

Ներածություն

Թվային պահոցները ժամանակակից ակադեմիական գրադարանների գործունեության կարևոր բաղադրիչներից են, որոնք հնարավորություն են տալիս համակարգված ձևով հավաքագրել, պահպանել և տարածել գիտակրթական բովանդակությունը: Թվային տեխնոլոգիաների արագ զարգացումը և գիտական հաղորդակցու-

ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

թյան ձևերի փոփոխությունը պայմանավորում են այն, որ ակադեմիական հաստատությունները թվայնացման ռազմավարությունների մշակումը դիտարկում են որպես զարգացման առաջնահերթ ուղղություն: Այս գործընթացը նպաստում է կրթական և գիտական պաշարների առավել արդյունավետ կառավարմանը, ինչպես նաև ապահովում է գիտնականների և մասնագետների կողմից ստեղծված գիտական արդյունքների բաց և անխոչընդոտ հասանելիությունը:

Ակադեմիական հաստատությունների թվային պահոցներում ներառվում են տպագիր հրատարակությունների թվայնացված տարբերակները, այնպես էլ չհրապարակված գիտական նյութերը՝ աշխատանքային փաստաթղթեր, դասախոսություններ, թեզեր, ատենախոսություններ, գիտական հոդվածներ, զեկույցներ, մենագրություններ և այլ գիտակրթական նյութեր: Այսպիսով, թվային պահոցները դառնում են գիտելիքի պահպանման, կազմակերպման և տարածման կարևոր ենթակառուցվածք՝ նպաստելով գիտական արդյունքների երկարաժամկետ պահպանությանը և դրանց միջազգային տեսանելիության բարձրացմանը (WILLINSKY 2009: 11-12; CROW 2002: 4):

Թվային պահոցների կազմակերպման համար մշակվել են բազմաթիվ ծրագրային համակարգեր, որոնցից առավել լայն կիրառություն ունեն DSpace, EPrints, Fedora, Greenstone և CDC Invenio հարթակները: Դրանց կիրառումը հնարավորություն է տալիս ստեղծել արդյունավետ ինստիտուցիոնալ պահոցներ, ապահովել մետատվյալների կառավարման միասնական մոտեցումներ և ինտեգրվել միջազգային գիտական տեղեկատվական միջավայրին:

Թվային պահոցի առավելությունները

Թվային պահոցները ակադեմիական համայնքին առաջարկում են մի շարք առավելություններ՝ հնարավորություն տալով մեկ միասնական միջավայրում կենտրոնացնել հաստատության գիտա-

ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

կան և կրթական արդյունքները, ապահովել դրանց համակարգված նկարագրությունը, բաց հասանելիությունը և երկարաժամկետ պահպանումը: Միաժամանակ թվային պահոցները նպաստում են այնպիսի նյութերի պահպանությանը, որոնք այլ պայմաններում կարող էին մնալ սահմանափակ հասանելի կամ ընդհանրապես կորչել: Այս առումով դրանք հանդես են գալիս որպես գիտելիքի կառավարման և տարածման նորարարական մոդել՝ վերափոխելով տեղեկատվության պահպանման, կազմակերպման և մատուցման ավանդական մեխանիզմները (BARTON, WATERS 2004: 36-38):

Ռեյմ Քրոուն (Raym Crow) ինստիտուցիոնալ պահոցները բնութագրում է որպես թվային գրադարաններ, որոնք հավաքագրում, պահպանում և տարածում են հաստատության մտավոր սեփականությունը կազմող բնօրինակ հետազոտություններն ու գիտական աշխատանքները (CROW, 2002: 25): Նրա գնահատմամբ՝ համալսարանական պահոցները, կենտրոնացնելով մեկ կամ մի քանի հաստատությունների գիտական արտադրանքը, լուծում են մի շարք ռազմավարական խնդիրներ: Նախ՝ դրանք ընդլայնում են գիտական արդյունքների հասանելիությունը և հնարավորություն են տալիս բուհերին վերականգնել վերահսկողությունը սեփական հետազոտական արտադրանքի նկատմամբ: Այս գործընթացը նպաստում է գիտական հաղորդակցության համակարգում մրցակցության ուժեղացմանը, նվազեցնում է գիտական հրատարակչությունների մենաշնորհային ազդեցությունը և բարձրացնում է գրադարանների ռազմավարական ու տնտեսական նշանակությունը: Երկրորդ՝ թվային պահոցները ծառայում են որպես բուհի գիտական գործունեության գնահատման և ներկայացման արդյունավետ գործիք: Դրանք տեսանելի են դարձնում հաստատության հետազոտական ներուժը, գիտական ձեռքբերումներն ու հասարակական նշանակությունը, ինչը նպաս-

ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

տում է բուհի հեղինակության, միջազգային ճանաչելիության և մրցունակության բարձրացմանը: Երրորդ՝ թվային պահոցները հնարավորություն են տալիս իրականացնել գիտական նյութերի երկարաժամկետ թվային պահպանություն՝ ապահովելով դրանց անվտանգ պահեստավորումը և լուծելով ֆիզիկական արխիվային տարածքների սահմանափակության խնդիրը:

Գործնական նշանակությունից բացի, թվային պահոցները կարևոր դեր են կատարում համալսարանների և առանձին հետազոտողների գիտական տեսանելիության բարձրացման գործում: Բաց հասանելիության սկզբունքների հիման վրա կառուցված այս համակարգերը հնարավորություն են տալիս աշխարհի տարբեր երկրների գիտնականներին օգտվել միմյանց հետազոտական արդյունքներից, նպաստում են գիտական տեղեկատվության ազատ շրջանառությանը, միջհամալսարանական և միջազգային համագործակցության զարգացմանը, ինչպես նաև գիտելիքի ավելի լայն տարածմանը: Արդյունքում, գիտական տեղեկատվությունը հասանելի է դառնում ոչ միայն մասնագիտական համայնքին, այլև հասարակության լայն շրջանակներին՝ խթանելով բաց գիտության և տեղեկատվության ազատ հասանելիության սկզբունքների իրականացումը:

Թվային պահոցի մարտահրավերները

Թվային պահոցի ստեղծման և զարգացման խնդիրները գտնվում են գիտական հանրության մշտական ուշադրության և ուսումնասիրության ոլորտում: Այս գործընթացը պահանջում է տեղեկատվական տեխնոլոգիաների մասնագետների, գրադարանավարների և վարչական աշխատակիցների միասնական աշխատանք և համագործակցություն:

Բաց հասանելիության գործընթացի ապահովման համար անհրաժեշտ է շատ ժամանակ և ջանք, ինչպես նաև հատուկ կանո-

ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

Նակարգ՝ նյութի պահպանության և հեղինակի թույլտվության համար, որն իր հերթին հնարավորություն է տալիս հասանելի դարձնել բովանդակությունը և հանրահռչակել:

Թվային պահոցների կայուն զարգացման և արդյունավետ գործունեության համար առանցքային նշանակություն ունի հետազոտողների ակտիվ ներգրավվածությունը և նրանց մասնակցությունը գիտական արտադրանքի ավանդադրման գործընթացում: Առանց հեղինակների պատրաստակամության՝ իրենց գիտական աշխատանքները պահոցում ներդնելու, ինստիտուցիոնալ հավաքածուն չի կարող ապահովել ոչ միայն կայուն աճ, այլև ամբողջական և համակարգված զարգացում:

Հետազոտողների կողմից պահոցներին մասնակցության բացակայությունը պայմանավորված է մի շարք գործոններով, այդ թվում՝ հրատարակչական քաղաքականության սահմանափակումներով, հեղինակային իրավունքների վերաբերյալ մտահոգություններով, ինչպես նաև այն ընկալմամբ, որ նյութերի ավանդադրումը պահանջում է լրացուցիչ ժամանակ և չի ապահովում անմիջական գիտական օգուտ:

Ակադեմիական միջավայրում նկատվում է նաև հակառակ միտումը, ըստ որի՝ բազմաթիվ բարձրագույն ուսումնական հաստատություններ որդեգրել են պարտադիր ավանդադրման քաղաքականություն: Այս մոտեցման շրջանակում դասախոսները և ուսանողները պարտավորվում են իրենց գիտական և ուսումնական արդյունքները ներդնել ինստիտուցիոնալ պահոցներում՝ որպես համալսարանի գիտական արտադրանքի մաս: Նման պահանջը հաճախ ամրագրված է համալսարանի ներքին կանոնակարգերով կամ պայմանագրային հարաբերություններով:

ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

Այն դեպքերում, երբ հետազոտական աշխատանքը իրականացվում է համալսարանի ֆինանսավորմամբ կամ նրա ենթակառուցվածքների շրջանակում, դրա արդյունքները դիտարկվում են որպես ինստիտուցիոնալ սեփականություն, և համապատասխանաբար ենթակա են պարտադիր ավանդադրման: Այս մոտեցումը հիմնավորվում է այն հանգամանքով, որ համալսարանը հանդիսանում է գիտական արտադրանքի հիմնական կազմակերպիչն ու ֆինանսավորող սուբյեկտը:

Բացի այդ, բազմաթիվ համալսարաններում դասախոսները և ուսանողները ուսումնառության կամ աշխատանքի ընդունման փուլում ստորագրում են համաձայնագրեր, որոնք սահմանում են նրանց պարտավորությունները գիտական արդյունքների տնօրինման և հրապարակման վերաբերյալ, այդ թվում՝ դրանց ավանդադրումը ինստիտուցիոնալ պահոցներում: Պահանջվում է ահռելի աշխատանք իրականացնել գրադարան-հետազոտող ամուր հարաբերությունների ստեղծման համար: Հետազոտողը պետք է սովորի իր աշխատությունները վստահել գրադարանին (LYNCH 2003:):

Այս գործընթացն ունի ևս մեկ խնդիր՝ պահպանություն և հեղինակի թույլտվություն: Հեղինակային իրավունքի հիմնախնդիրները և ստեղծագործական ընդհանուր արտոնագրման տարբերակները պետք է ներկայացվեն դասախոսներին և հետազոտողներին, ովքեր իրենց աշխատանքները տրամադրում են պահպանության:

ԲՊՀ պահոցի կառուցվածքը և գործունեությունը

Այսօր կրթության և գիտության ոլորտում առաջնային է դարձել գիտական արդյունքների հասանելիության ապահովումը թվային հարթակներում: «Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարան» հիմնադրամի պահոցը հիմնված է DSpace համակարգի վրա և հանդիսանում է բաց հասանելիության սկզբունքով գործող կուտակային

ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

Էլեկտրոնային արխիվ, որտեղ հավաքագրվում, պահպանվում և տարածվում են համալսարանի պրոֆեսորադասախոսական կազմի, ապիրանտների և ուսանողների գիտական ու ուսումնամեթոդական աշխատանքները¹:

DSpace-ը MIT գրադարանների և Hewlett-Packard ընկերության համատեղ նախագիծ է. ստեղծում է կայուն, երկարաժամկետ թվային պահոց՝ պահպանելու հետազոտողների ամենամյա տպագիր նյութերի զգալի մասը: Պահոցը ստեղծվել է Եվրոպական Միության կողմից համաֆինանսավորված «Մոլդովայի և Հայաստանի բուհերի հետազոտության կառավարման և հանրահասանելի գիտության կարողությունների զարգացում» ԷՐԱԶՄՈՒՍ+ՄԻՆԵՐՎԱ ծրագրի շրջանակներում²: Այս աշխատանքը ցույց է տալիս, որ գրադարանը ձգտում է անցնել պահպանի դերից այն կողմ՝ ակտիվորեն նպաստելու գիտական հաղորդակցության զարգացմանը:

ԲՊՀ թվային պահոցի բնականոն գործունեությունն ու կայուն զարգացումն ապահովվում է հստակ իրավական դաշտի շրջանակներում: Պահոցը կառավարվում է ԲՊՀ գիտական խորհրդի կողմից հաստատված կանոնակարգի կետերով (ԿԱՆՈՆԱԿԱՐԳ 2022):

Նյութերը պահոցում պահվում են անժամկետ՝ ապահովելով մշտական հասանելիություն: Այն կառուցված է աստիճանակարգային մոդելով՝ նյութերի դասակարգումը և որոնումը ավելի դյուրին դարձնելու համար: Բաղկացած է հետևյալ բաժիններից՝

Համայնքներ (Communities) - համապատասխանում են համալսարանի կառուցվածքային միավորներին՝ ֆակուլտետներ, ամբիոններ կամ գիտահետազոտական կենտրոններ:

¹ ԲՊՀ պահոց <https://dspace.brusov.am/handle/123456789/15> (17.06.2026)

² Էրազմուս+Միներվա <https://erasmus-plus.am/hy/> (17.06.2026)

ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

Հավաքածուներ (Collections) - նյութերը խմբավորվում են տեսակով կամ բովանդակությամբ:

Նյութեր (Items) - ներառում է բուն թվային ֆայլը (PDF ձևաչափով) և մետատվյալները:

Պահոցի գործունեությունը հիմնված է միջազգային չափորոշիչների վրա և իրականացնում է հետևյալ գործառույթները՝

- ✓ Handle համակարգի շնորհիվ ինդեքսավորվում է համաշխարհային գիտաչափական շտեմարանների կողմից,

- ✓ ապահովում է նյութերի երկարաժամկետ անվտանգ պահպանումը՝ կանխելով տեղեկատվության կորուստը,

- ✓ հնարավորություն է ընձեռում կատարել որոնումներ ինչպես պարզ բանալի բառերով, այնպես էլ ըստ հեղինակների, տարբերվերի և թեմաների,

- ✓ նպաստում է գիտելիքի ազատ փոխանակմանը՝ հնարավորություն տալով ընթերցողներին աշխարհի ցանկացած կետից ծանոթանալ համալսարանի գիտական նվաճումներին:

Համալրման ու բովանդակության կառավարման գործառույթն իրականացվում է գրադարանի աշխատակիցների կողմից: Բացի այդ, գրադարանն իրականացնում է թվայնացման աշխատանքներ և համագործակցում է հետազոտողների հետ:

Ամենածավալուն և պահանջված հավաքածուներից մեկը «Բանբեր» գիտական հանդեսի արխիվն է: Այստեղ ներառված են պարբերականի տարբեր տարիների թողարկումները, ինչը թույլ է տալիս հետևել համալսարանի գիտական մտքի զարգացման դինամիկային տասնամյակների կտրվածքով: Հոդվածները դասակարգված են ըստ գիտակարգերի՝ «Լեզվաբանություն և բանասիրություն», «Մանկավարժություն և հասարակական գիտություններ», ինչը հեշտացնում է նեղ մասնագիտական որոնումները:

ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

Շնորհիվ բաց հասանելիությանը՝ «Բանբեր»-ի հոդվածները հասանելի են դառնում միջազգային հետազոտողներին, ինչը բարձրացնում է հեղինակների հղելիության ցուցանիշը:

Պահոցը ներառում է ոչ միայն հայալեզու, այլև ռուսերեն, անգլերեն, ֆրանսերեն, գերմաներեն և այլ լեզուներով աշխատություններ՝ արտացոլելով համալսարանի լեզվաբանական ուղղվածությունը: Օգտագործվում է Dublin Core Metadata Element Set (DCMI) մետատվյալների ստանդարտը, ինչը ապահովում է նյութերի ճիշտ փոխգործակցությունը համաշխարհային գիտական շտեմարանների հետ:

Հեղինակային իրավունքի խիստ պահպանումը ԲՊՀ գրադարանի հիմնարար սկզբունքներից է: Պահոցն օգտագործում է Creative Commons (CC) միջազգային լիցենզավորման համակարգը: Այն թույլ է տալիս հետազոտողներին պահպանել ստեղծագործության նկատմամբ բացառիկ իրավունքները՝ միաժամանակ սահմանելով դրա օրինական օգտագործման, տարածման և մեջբերման պայմանները (օրինակ՝ պարտադիր նշելով հեղինակի անունը):

DSpace հարթակը ապահովում է համապատասխանությունը միջազգային տվյալների փոխանակման ստանդարտներին: Բաց արխիվների նախաձեռնության արձանագրությանը (Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting) աջակցությունը թույլ է տալիս արագ հավաքագրել մետատվյալները, ապա գլոբալ որոնողական համակարգերին ավտոմատ կերպով ինդեքսավորել պահոցի բովանդակությունը (OAI-PMH): Միջազգային որոնման համակարգերին համապատասխան մետատվյալների կառուցվածքը ապահովում է գիտական նկութերի հասանելիությունը: Սա ոչ միայն մեծացնում է հետազոտությունների տեսանելիությունը, այլև նպաստում է համալ-

ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

սարանի հեղինակության բարձրացմանը միջազգային գիտական և կրթական համայնքում:

Պահոցի կարևոր գործառնական առանձնահատկություններին հիմնվելով ORCID (Open Researcher and Contributor ID) համակարգի հետ ինտեգրումն է, որը թույլ է տալիս կապել հրապարակումը կոնկրետ հեղինակի հետ՝ բացառելով անվանակիցների հետ շփոթմունքը և ճշգրիտ հաշվարկելով հղելիության ինդեքսը:

Իրավական պաշտպանվածությունը և միջազգային տեսանելիությունը, ԲՊՀ պահոցը դարձնում են ժամանակակից գիտական հաղորդակցության արդյունավետ գործիք, ինչը նպաստում է համալսարանի գիտական վարկանիշի շարունակական բարձրացմանը:

Եզրակացություն

Թվային պահոցների ներդրումը և զարգացումը հանդիսանում են ժամանակակից համալսարանական տեղեկատվական միջավայրի արդիականացման առանցքային ուղղություններից մեկը: Դրանք ոչ միայն նպաստում են գիտելիքի արդյունավետ կառավարմանը, այլև ապահովում են գիտական ժառանգության համակարգված թվայնացում և երկարաժամկետ պահպանում՝ ստեղծելով բաց և հասանելի ակադեմիական տեղեկատվական տարածք:

Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարանի գրադարանի փորձը ցույց է տալիս, որ թվային պահոցի հաջող գործունեությունը հիմնված է տեխնոլոգիական լուծումների և կազմակերպչական արդյունավետ համագործակցության վրա: Հատկապես կարևոր է գրադարանային մասնագետների և հետազոտողների փոխգործակցությունը, որն ապահովում է գիտական նյութերի ամբողջական հավաքագրում, որակյալ նկարագրություն և կայուն հասանելիություն: Միաժամանակ, բաց գիտության սկզբունքների հետևողական իրա-

ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

կանացումը և հեղինակային իրավունքի նորմերի պահպանումը ձևավորում են հավասարակշռված միջավայր, որտեղ գիտական արդյունքները դառնում են առավել տեսանելի և հասանելի՝ չխախտելով իրավական կարգավորումները: Այս մոտեցումը նպաստում է նաև համալսարանի գիտական հեղինակության բարձրացմանը և միջազգային գիտական տարածքում նրա դիրքերի ամրապնդմանը:

Կարելի է արձանագրել, որ թվային պահոցների զարգացումը անշրջելի գործընթաց է, որը պայմանավորված է տեղեկատվական հասարակության պահանջներով: Այն ոչ միայն տեխնոլոգիական նորարարություն է, այլև ակադեմիական մշակույթի փոփոխություն, որը վերափոխում է գիտելիքի ստեղծման, պահպանման և տարածման ավանդական մոդելները՝ դարձնելով դրանք առավել բաց, հասանելի և արդյունավետ:

Օգտագործված գրականության ցանկ (References)

ԿԱՆՈՆԱԿԱՐԳ 2022 – «Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարան» հիմնադրամ (2022), *ԲՊՀ Գիտական խորհրդի 28.12.-2022 № 5 նիստ* [Կանոնակարգ], Երևան [«Վ. Bryowsovi anvan petakan hamalsaran» himnadram (2022), BPH Gitakan xorhrdi 28.12.2022. № 5 nist [Kanonakarg], Yerevan];

BARTON, WATERS 2004 – Barton, M.R., Waters, M.M. (2004), *Creating an Institutional Repository*, Cambridge: MIT Libraries, 134;

CROW 2002 – Crow, R. (2002). *The Case for Institutional Repositories: A SPARC Position Paper*, Washington: SPARC, 37;

LYNCH 2003 – Lynch, C.A. (2003), *Institutional Repositories: Essential Infrastructure for Scholarship in the Digital Age*, John Hopkins University Press, Baltiore, 2(3), 327-336;

WILLINSKY 2009 – Willinsky, J. (2006). *The Access Principle: The Case for Open Access to Research and Scholarship*. Cambridge: MIT Press, 312.

ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

DIGITAL REPOSITORIES AS A TOOL FOR UNIVERSITY SCIENTIFIC VISIBILITY *On the Example of the Library of Brusov State University*

NARINE HARUTYUNYAN
Brusov State University Library

Բանալի բաներ՝ Digital Repository, Academic Library, Brusov State University, Open Access, Scholarly Visibility, Metadata.

The implementation and development of digital repositories represent one of the key directions in the modernization of the contemporary university information environment. They not only contribute to the effective management of knowledge but also ensure the systematic digitization and long-term preservation of scientific heritage, thereby creating an open and accessible academic information space.

The experience of the Library of Brusov State University demonstrates that the effective functioning of a digital repository is based on both technological solutions and organizational cooperation. In particular, close collaboration between library professionals and researchers is essential, as it ensures the comprehensive collection of scientific materials, high-quality metadata description, and stable accessibility. At the same time, the consistent implementation of open science principles and adherence to copyright regulations create a balanced environment in which scientific outputs become more visible and accessible without violating legal requirements. This approach also contributes to enhancing the university's academic reputation and strengthening its position in the international scholarly community. It can be stated that the development of digital repositories is an irreversible process driven by the demands of the information society. It is not only a technological innovation but also a transformation of academic culture that reshapes traditional models of knowledge creation, preservation, and dissemination, making them more open, accessible, and efficient.

**ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՄՏԱԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ԲԱՆԱԼԻՆ
SWOT ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ ***

ՀՏԴ: 02

DOI: 10.54503/2953-8092.2026.1(7)-91

ՎԱՐՍԵՆԻԿ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարան

ORCID: [0009-0002-7273-8517](https://orcid.org/0009-0002-7273-8517)

Ժամանակակից կազմակերպությունների համար ռազմավարական պլանավորումը դարձել է կենսական անհրաժեշտություն՝ մրցակցային միջավայրում արդյունավետ գործելու և կայուն զարգացում ապահովելու նպատակով: Սակայն ռազմավարություն պլանավորելը կամ վերանայելը կարող է խնդրահարույց լինել առանց կազմակերպված մոտեցման, որը հաշվի է առնում արտաքին և ներքին անհրաժեշտ բոլոր գործոնները: SWOT վերլուծությունը կարող է օգնել գնահատել կազմակերպության ներկայիս դիրքը և որոշել զարգացման ուղղությունները, ինչպես նաև համեմատել ներքին և արտաքին գործոնները, որոնք ունեն որոշակի ազդեցություն այդ կազմակերպության վրա:

Սույն հոդվածի նպատակն է հասկանալ՝ ինչ է SWOT վերլուծությունը, ինչի համար է այն անհրաժեշտ, ուսումնասիրել այն որպես ռազմավարական պլանավորման և կառավարման արդյունավետ գործիք, ներկայացնել դրա հիմնական բաղադրիչները, կիրառման փուլերն ու առանձնահատկությունները, ինչպես նաև ցույց տալ SWOT վերլուծության կիրառելիությունը գրադարանային համակարգում՝ Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարանի գրադարանի օրինակով:

* Հոդվածը ներկայացվել է 14.05.2026, գրախոսվել է 29.05.2026, ընդունվել է տպագրության 18.06.2026:

The article was submitted on 14.05.2026, reviewed on 29.05.2026, accepted for publication on 18.06.2026.

ԳՐԱԴԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Strategic planning has become a vital necessity for modern organizations in order to operate effectively and ensure sustainable development in a competitive environment. However, without a systematic approach that takes into account all the necessary internal and external factors, planning a strategy may become problematic. SWOT analysis can help access an organization's current position and identify directions for development, as well as compare the internal and external factors that have a certain impact on the organization.

The purpose of this article is to understand what SWOT analysis is and why it is necessary, to examine it as an effective tool for strategic planning and management, to present its main components, specific features and stages of implementation, as well as to demonstrate the accessibility of SWOT analysis in the library system through the example of the library Armenian State University of Economics.

Բանալի բառեր՝ SWOT վերլուծություն, ռազմավարական պլանավորում, ուժեղ և թույլ կողմեր, հնարավորություններ և սպառնալիքներ, ներքին գործոններ, արտաքին գործոններ:

Ինչպես հղել՝ Սարգսյան, Ն. (2026), Ռազմավարական մտածողության բանալին. SWOT վերլուծություն, *Լրատու Հայկական գրադարանային ասոցիացիայի*, 1(7), 91-109. [https://doi.org/10.54503/2953-8092.2026.1\(7\)-91](https://doi.org/10.54503/2953-8092.2026.1(7)-91)

How to cite (APA style): Sargsyan, V. (2026), The Key of Strategic Thinking: SWOT Analysis, *Herald of the Armenian Library Association*, 1(7), 91-109. [https://doi.org/10.54503/2953-8092.2026.1\(7\)-91](https://doi.org/10.54503/2953-8092.2026.1(7)-91)

Ներածություն

SWOT վերլուծության ծագումը դեռևս հստակ պարզաբանված չէ: Այն ճանաչում է ձեռք բերել 1960-1970-ական թվականներին՝ որպես ռազմավարական պլանավորման գործիք: SWOT վերլուծության

ԳՐԱԴԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

գարգացումը վերագրվում է բիզնեսի և կառավարման խորհրդատու Ալբերտ Համֆրիին¹:

SWOT վերլուծությունը գործիք է, որն օգտագործվում է կազմակերպություններում ռազմավարական պլանավորման և կառավարման համար: Այն կարող է արդյունավետորեն կիրառվել կազմակերպչական և մրցակցային ռազմավարությունների մշակման նպատակով: Ռազմավարական կառավարման արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ է վերլուծել արտաքին և ներքին միջավայրերը, որոնցում գործում է կազմակերպությունը, որն էլ անվանում ենք SWOT վերլուծություն:

SWOT վերլուծության չորս բաղադրիչներն են՝ ուժեղ կողմեր (strengths), թույլ կողմեր (weaknesses), հնարավորություններ (opportunities) և սպառնալիքներ (threats): Ուժեղ և թույլ կողմերը կազմակերպության ներքին գործոններն ու առանձնահատկություններն են, իսկ հնարավորություններն ու սպառնալիքները՝ արտաքին միջավայրի գործոններն ու առանձնահատկությունները (GÜREL, TAT 2017: 994):

Ուժեղ կողմերն ու հնարավորությունները նպաստում են կազմակերպության նպատակների իրականացմանը և բարենպաստ գործոններ են կազմակերպության համար: Իսկ թույլ կողմերն ու սպառնալիքները խոչընդոտում են կազմակերպության նպատակների իրագործմանը և համարվում են անբարենպաստ գործոններ: Հետևաբար, ռազմավարությունների հաջող ընտրության հիմքում ընկած է կազմակերպության ներքին միջավայրից բխող ուժեղ և թույլ կողմերի, ինչպես նաև արտաքին միջավայրից առաջացող հնարավորու-

¹20-րդ դարի երկրորդ կեսին նա իր գործընկերների հետ ստեղծեց SOFT վերլուծությունը՝ բավարարվածություն (satisfaction), հնարավորություն (opportunities), ներկայիս սխալներ (faults), սպառնալիքներ (threats):

ԳՐԱԴԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

թյունների և սպառնալիքների վերլուծությունը (SHARATH KUMAR, PRAVEENA 2023: 744):

SWOT վերլուծությունը որպես ռազմավարական գործիք

SWOT վերլուծությունը պարզ, բայց հզոր գործիք է՝ գնահատելու և վերլուծելու կազմակերպության ուժեղ և թույլ կողմերը, հնարավորությունները և սպառնալիքները: Այն ապահովում է ներկայիս վիճակի պարզ պատկերը ոլորտում և օգնում է որոշել զարգացման ուղղությունները:

Անդրադառնանք SWOT վերլուծության առանցքային տարրերին (գրադարանների օրինակով): Դրանք են՝

✓ *Ուժեղ կողմեր* – այն ներքին դրական գործոններն են, որոնք հակառակորդների հանդեպ ապահովում են առավելություն (օրինակ՝ բրենդի հեղինակությունը, հզոր ցանցային ներկայացումը և այլն):

Գրադարանի ուժեղ կողմերը որոշելու համար, կարելի է պատասխանել հետևյալ հարցերին՝

➤ Որո՞նք են ձեր գրադարանի ամենաուժեղ ներդրումները/ավանդները ձեր հասարակության համար:

➤ Ի՞նչ է անում ձեր գրադարանը, որ ոչ մի այլ գրադարան չի անում:

➤ Ի՞նչն են ամենաշատը հավանում ձեր ընթերցողները ձեր գրադարանում:

Օրինակ՝ գրադարաններում առկա հսկայական հավաքածուների և արխիվների պաշարը գրադարանների ուժեղ կողմերից մեկն է: Շատ ակադեմիական և հանրային գրադարաններ ունեն հազվագյուտ և եզակի գրքեր, պատմական նյութեր, փաստաթղթեր և հետազոտական աշխատանքներ, որոնք այլ գրադարաններում հասանելի չեն: Այսպիսի հազվագյուտ և եզակի հավաքածուները բարձրացնում

ԳՐԱԴԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

են գրադարանների հեղինակությունն ու կարգավիճակը և տարբեր ոլորտներից գրավում ուսանողների և հետազոտողների (KAPATEL, VAJA 2025: 305):

✓ *Թույլ կողմեր* – ներքին թուլությունները /բացասական ազդեցություն/, որոնք խոչընդոտում են ձեր կատարողականին (օրինակ՝ արտադրանքի սահմանափակ տեսականի, առցանց թույլ ներկայացվածություն և այլն):

Գրադարանի թույլ կողմերը որոշելու համար, պատասխանեք հետևյալ հարցերին՝

➤ Ո՞ր ոլորտներում ձեր գրադարանն ունի ավելի քիչ ռեսուրսներ, քան անհրաժեշտ է:

➤ Ի՞նչն ունի բարեփոխման կարիք:

➤ Ի՞նչը կցանկանային ձեր ընթերցողները, որ դուք ավելի լավ անեիք:

Հայաստանում գրադարանների թույլ կողմը ֆինանսավորումն է, ավելի ճիշտ՝ դրա բացակայությունը: Գրադարանների մեծ մասը գործում են սահմանափակ, երբեմն խիստ սեղմված բյուջեով, ինչի պատճառով չեն կարող բավարար միջոցներ հատկացնել նոր նյութերի, տվյալների շտեմարանների, երբեմն անգամ թվային ենթակառուցվածքների համար: Ոչ բավարար ֆինանսավորման հետևանքով սահմանափակվում է նաև հմուտ աշխատակիցների ընդունումն ու պահպանումը, ինչն իր հերթին հանգեցնում է անհամաչափ ծանրաբեռնվածության և ծառայությունների խափանումների: Աշխատակիցների հմտությունների պակասը և փոփոխություններին դիմադրելու մտածելակերպը ևս գրադարանների թույլ կողմերից է: Ավագ սերնդի ներկայացուցիչները երբեմն դժվարությամբ են հարմարվում նոր տեխնոլոգիաներին, տվյալների վերլուծությանը կամ թվային բովանդակության արխիվացմանը: Փոփոխությունների և վե-

ԳՐԱԴԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

րապատրաստումների հանդեպ նրանց ունեցած վախը հաճախ խոչընդոտում է իրենց իսկ զարգացմանը, ներքին ծառայությունների, գործառույթների և ընդհանուր համակարգի բարելավմանը (KAPATEL, VAJA 2025: 308):

✓ *Հնարավորություններ:* Դրական ազդեցությամբ արտաքին այն գործոնները, որոնք իրենցից ներկայացնում են զարգացման հնարավորություններ (օրինակ՝ հայտնվող շուկաներ, հաճախորդների փոփոխվող պահանջներ և այլն):

Գրադարանի հնարավորությունները բացահայտելու համար կարելի է պատասխանել հետևյալ հարցերին՝

➤ Ի՞նչ կաներ ձեր գրադարանը, եթե ունենար դա անելու հնարավորություն:

➤ Ի՞նչ է կատարվում հիմա աշխարհում, որից դուք կցանկանայիք օգուտ քաղել:

➤ Ինչպե՞ս կարող են ձեր ուժեղ կողմերը ձեր գրադարանի համար բացել հնարավորությունների դռներ:

Տեղեկատվական այս դարաշրջանում գրադարանները շարունակում են փոխազդել բազմաթիվ նոր հնարավորությունների հետ: Անշուշտ, ամենակարևոր փոփոխությունը թվային վերափոխումն է և էլեկտրոնային ռեսուրսների օգտագործման աճող միտումը: Գրադարանները կարող են ստեղծել էլեկտրոնային գրքեր, պահոցներ, բաց կրթական ռեսուրսներ և առցանց տվյալների շտեմարաններ՝ ընդայնելով հասանելիությունը և դուրս գալով թիրախային լսարանի աշխարհագրական սահմանափակումներից (COX 2023: 263):

✓ *Սպառնալիքներ:* Արտաքին գործոններ, որոնք կարող են բացասաբար ազդել ձեր գործունեության վրա (օրինակ՝ նոր կարգա-

ԳՐԱԴԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

վորումներ, տնտեսական ճգնաժամ, հակառակորդի նորարարություններ և այլն):

Գրադարանին սպառնացող վտանգներին կարելի է ծանոթանալ՝ պատասխանելով հետևյալ հարցերին՝

➤ Ի՞նչ է կատարվում աշխարհում, որը կարող է բացասաբար ազդել ձեր գրադարանի վրա:

➤ Ի՞նչ գրադարանային ծառայություններ կան այլ գրադարաններում, որոնք շատ ավելի հեշտ են տրվում ընթերցողներին:

➤ Ո՞ր թույլ կողմերն են ձեզ խոցելի դարձնում ձեր ծառայությունների մրցակցության դաշտում:

Տեխնոլոգիաների արագ զարգացումը մեծացնում է հնացման վտանգն այն հաստատությունների համար, որոնք գործում են առանց ծրագրային կամ սարքային թարմացումների: Սա իսկապես սպառնալիք է փոքր բյուջե ունեցող գրադարանների համար, քանի որ արդյունքում դրանք վերածվում են պարզապես տվյալների պահպանման կենտրոնների:

Մեկ այլ լուրջ վտանգ է գրադարանների հաճախելիության նվազումը: Որոնողական և բաց հասանելիության համակարգերի առկայության շնորհիվ օգտատերերից շատերը նախընտրում են օգտվել թվային միջոցներից՝ հրաժարվելով ֆիզիկական գրադարաններ այցելելու մտքից: Արդյունքում, էապես կարող է թուլանալ գրադարանի նկատմամբ աջակցությունն ու ֆինանսավորումը՝ նվազեցնելով նրա սոցիալական արժեքն ու նշանակությունը (KAPATEL, VAJA 2025: 309):

Պետք է նշել, որ կարելի է սպառնալիքը վերածել հնարավորության կամ այն ինչ թույլ կողմ է այսօր, կարելի է որոշակի քայլերի արդյունքում վերածել ուժեղ կողմի:

ԳՐԱԴԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Այժմ հասկանանք՝ երբ է պետք օգտագործել SWOT վերլուծությունը:

SWOT վերլուծությունը կարելի է օգտագործել տարբեր իրավիճակներում՝ ամբողջական գնահատման համար:

- Նոր ռազմավարություն զարգացնելիս: Պետք է վստահ լինել, որ ձեր ռազմավարությունն օգտագործում է ձեր ներուժը/ձեր ուժեղ կողմերը՝ միաժամանակ անդրադառնալով թույլ կողմերին և սպառնալիքներին:

- Նոր արտադրանք կամ ծառայություն թողարկելիս: Պետք է հաշվի առնել ոլորտի պատրաստվածությունը և պոտենցիալ մարտահրավերները:

- Մրցակցային դաշտը գնահատելիս:

- Փոփոխություններին պատասխանելիս: Պետք է հարմարվել տնտեսական փոփոխություններին և տեխնոլոգիական առաջընթացներին:

SWOT վերլուծության իրականացման փուլերը

SWOT վերլուծությունը կարելի է իրականացնել փուլերով՝ կամայական հերթականությամբ: Կազմակերպության արտաքին և ներքին իրավիճակների վերլուծության արդյունքներով կազմվում է SWOT մատրիցա: Ստացված տվյալները հաջորդ փուլով զուգորդվում են, ինչը հնարավորություն է տալիս որոշելու կազմակերպության ունակությունը, օգտագործելու իր հնարավորությունները (ՍՈՒՎԱՐ-ՅԱՆ 2016: 105-109): Հետագա ռազմավարությունը ձևավորվում է SWOT վերլուծությունից ստացված տվյալների հիման վրա:

Քայլ առ քայլ դիտարկենք, թե ինչպես կարող ենք իրականացնել SWOT վերլուծությունը:

Քայլ 1. Հավաքել բազմապրոֆիլ թիմ:

ԳՐԱԴԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ձեր գործունեության մասին ամբողջական պատկերացում կազմելու համար պետք է հավաքել մի թիմ, որտեղ ընդգրկված են ներկայացուցիչներ տարբեր բաժանմունքներից: Այս բազմազանությունն օգնում է, որ հաշվի առնվեն տարբեր տեսանկյուններ՝ ապահովելով ընկերության ուժեղ և թույլ կողմերի, հնարավորությունների և սպառնալիքների ամբողջական պատկերացում:

Քայլ 2. Մտքերի փոթորիկ և գործոնների ցանկ

Նշեք ձեր թիմի կողմից նույնականացվող ներքին բոլոր թույլ և ուժեղ կողմերը, հնարավորությունները և սպառնալիքները: Խրախուսեք բաց քննարկումը և մանրակրկիտ ուսումնասիրությունը, որպեսզի համապատասխան բոլոր գործոնները հաշվի առնվեն: Գրանցեք յուրաքանչյուր գործոնը:

Քայլ 3. Առաջնահերթություն տվեք հիմնական գործոններին:

Ցանկը լրացնելուց հետո դասակարգեք յուրաքանչյուր խմբի կրիտիկական գործոնները: Կենտրոնացեք նրանց վրա, որոնք ունեն ամենամեծ ազդեցությունը ձեր գործունեության վրա: Այս առաջնահերթությունն օգնում է բացահայտել այն կրիտիկական ոլորտները, որոնք պահանջում են անհապաղ ուշադրություն:

Քայլ 4. Վերլուծեք ներքին գործոնները:

Մանրամասն վերլուծեք ներքին գործոնները /ուժեղ և թույլ կողմերը/: Դիտարկեք այնպիսի ասպեկտներ, ինչպիսիք են ռեսուրսները, կարողությունները, գործընթացները և կազմակերպչական մշակույթը: Սա կօգնի ձեզ օգտագործել ուժեղ կողմերը և արդյունավետորեն հաղթահարել թույլ կողմերը:

Քայլ 5. Վերլուծեք արտաքին գործոնները:

Իրականացրեք շուկայի հետազոտություն արտաքին գործոնների /հնարավորություններ և սպառնալիքներ/ ուսումնասիրության համար: Ուսումնասիրեք ոլորտի թրենդները, փոփոխությունները և

ԳՐԱԴԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

տնտեսական պայմանները: Այս վերլուծություններն կօգնեն բացահայտել աճի պոտենցիալ հնարավորությունները և սպառնալիքները, որոնք կարող են ազդել ձեր գործունեության վրա:

Քայլ 6. Զարգացրեք ռազմավարական գործողություններ:

Օգտագործեք ձեր SWOT վերլուծության արդյունքները ռազմավարական գործողությունների զարգացման համար: Ստեղծեք ռազմավարություններ, որոնք կօգտագործեն ձեր ուժեղ կողմերը, կհաղթահարեն թույլ կողմերը, կօգտագործեն հնարավորությունները և կմեղմեն սպառնալիքները: Համոզվեք, որ յուրաքանչյուր ռազմավարություն կիրառելի է և համապատասխանում է ձեր նպատակներին: Ճիշտ ռազմավարություն ստեղծելու համար կազմակերպության արտաքին միջավայրի և դրա ներքին իրավիճակի վերլուծության արդյունքներով կազմվում է SWOT մատրիցա, որտեղ առաջին դաշտում ընդգրկվում են այն ռազմավարությունները, որոնք օգտագործում են կազմակերպության ուժեղ կողմերը՝ արտաքին միջավայրում ի հայտ եկած հնարավորություններն իրականացնելու համար: Երկրորդ դաշտում այն ռազմավարություններն են, որոնք օգտագործում են ուժեղ կողմերը՝ սպառնալիքները վերացնելու նպատակով: Երրորդ դաշտում ընդգրկվող ռազմավարությունները նվազեցնում են կազմակերպության թույլ կողմերը՝ օգտագործելով իրավիճակի հնարավորությունները: Չորրորդ դաշտում այն ռազմավարություններն են, որոնք նվազեցնում են կազմակերպության թույլ կողմերը և արտաքին միջավայրում ի հայտ եկած սպառնալիքները:

Քայլ 7. Կիրառեք և վերահսկեք փոփոխությունները:

Երբ ռազմավարությունները մշակվեն, արդյունավետորեն կիրառեք դրանք ընկերության ներսում: Հստակեցրեք պատասխանատվությունները և սահմանեք ժամանակացույց յուրաքանչյուր գործողության համար: Շարունակաբար վերահսկեք առաջընթացը և ան-

ԳՐԱԴԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

հրաժեշտության դեպքում կատարեք ճշգրտումներ՝ ձեր ռազմավարական նպատակներին համապատասխան մնալու համար:

Քայլ 8. Կանոնավոր կերպով դիտարկեք և թարմացումներ արեք:

SWOT վերլուծությունը մեկանգամյա գործողություն չէ: Արտաքին և ներքին միջավայրում փոփոխություններն արտացոլելու համար պարբերաբար վերանայեք և թարմացրեք ձեր SWOT վերլուծությունը: Սա ապահովում է, որ ձեր ռազմավարությունները մնան համապատասխան և արդյունավետ ձեր նպատակներին հասնելու համար:

SWOT վերլուծություն իրականացնելիս տարածված սխալներ

SWOT վերլուծությունը կարող է անգնահատելի արժեք ունենալ միայն, եթե այն ճիշտ է արվում: Առանց ճիշտ մոտեցման, այն կարող է օգտակար լինելու փոխարեն առաջացնել շփոթություն: Դիտարկենք մի քանի տարածված սխալներ և դրանցից խուսափելու եղանակներ:

1. Ոչ հստակ շրջանակ կամ նպատակ

Առաջնահերթ ինչու՞ ես կատարում այս վերլուծությունը: Եթե չկա սահմանված նպատակ, ձեր թիմը կարող է կորցնել կենտրոնացումը կես ճանապարհին՝ վստահ չլինելով՝ ինչ են իրականում փորձում բացահայտել իրենք: Այդ ժամանակ գործընթացը սկսում է թվալ ցրված և անարդյունավետ:

2. Օբյեկտիվության բացակայություն

Կողմնակալություններ լինում են, լինի դա անձնական կարծիք, ներքին քաղաքականություն թե պարզապես խմբային մտածողություն: Բայց երբ դրանք գերակշռում են, ձեր վերլուծությունը կորցնում է իր արժեքը:

ԳՐԱԴԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ամենակարևորը, հարցրեք՝ «Սա հիմնավորված է տվյալներով, թե՞ պարզապես ներքին զգացում է»:

Ձեր SWOT վերլուծությունն արժեքավոր է դառնում այն իրականության վրա հիմնելով, ոչ թե պարզապես տեսական մասով:

3. Արտաքին գործոնների անտեսում

Սա սովորաբար արտահայտվում է սպառնալիքի թերագնահատմամբ: Թիմերը սովորաբար հակված են կենտրոնանալ ներքին դինամիկայի վրա, ինչը միանգամայն հասկանալի է, քանի որ դա ավելի վերահսկելի է թվում:

Ամբողջական պատկեր ստանալու համար, կախված ձեր ռազմավարական ուղղությունից, ձեր SWOT վերլուծությունը զուգորդեք այլ վերլուծությունների հետ (*PESTLE, Porter's 5 Forces, or the TOWS matrix*):

5. Չափազանց լավատես և պաշտպանողական մոտեցում

Բնական է մտածել, որ դուք ամեն բան անում եք ճիշտ: Թիմերի մեծամասնությունն այդպես էլ մտածում է: Բայց եթե կենտրոնանաս միայն ուժեղ կողմերի վրա, ինքնագոհության ռիսկ կստեղծես: Մյուս կողմից, եթե շատ կենտրոնանաս թույլ կողմերի վրա, կսպանես լավատեսությունը: Պետք է պահպանել հավասարակշռություն:

6. Թույլ կողմերը սպառնալիքների հետ շփոթելը

Սա տարածված սխալ է: Ահա տարբերությունը՝

- Թուլությունները ներքին են: Դուք անմիջապես կարող եք քայլեր ձեռնարկել դրանց ուղղությամբ:

- Սպառնալիքներն արտաքին են: Դուք չեք կարող կառավարել դրանք, բայց կարող եք քայլեր ձեռնարկել դրանց պատրաստվելու համար:

7. Վերլուծությունը չափազանց բարդացնելը

ԳՐԱԴԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Չափազանց շատ ինֆորմացիան կարող է նույնքան խանգարել, որքան չափազանց քիչ ինֆորմացիան: Պետք է մնալ կենտրոնացած և առաջնահերթ դիտարկել այն գործոնները, որոնք իսկապես ազդում են արդյունքների վրա:

8. SWOT վերլուծությունը որպես անփոփոխ վերլուծություն դիտարկելը

Մեր գործունեության մեջ ոչինչ անփոփոխ չէ, և SWOT վերլուծությունը ևս չպետք է մնա անփոփոխ: Պետք է կանոնավոր կերպով վերանայել այն, նշել փոփոխությունները, հասկանալ՝ արդյո՞ք այդ փոփոխությունները պահանջում են նոր քայլեր, թե՛ ոչ: SWOT վերլուծությունն ամենաուժեղ գործիքն է, եթե այն զարգանում է կազմակերպության հետ միասին, ոչ թե մնում անփոփոխ:

SWOT վերլուծություն հպարհ գրադարանի օրինակով

Կատարվել է SWOT վերլուծություն Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարանի գրադարանի օրինակով, որտեղ նշված են ՀՊՏՀ գրադարանի 4-ական ուժեղ և թույլ կողմեր, հնարավորություններ և սպառնալիքներ, որոնցով այնուհետև կազմվել է SWOT մատրիցան:

Ուժեղ կողմեր

1. Տալիս է նեղ մասնագիտական գրքեր և այլ նյութեր
2. Թվային ռեսուրսներ
3. Տեխնիկական ռեսուրսներ
4. Ուսանողներին հասանելի է յուրաքանչյուր վայրից

Թույլ կողմեր

1. ՀՊՏՀ Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների և տվյալագիտության ֆակուլտետը իր ընթերցասրահով հեռու է համալսարանի գլխավոր շենքից

2. Աշխատակիցների քանակը փոքր է

ԳՐԱԴԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

3. Բացի մեր ուսանողներից և աշխատակիցներից ոչ ոք չի կարող օգտվել մեր գրադարանից

4. Կա ֆինանսավորման սահմանափակում

Հնարավորություններ

1. 24/7 հասանելիություն և հետադարձ կապ

2. Գրքերի թվային տեխնոլոգիաների պրակտիկ կիրառում

3. DSpace պահոցի առկայություն

4. Համագործակցություն միջազգային համալսարանների և գրադարանների հետ

Սպառնալիքներ

1. Մրցակցություն այլ նմանատիպ գրադարանների հետ

2. Օրենսդրական խոչընդոտներ /չունենք առանձին բյուջե, գնումների գործընթացը սահմանափակում է ինքնուրույն գործելու հնարավորությունը/

3. Աշխատանք վնասակար պայմաններում

4. Գրապահոցում ԱԻ պայմանների և օդափոխության խնդիր

Ունենալով ուժեղ և թույլ կողմերը, հնարավորություններն ու սպառնալիքները՝ կազմվում են զուգորդություններ՝ ուժեղ կողմերը հնարավորությունների հետ, ուժեղ կողմերը սպառնալիքների հետ, թույլ կողմերը հնարավորությունների հետ և թույլ կողմերը սպառնալիքների հետ: Ուժեղ կողմերը հնարավորությունների հետ զուգորդելը թույլ է տալիս օգտագործել ուժեղ կողմերը՝ հնարավորությունները լավագույնս իրագործելու համար, իսկ սպառնալիքների հետ դրանց զուգորդումը հնարավորություն է տալիս հնարավորինս նվազեցնել սպառնալիքների շեմը: Թույլ կողմերը հնարավորությունների հետ զուգորդելը թույլ է տալիս հնարավորությունների օգտագործմամբ շտկել և վերացնել թույլ կողմերը, իսկ սպառնալիքների հետ դրանց

ԳՐԱԴԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

զուգորդումը հնարավորություն է տալիս նվազագույնի հասցնել թույլ կողմերը և կանխել սպառնալիքները:

	Հնարավորություններ 1. 24/7 հասանելիություն և հետադարձ կապ 2. Թվային տեխնոլոգիաների պրակտիկ կիրառում 3. dspace առկայություն 4. Համագործակցություն միջազգային համալսարանների և գրադարանների հետ	Սպառնալիքներ 1. Մրցակցություն այլ նմանատիպ գրադարանների հետ 2. Օրենսդրական խոչընդոտներ /չունենք առանձին բյուջե, գնումների գործընթացը/ 3. Վտանգավոր պայմաններում աշխատանք 4. ԱՌ պայմանների և օդափոխության խնդիր
Ուժեղ կողմեր 1. Տալիս է նեղ մասնագիտական գրքեր և այլ նյութեր 2. Թվային ռեսուրսներ 3. Տեխնիկական ռեսուրսներ 4. Ուսանողներին հասանելի է յուրաքանչյուր վայրից	Հնարավորություններ- ուժեղ կողմեր I դաշտ	Սպառնալիքներ- ուժեղ կողմեր II դաշտ

Թույլ կողմեր 1. Ձեյթունի մասնաճյուղը հեռու է 2. Աշխատակիցների քանակը փոքր է 3. Բացի մեր ուսանողներից և աշխատակիցներից ոչ ոք չի կարող օգտվել մեր գրադարանից 4. Ֆինանսավորման սահմանափակում	Հնարավորություններ- թույլ կողմեր III դաշտ	Սպառնալիքներ-թույլ կողմեր IV դաշտ
--	---	---

Եզրակացություն

SWOT վերլուծությունը հանդիսանում է ռազմավարական կառավարման կարևոր և արդյունավետ գործիք, որը հնարավորություն է տալիս կազմակերպություններին համակողմանիորեն գնահատել իրենց ներքին և արտաքին միջավայրը: Այն օգնում է բացահայտել կազմակերպության ուժեղ և թույլ կողմերը, ինչպես նաև գնահատել արտաքին միջավայրում առկա հնարավորություններն ու սպառնալիքները՝ նպաստելով առավել հիմնավորված և արդյունավետ ռազմավարական որոշումների կայացմանը:

Հետազոտության ընթացքում պարզ դարձավ, որ SWOT վերլուծությունը կիրառելի է ոչ միայն բիզնես ոլորտում, այլ նաև կրթական և գրադարանային համակարգերում: ՀՊՏՀ գրադարանի SWOT վերլուծությունը ցույց տվեց, որ գրադարանը ունի մի շարք կարևոր առավելություններ՝ մասնագիտական ռեսուրսների, թվային տեխնոլոգիաների և հասանելիության տեսանկյունից, սակայն միաժամանակ առկա են նաև որոշ սահմանափակումներ՝ կապված ֆինանսա-

ԳՐԱԴԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

վորման, մարդկային ռեսուրսների և կազմակերպչական խնդիրների հետ:

Արտաքին միջավայրում առկա հնարավորությունները՝ թվայնացումը, միջազգային համագործակցությունները և տեխնոլոգիական զարգացումները, կարող են նպաստել գրադարանի հետագա զարգացմանը, սակայն անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել նաև առկա սպառնալիքներին, մասնավորապես մրցակցությանը, օրենսդրական սահմանափակումներին և տեխնիկական խնդիրներին:

Այսպիսով, SWOT վերլուծության կիրառումը գրադարանային համակարգերի համար համապարփակ մեթոդ է դրանց գնահատման նպատակով: Եթե գրադարանները ռազմավարորեն օգտագործեն իրենց ուժեղ կողմերը, ուշադրություն դարձնեն թուլություններին և նվազեցնեն դրանց ազդեցությունը, խուսափեն հնարավոր վտանգներից և ակտիվորեն օգտվեն առկա հնարավորություններից, ապա կկարողանան ավելի ճշգրիտ պլանավորել և զարգացնել իրենց գործունեությունը ժամանակակից տեղեկատվական շուկայում:

Օգտագործված գրականության ցանկ (References)

ՍՈՒՎԱՐՅԱՆ 2016 – Սուվարյան, Յ. (խմբ.) (2016), Մենեջմենթ: Դասագիրք բուհերի տնտեսագիտական մասնագիտությունների ուսանողների համար, Երեւան, Տնտեսագետ, 672 [Suvaryan, Yu. (ed.) (2016), *Management: Dasagirq buheri tntesagitakan masnagitutyunneri usanoghneri hamar*, Yerevan, Tntesaget, 672];

COX 2023 – Cox, J. (2023), The Position and Prospects of Academic Libraries: Weaknesses, Threats and Proposed Strategic Directions, *New Review of Academic Librarianship*, 3(29), 263-287;

GÜREL, TAT 2017 – Gürel, E., Tat, M. (2017), SWOT Analysis: A Theoretical Review, *Journal of International Social Research*, 10(51), 994-1006. Doi: 10.17719/jisr.2017.1832;

ԳՐԱԴԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

KAPATEL, VAJA 2025 – Kapatel, P., Vaja, Dr. (2025). Empowering Libraries through SWOT Analysis: A Pathway to Growth and Innovation. *Multidisciplinary Cosmopolitan Journal of Research*, 3(6), 305-315;

KUMAR, PRAVEENA 2023 – Sharath Kumar, S.R., Praveena, K.B. (2023), SWOT analysis, *International Journal of Advanced Research*, 11(09), 744-748. Doi: 10.21474/IJAR01/17584.

Էլեկտրոնային աղբյուրներ

Are You Doing the SWOT Analysis Backwards? –
<https://hbr.org/2021/02/are-you-doing-the-swot-analysis-backwards> (18.06.2026)

Library SWOT Analysis Overview –
<https://www.scribd.com/document/7692666/Swot> (18.06.2026)

How to Perform a SWOT Analysis for your Enterprise
<https://quantive.com/resources/articles/swot-analysis> (18.06.2026)

Marketing Theories – Swot Analysis –
<https://www.techtarget.com/searchcio/definition/SWOT-analysis-strengths-weaknesses-opportunities-and-threats-analysis> (18.06.2026)

SWOT Analysis – <https://www.eda.gov/resources/comprehensive-economic-development-strategy/content/swot-analysis> (18.06.2026)

THE KEY OF STRATEGIC THINKING SWOT ANALYSIS

VARSENİK SARGSYAN
Armenian State University of Economics

Բանալի բաներ՝ Digital Repository, Academic Library, Brusov State University, Open Access, Scholarly Visibility, Metadata.

SWOT analysis is an important and effective strategic management tool that enables organizations to comprehensively assess their internal and external environment. It helps identify the organization's strengths and weaknesses, as well as evaluate the opportunities and threats present in the external environment, thereby contributing to more effective strategic decision-making.

ԳՐԱԴԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

The research revealed that SWOT analysis is applicable not only in the business sector but also in educational and library systems. The SWOT analysis of the library of the Armenian State University of Economics demonstrated that the library possesses a number of significant advantages in terms of professional resources, digital technologies and accessibility. However, there are also certain limitations related to funding, human resources, and organizational issues.

The opportunities present in the external environment (digitalization, international coopertion, technological advancements) may contribute to the further development of the library. Nevertheless, attention should also be paid to the existing threats, particularly competition, legislative restrictions and technical problems.

Thus, the application of SWOT analysis serves as a comprehensive method of evaluating library systems. Once libraries strategically use their strengths, address and minimize the impact of their weaknesses, avoid potential threats and actively take advantage of existing opportunities, they will be able to plan and develop their activities more effectively in the modern information market.

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

ԿՈՏԱՅՔԻ ՄԱՐԶԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐԸ*

ՀՏԴ: 02(479.25)

DOI: 10.54503/2953-8092.2026.1(7)-110

ՌՈՒԶԱՆՆԱ ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ

Կոտայքի մարզային գրադարան

ORCID: 0009-0007-6939-5265

Սույն հոդվածում ներկայացվում են ՀՀ Կոտայքի մարզում գործող գրադարանները՝ նպատակ ունենալով գնահատել վերլուծական պատկերը: ներկա վիճակը, զարգացման միտումները, նյութապահպանական ապահովվածությունը, գրքային ֆոնդի որակական և քանակական բնութագրերը, ընթերցողների ներգրավվածության մակարդակը, ծառայությունների մատուցման մատչելիությունը, էլեկտրոնային սպասարկման և թվայնացման գործընթացները: Վերլուծության արդյունքում բացահայտվել են ոլորտի հիմնական խնդիրներն ու մարտահրավերները, ներառյալ՝ տեխնիկական ռեսուրսների սահմանափակությունը, թվային ծառայությունների ոչ լիարժեք զարգացվածությունը և որոշ համայնքներում գրադարանների հասանելիության անհավասարությունը: Միևնույն ժամանակ արձանագրվել են դրական միտումներ՝ կապված գրադարանների՝ որպես հանրային և մշակութային կենտրոնների վերափոխմամբ, համայնքային կյանքի ակտիվացման և նոր ծառայությունների ներդրման հետ:

Հոդվածը նաև անդրադառնում է այն հարցին, թե որքանով են ժամանակակից գրադարանները նպաստում կրթական, մշակութային և սոցիալական փոխգործակցությանը: Արդյունքները կարող են ծառայել ոլորտի հետագա զարգացման ռազմավարությունների մշակման և գրադարանային համակարգի արդյունավետության բարձրացման համար:

* Հոդվածը ներկայացվել է 29.04.2026, գրախոսվել է 30.05.2026, ընդունվել է տպագրության 15.06.2026:

The article was submitted on 06.11.2025, reviewed on 30.05.2026, accepted for publication on 15.06.2026.

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

This article presents the libraries operating in the Kotayk region of the Republic of Armenia, with the aim of assessing their current condition, development trends, material and technical resources, and the qualitative and quantitative characteristics of their collections. The study also examines the level of reader engagement, the accessibility of library services, and the processes of digitalization and electronic service provision. The analysis identifies the major challenges facing the sector, including limited technical resources, the incomplete development of digital services, and unequal access to libraries in certain communities. At the same time, positive trends have been observed, particularly in the reconceptualization of libraries as public and cultural centers, the activation of community life, and the introduction of new services.

The article further addresses the extent to which contemporary libraries contribute to educational, cultural, and social interaction. The findings may serve as a basis for developing future strategies for the advancement of the library sector and enhancing the effectiveness of the library system.

Քանալի քառեր՝ Մարգային և համայնքային գրադարաններ, Կոտայքի մարզ մշակութային քաղաքականություն, թվայնացում, տեղեկատվական հասանելիություն:

Ինչպես հղել՝ Ներսիսյան, Ռ. (2026), Կոտայքի մարզի գրադարանները, *Հրապու Հայկական գրադարանային ասոցիացիայի*, 1(7), 110-123. [https://doi.org/10.54503/2953-8092.2026.1\(7\)-110](https://doi.org/10.54503/2953-8092.2026.1(7)-110)

How to cite (APA style): Nersisyan, R. (2026), Libraries of Kotayk Region, *Herald of the Armenian Library Association*, 1(7), 110-123. [https://doi.org/10.54503/2953-8092.2026.1\(7\)-110](https://doi.org/10.54503/2953-8092.2026.1(7)-110)

Ներածություն

Գրադարանները դարեր ի վեր մշակույթի զարգացման վկաներն են եղել և մարդուն իմաստության հետ հաղորդակցվելու հնարավորություն են տվել: Այսօր դրանք հանդիսանում են տեղեկատվու-

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

թյուն կուտակող և տարածող կառույցներ, որոնք կարևոր դեր ունեն հասարակության կրթական, մշակութային զարգացման գործում, ինչպես նաև ծառայում են որպես հանրային տարածքներ՝ ապահովելով ընթերցողների աճ, ներգրավվածություն և մոտիվացիա: Գրադարանները տեղեկատվական հասարակության կարևորագույն ինստիտուտներն են, գիտելիքի հասանելիության, կրթական գործընթացների աջակիցներ:

Գիտատեխնիկական առաջընթացի, բնակչության կրթական մակարդակի բարձրացման, տեղեկատվական հոսքերի կտրուկ աճի ներկա պայմաններում գնալով մեծանում է տեղեկատվական ծառայությունների մատուցումը, հավաքածուների թվայնացումը:

ՀՀ մարզերում գործող գրադարանները կարևոր դեր են խաղում մարզաբնակ բնակչության համար, որոնք իրականացնում և ապահովում են մարզի բնակչության գրադարանային-տեղեկատվական մատչելիությունը, տեղեկատվական ռեսուրսների հասանելիությունն ու բազմազանությունը:

Կոտայքի մարզը վարչական միավոր է Հայաստանի կենտրոնում: Այն զբաղեցնում է 2089 կմ² տարածք, բնակչությունը կազմում է 294.900 մարդ: Ներառում է 42 համայնքներ, այդ թվում՝ 7 քաղաքային և 35 գյուղական: Կոտայքի մարզը, ունենալով ինչպես քաղաքային, այնպես էլ գյուղական համայնքներ, ներկայացնում է գրադարանային համակարգի բազմաշերտ պատկեր, որի ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս բացահայտելու ոլորտի զարգացման միտումները և խնդիրները:

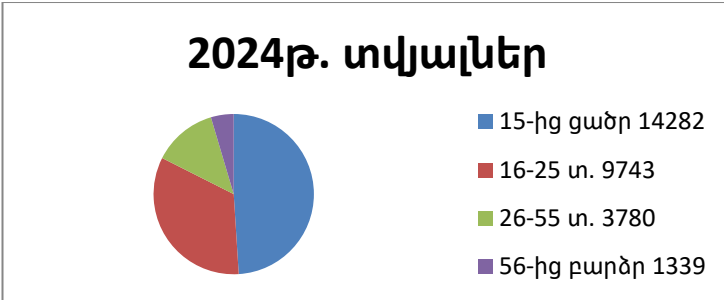
2024 թ. Կոտայքի մարզում գործել է 54 գրադարան, որոնցից 13-ը՝ քաղաքային, 40-ը՝ գյուղական, 1-ը՝ Կոտայքի մարզային¹:

¹ Տվյալները վերցված են ՀՀ վիճակագրական կոմիտեի հաշվետվություններից՝ <https://statbank.armstat.am/pxweb/hy/ArmStatBank/> (15.06.2026)

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

Պետք է նշել, որ մարզում ընթերցողների ընդհանուր թիվը կազմել է 29.144 մարդ, որից 18.056-ը սպասարկվել են քաղաքներում:

Գրաֆիկով ներկայացնում ենք ընթերցողների թիվը՝ ըստ տարիքային խմբերի:



Գրաֆիկից ելնելով՝ կարելի է նշել, որ մարզում ավելի շատ են կարդում մինչև 25 տարեկանները: 56-ից բարձր ընթերցողների թիվը շատ քիչ տոկոս է կազմում, ինչը կարող է կապված լինել զբաղվածության հետ:

Պատմական ակնարկ

Կոտայքի մարզի տարածքում գրադարանների պատմությունը սկսվում է դեռևս վաղ շրջանից: 8-րդ դարում Գրիգոր Այրիվանեցին Աթենքի և Արևմուտքի շատ դպրոցներ ու գրադարաններ այցելելուց հետո վերադարձել է Այրիվանք և հիմնել դպրոց: Իսկ Գռգիկ վարդապետի ջանքերով ծաղկում է ապրել գրչատունը, որը մեծ ու ծավալուն, բազմաթվանդակ գրապահոց էր: Այստեղից մեզ են հասել հայերեն շատ ձեռագրեր, որոնց մի մասը պահվում է Երևանի Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանում:

Գրադարաններն ուշադրության կենտրոնում են հայտնվել հատկապես 20-րդ դարի սկզբին: Դեռևս 1922 թ. մարզի տարածքում գործել են խրճիթ-ընթերցարաններ, օդա-ընթերցարաններ, որոնց հիման վրա էլ հետագայում ստեղծվել են գրադարանները:

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

Ըստ արխիվային տեղեկությունների՝ Ախտայի² տարածքում գործող խրճիթ-ընթերցարանները գործել են առավոտյան 8-ից երեկոյան 6-ը, որպեսզի հնարավոր լինեին գյուղացիների այցելությունները: Այստեղ կազմակերպվել են ընթերցումներ բնակչության համար: Կարդացել են գյուղատնտեսության տարբեր ոլորտների վերաբերյալ գրքույկներ, իրազեկել են գյուղացիությանը, որպեսզի նրանք հասկանան խրճիթ-ընթերցարանների կարևորությունն ու դերը:

1923 թ. Ախտայում բացվել է կենտրոնական գրադարան, որը շրջակա գյուղերին ապահովել է ամսագրերով և գրքերով:

1926-1927 թթ. շրջանում առաջին անգամ կառուցվել է 150-160-տեղանոց ակումբի շենքը, և ամբողջ գրադարանը՝ շուրջ 5000 կտոր գրականությամբ, տեղափոխվել է նոր շենք: Աճել է ընթերցողների քանակը:

Կոլեկտիվացման տարիներին մարզի տարածաշրջանում տարբեր շինություններին կից բացվել են գրադարաններ: Դրանցից կարելի է առանձնացնել Զովունիի մշակութային կենտրոնի գրադարանը, որը գործում է անցած դարի 40-ական թվականներից: Քառասունից ավելի տարիներ գրադարանի վարիչ է եղել գյուղացիների կողմից հարգված ՀԽՍՀ վաստակավոր գրադարանավար, երջանկահիշատակ Արտաշ Բարսեղյանը: 1965 թ. գյուղի՝ ներկայիս տարածքում տեղափոխվելու պահին գրադարանն ունեցել է 5000-5500 կտոր գրականություն: Այժմ ունի մոտ 15.500 կտոր գրականություն, իսկ տարվա ընթացքում գրադարանից օգտվել է 800-900 ընթերցող: Կառույցն ապահովված է տեխնիկական միջոցներով, համացանցով և այլ կապերով:

1965 թվականից առ այսօր գործում է նաև Պռոշյան գյուղի գրադարանը, որը վերանորոգված է, լուսավոր, հարմարավետ, ունի

² Ախտա – ներկայում՝ Հրազդան քաղաքը:

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

ջեռուցման համակարգ: Գրականությունը բավարարում է ընթերցողների պահանջները: Գրադարանը անվանվել է արցախյան հերոս Կարոտ Մկրտչյանի անունով:

1966-1967 թթ. Տարածաշրջանում գործել են Հրազդանի մանկական գրադարանը: Գրադարաններ են գործել նաև Կոտայք գյուղում և Արզականում: Բացի գործող գրադարաններից, սպասարկման ոլորտը ակտիվացնելու նպատակով որոշվել է ստեղծել տացքակետեր: Կազմակերպվել են համապատասխան թեմատիկ գրականությամբ փոքր գրադարաններ կարի արտադրամասերում, ֆաբրիկաներում:

1970-1980-ական թվականներին գրադարան է գործել նաև Ծաղկաձորում, որը սպասարկել է ոչ միայն տեղի բնակիչներին, այլև հովելներին: Այս թվականներից ստեղծվել է գրադարանների կենտրոնացված համակարգը (ԳԿՀ): Եթե մինչ այս ուշադրություն չէին դարձնում գրադարաններում աշխատողների կրթությանը, ապա ԳԿՀ-ի ստեղծվելուց հետո դրան մեծ ուշադրություն է դարձվել: ԳԿՀ-ի աշխատանքները մշտապես վերահսկվել են, կազմակերպվել են տարբեր միջոցառումներ թե՛ կենտրոնում, թե՛ մասնաճյուղերում (27 մասնաճյուղ): Հետաքրքիր են եղել թեմատիկ բնույթ կրող միջոցառումներն ու ցուցահանդեսները՝ «Հովվի տոն», «Բերքի տոն», «Մեղվապահ» և այլ միջոցառումներ, որոնց մասին գրել է նաև «Հրազդան» թերթը:

1980 թ. գրադարանների կենտրոնացված համակարգ ստեղծելու կապակցությամբ շրջանային և քաղաքային գրադարանները Աբովյանի տարածաշրջանում միավորվել են՝ ստեղծելով տարբեր բաժիններ, ունենալով ակտիվ գործունեություն:

1997 թ. փետրվարի 1-ից Աբովյանի գրադարանների կենտրոնացված համակարգը լուծարվել է՝ անվանվելով Աբովյանի համայն-

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

քային գրադարան: Գրադարանների կենտրոնացված համակարգի գյուղական 32 մասնաճյուղեր իրենց գույքով և գրքային ֆոնդով հանձնվել են տվյալ տարածքների համայնքների տնօրինությանը:

2023 թ. հունվարի 10-ից կազմակերպությունը վերանվանվել է Արևյան համայնքի «Արևյանի համայնքային գրադարան» համայնքային ոչ առևտրային կազմակերպություն: Արևյան համայնքի խոշորացման արդյունքում համայնքային գրադարանին է փոխանցել Կամարիս, Բալահովիտ, Մայակովսկի և Առինջ բնակավայրերի գրադարանային գործունեության կառավարումը:

Գրադարանի շենքն այսօր վերանորոգված է, ունի ընթերցասրահ և տարբեր բաժիններ:

Կամարիսի գրադարանն այսօր ունի 159 ընթերցող, Բալահովիտի գրադարանը՝ 239, Առինջի գրադարանը՝ 145: Առինջի գրադարանում տարեկան տացքը կազմել է 6400, այսինքն՝ 1 ընթերցողը կարդացել է միջինում 44 գիրք:

Սույն հոդվածի սահմաններում չենք կարող մանրամասն անդրադառնալ համայնքային բոլոր գրադարաններին, ուստի առավել մանրամասն ներկայացնենք Կոտայքի մարզային գրադարանի պատմությունը:

Գրադարանը ստեղծվել է 1930-ական թթ. ընդամենը մի քանի հարյուր կտոր գրականության հիման վրա: 1965 թ. այն դարձել է քաղաքային և ընդլայնել գործունեության սահմանները: 1979 թ., երբ կազմավորվել է Հրազդանի շրջանի ԳԿՀ-ն, քաղաքային գրադարանը դարձել է ԳԿՀ-ի կենտրոնական գրադարան: 1997 թ. «ՀՀ տեղական ինքնակառավարման մասին» օրենքով կենտրոնական գրադարանը վերակազմավորվել է Կոտայքի մարզային գրադարանի: Այն տեղակայված է բնակելի շենքի առաջին հարկում, զբաղեցնում է մոտ 592 քմ տարածք: «Կոտայքի մարզային գրադարան» պետական

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

ոչ առևտրային կազմակերպությունը շահույթ ստանալու նպատակ չհետապնդող իրավաբանական անձի կարգավիճակ ունեցող ոչ առևտրային կազմակերպություն է, որը ստեղծվել է մշակութային, տեղեկատվական, կրթական գործունեություն իրականացնելու նպատակով: Կոտայքի մարզային գրադարանը, որը մարզի ամենամեծ գրադարանն է, ՀՀ ԿԳՄՍ նախարարության ենթակայությամբ գործող կազմակերպություն է: Գրքային հավաքածուն առ 22.04.2026 թ. կազմում է 84659 միավոր:

Գրադարանի հիմնական ֆոնդը ներառում է հայերեն և օտարալեզու գեղարվեստական գրքեր, ուսումնական, մեթոդական ձեռնարկներ, ամսագրեր, բառարաններ, ատլասներ և այլն:

Գրադարանն ունի 4 բաժին՝

1. սպասարկման և միջոցառումների կազմակերպման բաժին
2. մանկական բաժին
3. գրադարանային հավաքածուի պահպանման, համալրման, մշակման, մատենագիտական աշխատանքների բաժին
4. Մեդիագրագիտության բաժին:

Առանձնագատուկ ուշադրության է արժանի Մեդիագրագիտության բաժինը, որը ստեղծվել է գրադարանի և ընթերցողների մեդիագրագիտության մակարդակի բարձրացման նպատակով: Այն գործում է նախօրոք կազմված աշխատանքային պլանով: Ձեռք են բերվել մեդիային և տեխնոլոգիական կրթությանը վերաբերող համապատասխան նյութեր՝ խաղեր, ձեռնարկներ, պաստառներ: Կազմակերպվել են կլոր սեղաններ, մեդիահիգիենային նվիրված վերապատրաստման դասընթացներ: Կազմակերպվել է նաև մեդիագրագիտության շաբաթ, որի շրջանակներում սեմինարներ են անցկացվել տարեցների, համայնքային գրադարանների աշխատակիցների

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

համար, իսկ հանրակրթական դպրոցների սովորողների հետ իրականացվել են մեդիախաղեր:

Մարզային գրադարանում կազմակերպվում են բազմաբնույթ միջոցառումներ՝ գրքերի ցուցահանդեսներ, գրական երեկոներ, նոր գրքերի շնորհանդեսներ, հանդիպումներ անվանի մարդկանց հետ, քննարկումներ, տեսալսողական նյութերի դիտումներ, տարաբնույթ դասընթացներ և այլն: Արդեն ավանդույթ են դարձել «Ընթերցում են հայտնիները» և «Մերոնք» միջոցառումները:

«Ընթերցում են հայտնիները» խորագրի ներքո հանրապետության նշանավոր մարդիկ հեքիաթներ կամ փոքրիկ պատմվածքներ են կարդում մանուկ ընթերցողների համար, զրուցում նրանց հետ:

«Մերոնք» շարքի միջոցառումներում ներկայացվում են Կոտայքի մարզի մշակութային կյանքում ավանդ ունեցող մարդիկ՝ գրողներ, նկարիչներ, դերասաններ և ուրիշներ:

2016 թվականից գրադարանում գործում է տիկնիկային թատրոն, որի դերասանները գրադարանավարներն են:

2025 թ. ամռանից գրադարանում գործում է ամառային դպրոց: Իրականացվում են դասապատրաստումներ, մի շարք կրթական ծրագրեր: Գործում են անգլերենի, կորեերենի, ընթերցանության և ինտելեկտուալ խաղերի խմբակները:

Գրադարանը մասնակցում է հայաստանյան գրադարանների էլեկտրոնային համահավաք գրացուցակի ստեղծման աշխատանքներին, ինչպես նաև համագործակցելով Ազգային գրադարանի հետ՝ զբաղվում է պարբերական մամուլի թվայնացված էջերի մշակմամբ:

Գրադարանը ապահովում է ընթերցողական բոլոր խմբերի տեղեկատու-մատենագիտական սպասարկումը, վարում է թեմատիկ և հանձնարարական քարտարաններ, կազմում է թեմատիկ հիշար-

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

ժան տարեթվերի հանձնարարական ցանկեր, վարում է Երկրագիտական քարտարան, որը հանդիսանում է Կոտայքի մարզին նվիրված տպագիր բոլոր երկերի մասին տեղեկությունների ամենաամբողջական աղբյուրը:

Համալրումը իրականացվում է ընթերցողական պահանջով, պետական ֆինանսավորմամբ և նվիրատվությամբ: Գրադարանի սպասարկման և մանկական բաժիններ ընթերցողներն ունեն ազատ մուտք. կարող են ընտրել գրականությունը՝ համապատասխան իրենց ճաշակին և նախասիրությանը:

Գրադարանը համարվում է մեթոդական կենտրոն մարզում գործող բոլոր համայնքային գրադարանների համար: Կազմակերպում է սեմինար-խորհրդակցություններ, կլոր սեղաններ, մեթոդական օգնություն ցուցաբերելու և գրքեր նվիրելու նպատակով հաճախակի այցելություններ է կատարում համայնքային գրադարաններ:

Գրադարանն իրականացնում է «Ընտանեկան գրադարանավար» ծրագիրը, որի շրջանակում սպասարկվում են տեղաշարժման սահմանափակում ունեցող անձինք: Այսօր կրթական կարիքների և նոր չափորոշիչների իրականացման ճանապարհին գրադարանն աջակցում է կրթությանը՝ զարգացնելով տեղեկատվությունը ինքնուրույն գտնելու կարողություն, վերլուծական մտածողություն, համեմատելու և եզրակացություններ անելու հմտություններ, ընթերցանության մշակույթի ձևավորում, թվային ռեսուրսների կիրառում:

Վիճակագրական վերլուծություն

Ներկայացնենք Կոտայքի մարզի գրադարանների վիճակագրական տեղեկությունները 3 տարվա կտրվածքով (2002-2024 թթ.)՝ ըստ Վիճակագրական կոմիտեի տվյալների:

2022 թ. Կոտայքի մարզում գործել է 51 գրադարան, որոնցից 15-ը՝ Հրազդանի տարածաշրջանում, 25-ը՝ Արմավանի, 11-ը՝ Նաիրիի:

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

Գրքային ֆոնդը կազմել է 713.990, տացքը՝ 523.263, ընթերցողները՝ 34.033: 2024 թ. Կոտայքի մարզում գործել են 54 գրադարաններ, որոնցից 14-ը՝ քաղաքային, 40՝ գյուղական համայնքներում: Ֆոնդը կազմել է 695,5 հազար միավոր գրականություն տարբեր լեզուներով և բովանդակությամբ: Տացքը կազմել է 500.9 հազար: Ընթերցողների թիվը եղել է 29.144, որից 20.167-ը՝ իգական սեռի ներկայացուցիչներն են: Գրադարանային աշխատողների թիվը՝ 128, որոնցից միայն 40%-ն ունի մասնագիտական բարձրագույն կրթություն:

Սույն ուսումնասիրության շրջանակում հավաքագրել ենք որոշ տվյալներ Կոտայքի մարզի գործող գրադարանների մասին, որոնք ներկայացնում ենք ընթերցողին: 2026 թ. տվյալներով Կոտայքի մարզում գործում է 42 գրադարան, որոնցից 10-ը՝ Հրազդան համայնքում, 2-ը՝ Ծաղկաձոր համայնքում /մեկը քաղաքային, մյուսը՝ Մեղրաձոր բնակավայրի մարզամշակութային կենտրոնում/, 4-ը՝ Չարենցավան համայնքում /1-ը՝ քաղաքային, 3-ը՝ գյուղական բնակավայրերի՝ Կարենիսի, Ալափարսի, Արազականի/, Աբովյան համայնքում՝ 7 գրադարան, որից 1-ը՝ քաղաքային, 6-ը՝ գյուղական բնակավայրերում / Կամարիս, Բալահովիտ, Մայակովսկի, Առինջ, Գեղաշեն, Արամուս/: Առանձին գրադարան է գործում Բալահովիտում, 3 գրադարան Ակունք համայնքում, 1-ը՝ Գառնիում, 9-ը՝ Նաիրիի տարածաշրջանում, որից 3-ը՝ Եղվարդում, 4-ը՝ գյուղական բնակավայրերում: 5 գրադարան գործում է Նոր Հաճն համայնքում: Նոր են բացվել Բուժականի գրադարանը և Քանաքեռավանի գրադարանը:

Եզրակացություն

Կոտայքի մարզի գրադարանային համակարգի վերլուծությունը վկայում է ոլորտում ընթացող կառուցվածքային և բովանդակային փոփոխությունների մասին: Հետազոտված ժամանակահատվածում արձանագրվել է գրադարանների ընդհանուր թվի նվազում՝

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

2024 թ. գրանցված հարաբերական աճից հետո կտրուկ անկմամբ: Այս հանգամանքը պայմանավորված կարող է լինել ինչպես վարչատարածքային օպտիմալացման գործընթացներով, այնպես էլ ֆինանսական, կազմակերպչական և ժողովրդագրական գործոններով:

Գրքային ֆոնդի և գրքերի տացքի ցուցանիշների նվազման միտումները վկայում են գրադարանների գործունեության արդյունավետության նվազման մասին: Թեև 2024 թ. գրադարանների թվի աճ է արձանագրվել, այն չի ուղեկցվել ֆոնդի համարժեք համալրմամբ կամ ընթերցողական ակտիվության բարձրացմամբ, ինչը ենթադրում է, որ քանակական աճը չի վերաժվել որակական զարգացման: 2022 թ. համեմատությամբ նկատվում է ֆոնդի, տացքի կրճատում, ինչը շարունակական բնույթ է կրում նաև հետագա տարիներին:

Ընթերցողների թվի նվազումը հանդիսանում է առավել մտահոգիչ ցուցանիշներից մեկը, քանի որ այն անմիջականորեն արտացոլում է գրադարանների հասարակական դերի և պահանջարկի անկումը: Հատկանշական է, որ ընթերցողների կազմում գերակշռում են իգական սեռի ներկայացուցիչները, ինչը կարող է մատնանշել ընթերցողական վարքագծի գենդերային առանձնահատկությունները և պահանջում է լրացուցիչ սոցիոլոգիական ուսումնասիրություն:

Մարդկային ռեսուրսների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ գրադարանային համակարգում աշխատողների զգալի մասը չունի մասնագիտական բարձրագույն կրթության, ինչը բացասաբար է անդրադառնում նորարարական ծրագրերի ներդրման և ժամանակակից տեղեկատվական տեխնոլոգիաների կիրառման վրա: Սա ոլորտում մասնագիտական վերապատրաստման և կարողությունների զարգացման անհրաժեշտության կարևոր ցուցիչ է:

2026 թ. արձանագրված նոր գրադարանների բացումը վկայում է ոլորտում որոշակի ակտիվացման և զարգացման ներուժի առ-

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

կայության մասին: Սակայն այս դրական միտումները դեռևս չեն փոխհատուցում ընդհանուր նվազման միտումները և պահանջում են համակարգային, երկարաժամկետ ռազմավարական մոտեցում: Գործող գրադարանների հիմնական մասը ապահովված է ժամանակակից համակարգչային տեխնոլոգիաներով: Դրանց մեծ մասը նաև վերանորոգվել է վերջերս: Բոլոր գրադարաններն իրականացնում են էլեկտրոնային ծառայություններ, իսկ մարզային գրադարանը՝ նաև թվային նյութերի մշակման աշխատանքներ: Ընդհանուր առմամբ, կատարված վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ Կոտայքի մարզի գրադարանային համակարգը գտնվում է վերափոխման փուլում, որտեղ առկա են ինչպես ռիսկեր, այնպես էլ զարգացման հնարավորություններ: Արդյունավետ զարգացման ապահովման համար անհրաժեշտ է իրականացնել համալիր միջոցառումներ՝ ուղղված գրադարանների նյութատեխնիկական բազայի արդիականացմանը, գրքային ֆոնդերի համալրմանը, ընթերցողական մշակույթի խթանմանը, ինչպես նաև մասնագիտական կադրերի պատրաստման և վերապատրաստման համակարգի բարելավմանը: Միայն այս պարագայում հնարավոր կլինի ապահովել գրադարանների՝ որպես գիտակրթական և մշակութային կարևորագույն հաստատությունների դերի վերականգնումն ու ամրապնդումը ժամանակակից հասարակությունում: Իսկ մարզային գրադարանն, այսօր գործում է որպես ամբողջ համակարգի կենտրոնական հանգույց՝ նպաստելով քաղաքային և համայնքային գրադարանների մասնագիտական և մեթոդական աջակցությանը: Ճիշտ է, գրադարանում դեռևս կան խնդիրներ, սակայն այն ծառայում է հանրային տարածք, տեղեկատվական կենտրոն, և կրթական միջավայր ամբողջ մարզի համար:

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

Օգտագործված գրականության ցանկ (References)

ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ, ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ 2023 – Մուրադյան, Պ., Գրիգորյան, Մ., Մարգային գրադարանների զարգացման միտումները, *Գավառի պետական համալսարանի գիտական հոդվածների ժողովածու* (Երևան), 14, 404-418 [Muradyan, P., Grigoryan, M. (2023), Development Trends of Regional Libraries, *Collection of Scientific Articles of Gavar State University* (Yerevan), 14, 404-418];

ԶԱՐԳԱՐՅԱՆ 2002 – Թվային գրադարաններ, Երևան, Հեղ. հրատ., 168 [Zargaryan, T. (2002), *Tvayin Gradaranner*, Yerevan, Hegh. Hrat., 168];

ՌԱՖԱՅԵԼՅԱՆ ՄԱՆՎԵԼ 2013, Քարվանսարա, Երևան, 435 [Rafayelyan Manvel(2013), Qarvansara, Yerevan, 435];

LIBRARIES OF KOTAYK REGION

RUZANNA NERSISYAN

Kotayk Regional Library

Բանալի բառեր՝ Regional and community libraries, Kotayk region, cultural policy, digitization, information accessibility.

In general, the analysis shows that the library system of Kotayk region is in the transformation phase, where there are both risks and development opportunities. To ensure effective development, it is necessary to implement complex measures aimed at modernizing the material and technical base of libraries, replenishing book collections, promoting reading culture, as well as improving the system of training and retraining of professional personnel. Only in this case will it be possible to ensure the restoration and strengthening of the role of libraries as important scientific, educational and cultural institutions in modern society. And the regional library today acts as a central hub of the entire system, contributing to the professional and methodological support of city and community libraries. True, there are still problems in the library, but it serves as a public space, information center and educational environment for the entire region.

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

ԱՐԱԳԱԾՈՏՆԻ ՄԱՐԶԻ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐԸ*

ՀՏԴ: 02(479.25)

ԶԱՐՈՒՀԻ ՏՈՆՈՅԱՆ

ՀՊՄՀ Կուլտուրայի ֆակուլտետ

***Թանգարանագիտության, գրադարանագիտության և
մատենագիտության ամբիոն***

Բանասիրական գիտությունների թեկնածու

ORCID: [0000-0003-3738-7416](https://orcid.org/0000-0003-3738-7416)

ԷԼՄԻՐԱ ՂԱՆԴԻԼՅԱՆ

ՀՊՄՀ Կուլտուրայի ֆակուլտետ

***Թանգարանագիտության, գրադարանագիտության և
մատենագիտության ամբիոն***

Սույն հոդվածի նպատակն է ընթերցողին և հեղափոխական ուսումնասիրողներին փոխանցել Թալինի համայնքային գրադարանների վերաբերյալ այն տեղեկությունները, որոնք հավաքել ենք սույն հեղափոխության շրջանակում: Այս նյութերը թույլ կտան հեղափոխում իրականացնել տարաբնույթ վերլուծություններ: Փորձել ենք ներկայացնել տարածաշրջանի բոլոր համայնքները, սակայն ոչ բոլոր համայնքներն են արձագանքել կամ պատասխանել հարցումներին:

Համայնքային գրադարանները կարևոր դեր ունեն բնակչության տեղեկատվական պահանջների բավարարման, մշակութային ժառանգության

* Հոդվածը ներկայացվել է 09.05.2026, ընդունվել է տպագրության 25.06.2026:

The article was submitted on 09.05.2026, accepted for publication on 25.06.2026.

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

պահպանման, թվային գրագիտության զարգացման և համայնքային ակտիվության խթանման գործընթացներում:

Տվյալները խոսում են նաև խնդիրների մասին, որոնք առնչվում են նյութատեխնիկական սահմանափակությանը, թվային ենթակառուցվածքների թերի զարգացմանը, մասնագիտական վերապատրաստման անհրաժեշտությանը և ֆինանսներին: Հոդվածում ընդգծվում է, որ համայնքային գրադարանների հերազա արդյունավետ զարգացումը պահանջում է պետական համակարգված ռազմավարական քաղաքականություն, թվային տեխնոլոգիաների ընդլայնված կիրառում և մասնագիտական կարողությունների շարունակական զարգացում:

The aim of this article is to present readers and future researchers with the information on the community libraries of the Talin region that was collected within the framework of this study. These materials provide a valuable basis for future analyses and comparative research. We sought to include all communities in the region; however, not all communities responded to our inquiries or participated in the survey.

Community libraries play a vital role in meeting the information needs of the population, preserving cultural heritage, promoting digital literacy, and fostering community engagement. They serve as important centers for education, lifelong learning, and social inclusion.

The findings also reveal a number of challenges, including limited material and technical resources, underdeveloped digital infrastructure, the need for professional training, and financial constraints. The article emphasizes that the effective future development of community libraries requires a coherent national strategic policy, broader implementation of digital technologies, and the continuous enhancement of professional competencies.

Բանալի բաներ՝ Համայնքային գրադարան, գրադարանային ծառայությունների արդիականացում, մշակութային ժառանգություն, կրթամշակութային կենտրոն, թվային գրագիտություն:

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

Ինչպես հղել՝ Տոնոյան, Զ., Ղանդիլյան, Է. (2025), Արագածոտնի մարզի համայնքային գրադարանները, *Լրագրու Հայկական գրադարանային ասոցիացիայի*, 1(7), 124-144. [https://doi.org/10.54503/2953-8092.2026.1\(7\)-124](https://doi.org/10.54503/2953-8092.2026.1(7)-124)

How to cite (APA style): Tonoyan, Z., Ghandilyan, E. (2025). Community libraries of Aragatsotn region, *Herald of the Armenian Library Association*, 1(7), 124-144. [https://doi.org/10.54503/2953-8092.2026.1\(7\)-124](https://doi.org/10.54503/2953-8092.2026.1(7)-124)

Ներածություն

Համայնքային գրադարանները Հայաստանի մշակութային և կրթական համակարգի կարևոր բաղադրիչներից են, որոնք ապահովում են բնակչության տեղեկատվական հասանելիությունը, նպաստում են ընթերցանության զարգացմանը և համայնքային կյանքի ակտիվ կենտրոններ են: Դրանք հատկապես կարևոր դեր են կատարում գյուղական և փոքր բնակավայրերում՝ դառնալով ոչ միայն գրքային ֆոնդերի պահպանման վայրեր, այլև կրթական, մշակութային և սոցիալական նախաձեռնությունների հարթակներ:

Վերջին տասնամյակներում համայնքային գրադարանների գործունեությունը զգալի փոփոխությունների է ենթարկվել՝ կապված վարչական բարեփոխումների, համայնքների խոշորացման և տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացման հետ: Սակայն միաժամանակ ի հայտ են եկել մի շարք խնդիրներ, որոնք առնչվում են նյութատեխնիկական բազայի անբավարարությանը, շենքային պայմանների վատթար վիճակին, ֆոնդերի թարմացման սահմանափակ հնարավորություններին և մասնագիտական զարգացման անհրաժեշտությանը:

Այս համատեքստում առանձնահատուկ հետաքրքրություն է ներկայացնում Արագածոտնի մարզի Թալին խոշորացված համայնքի գրադարանային համակարգի ուսումնասիրությունը, որտեղ նե-

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

րառված են մի շարք համայնքային գրադարաններ՝ իրենց պատմությամբ, գործունեությամբ և ընթացիկ խնդիրներով:

ՀՀ համայնքային գրադարանները

1996 թ. «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքի ¹ ընդունմամբ համայնքային գրադարանները անցան համայնքապետարանների ենթակայության ներքո: Օրենսդրական այս փոփոխությունը սահմանեց, որ գրադարանները պետք է շարունակեն իրենց գործունեությունը տեղական ինքնակառավարման մարմինների իրավասության շրջանակում, միաժամանակ պարտավորեցնելով համայնքապետարաններին ապահովել դրանց նյութատեխնիկական բազայի կազմակերպումը, շահագործումը և անհրաժեշտ նորոգման աշխատանքները:

Վերջին տարիներին համայնքային գրադարաններում նկատվում են մի շարք հիմնախնդիրներ, որոնք պահանջում են համակարգված մոտեցում և լուծումներ: Դրանց մի մասը կապված է շենքային պայմանների և նյութատեխնիկական ապահովվածության հետ, ինչպես նաև գրքային ֆոնդերի թարմացման և ժամանակակից պահանջներին համապատասխանեցման անհրաժեշտության հետ: Դրական օրինակ կարելի է համարել համայնքային գրադարանների վերանորոգման նախաձեռնությունները, ինչպիսիք են համայնքային միջոցներով իրականացվող արդիականացման աշխատանքները, որոնք նպաստում են գրադարանային միջավայրի բարելավմանը:

Համայնքային գրադարանները ներկայում իրականացնում են բազմաբնույթ գործառույթներ՝ ընդգրկելով ոչ միայն ընթերցողների սպասարկումը, այլև կրթական, մշակութային և սոցիալական նախաձեռնությունները: Դրանց հիմնական գործառույթներից են՝ նյու-

¹ ՀՀ Տեղական ինքնակառավարման մասին օրենք, 30 հունիսի 1997 թ. <https://www.arlis.am/hy/acts/325>

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

թերի հավաքումը, կազմակերպումը և պահպանումը, գրացուցակների ստեղծումը, տեղեկատվական համակարգերի հասանելիության ապահովումը, որակյալ գրադարանային ծառայությունների մատուցումը, ընթերցանության խթանումը, ինչպես նաև նոր տեխնոլոգիաների ներդրումը:

Համայնքային գրադարանների ֆինանսավորումն իրականացվում է հիմնականում տեղական ինքնակառավարման մարմինների բյուջեների հաշվին, ինչպես նաև օրենքով չարգելված այլ աղբյուրներից:

Խորհրդային Միության փլուզումից հետո գրադարանային ֆոնդերի համալրման գործընթացը զգալիորեն թուլացել է: Շատ գրադարաններ հիմնականում համալրվում են նվիրատվությունների միջոցով, որոնք հաճախ բաղկացած են անձնական գրադարաններից փոխանցված հին հրատարակություններից և չեն ապահովում արդի տեղեկատվական պահանջները:

Այս իրավիճակում գրքային ֆոնդերի թարմացումը մնում է արդիական խնդիր: Գրադարանային միությունների և հաստատությունների խորհուրդ է տալիս ապահովել տարեկան առնվազն 10 տոկոս ֆոնդի թարմացում, ինչը հնարավորություն կտա պահպանել գրադարանների տեղեկատվական արդիականությունը և բարձրացնել դրանց ծառայությունների որակը:

Թալինի համայնքային կենտրոնական գրադարան: Թալինի համայնքային կենտրոնական գրադարանը հանդիսանում է քաղաքի կարևոր մշակութային և կրթական հաստատություններից մեկը՝ ապահովելով Թալին քաղաքի և հարակից բնակավայրերի բնակչության համար գրականության և տեղեկատվության հասանելիությունը: Այն ներկայանում է որպես տեղական մակարդակում գործող

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

կարևոր կառույց, որը համադրում է կրթական, տեղեկատվական և մշակութային գործառույթներ:

Թալինի գրադարանի ձևավորումն ունի երկար և բազմափուլ պատմություն: 1930 թ. Թալինում՝ «Հուշարձան» կոչվող աղբյուրի հարակից տարածքում, տեղի բնակիչ Հմայակ Մանուկյանի նախաձեռնությամբ հիմնադրվում է խրճիթ-ընթերցարան, որը տեղի բնակչության կողմից ստանում է «խրճիթավար Համո» անվանումը: Նրա անձնական գրադարանային հավաքածուն դառնում է ընթերցարանի հիմքը, իսկ ինքը՝ հիմնադիրը, գործունեություն է ծավալում բնակչության գրագիտության բարձրացման ուղղությամբ:

1945–1950 թթ. ընթերցարանի գրքային ֆոնդը աստիճանաբար համալրվում է, ինչի արդյունքում այն վերանվանվում է «Թալինի գյուղական գրադարան», այնուհետև՝ «Թալինի շրջանային գրադարան»: Վերջինս ժամանակի ընթացքում վերածվում է գրադարանային կադրերի պատրաստման և մասնագիտական զարգացման կարևոր կենտրոնի:

1975 թ. կառավարության որոշմամբ ստեղծվում է Թալինի գրադարանների կենտրոնացված համակարգը (ԳԿՀ), որը ներառում է 44 մասնաճյուղ-գրադարաններ: 1997 թ. համակարգը լուծարվում է, ինչի արդյունքում մասնաճյուղերը փոխանցվում են համայնքների տնօրինությանը, իսկ կենտրոնական գրադարանը վերակազմավորվում է որպես քաղաքային գրադարան՝ մանկական բաժնով:

Ներկայում Թալինի համայնքային կենտրոնական գրադարանը շարունակում է իր գործունեությունը՝ չնայած շենքային պայմանների արդիականացման անհրաժեշտությանը: Գրադարանը ապահովում է բնակչության գրքային և տեղեկատվական սպասարկումը՝ ցուցաբերելով բարձր մասնագիտական մոտեցում:

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

Գրադարանի հիմնական գործառույթը գրքային ֆոնդի պահպանումն ու ընթերցողների սպասարկումն է: Ֆոնդում ընդգրկված են հայ և համաշխարհային գրականության նմուշներ, ինչպես նաև մանկական, գեղարվեստական, գիտական, պատմական և ուսումնական գրքեր: Ընթերցողները կարող են օգտվել ինչպես ընթերցարահից, այնպես էլ գրքային նյութերը վերցնել տուն՝ սահմանված կարգով:

Բացի գրքային սպասարկումից, գրադարանն իրականացնում է նաև կրթական և մշակութային գործունեություն: Դրանց թվում են գրական քննարկումները, ընթերցանության խթանման միջոցառումները, թեմատիկ ցուցադրությունները և հիշատակի օրերին նվիրված նախաձեռնությունները: Հատուկ ուշադրություն է դարձվում երեխաների և երիտասարդների ներգրավմանը՝ ստեղծելով ընթերցողական ծրագրեր և ստեղծագործական հանդիպումներ, որոնք նպաստում են ընթերցանության մշակույթի զարգացմանը և համայնքային կրթական միջավայրի ձևավորմանը:

Արագածավանի համայնքային գրադարան

Արագածավան համայնքը գտնվում է ՀՀ Արագածոտնի մարզի արևմտյան հատվածում: Համայնքային գրադարանը գործում է 1960-ական թվականներից: Սկզբնական շրջանում այն տեղակայված է եղել գյուղական ակումբին կից և ունեցել է շուրջ 1000 միավոր գրականություն: 1975 թ. շահագործման է հանձնվել մշակույթի տան նոր շենքը, ուր գրադարանին հատկացվել է երկրորդ հարկի չորս սենյակ՝ շուրջ 140 քմ ընդհանուր տարածքով, որտեղ այն գործում է մինչ օրս: Տարբեր ժամանակահատվածներում համայնքում գործել են երեք առանձին գրադարաններ, սակայն 1998 թ. «Պեռլիտ» գործարանի և «Ալագյազի ոչխարաբուծական սովխոզի» գրադարաններ

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

րի լուծարումից հետո դրանց գրքային ֆոնդերը փոխանցվել են Արագածավանի համայնքային գրադարանին:

Խորհրդային տարիներին գրադարանի ֆոնդի համալրումն իրականացվել է Թալինի գրադարանների կենտրոնացված համակարգի միջոցով: Ներկայում գրքային ֆոնդը համալրվում է Արագածոտնի մարզային գրադարանի, Հայաստանի ազգային գրադարանի, համայնքապետարանի, ինչպես նաև անհատ նվիրատուների աջակցությամբ: Գրադարանի ֆոնդը կազմում է 14.359 միավոր գրականություն, որոնք դասակարգված են ըստ բաժինների և լեզուների: Գրադարանում առկա են ինչպես թղթային, այնպես էլ էլեկտրոնային գրացուցակներ և գրքամատյաններ, որոնք ապահովում են տեղեկատվության արագ որոնումն ու արդյունավետ սպասարկումը:

Արագածավանի գրադարանը համագործակցում է համայնքի կրթական և մշակութային հաստատությունների հետ, այդ թվում՝ թիվ 1 և թիվ 2 միջնակարգ դպրոցների, երաժշտական դպրոցի, գեղարվեստի կենտրոնի և նախակրթարանի հետ: Գրադարանը սպասարկում է շուրջ 600 ընթերցողի՝ տարբեր տարիքային խմբերից: Այստեղ գործում է «Գրքասերներ» խմբակը, որի շրջանակում կազմակերպվում են բազմաբովանդակ միջոցառումներ, ստեղծագործական հանդիպումներ, ցերեկույթներ և մաշված գրքերի վերականգնման աշխատանքներ:

Գրադարանի զարգացման գործում կարևոր նշանակություն է ունեցել միջազգային համագործակցությունը: 2014 թ. «Քաունթերփարթ Ինթերնեշնլ» կազմակերպության հետ համագործակցության արդյունքում գրադարանը շահել է 700.000 դրամ արժողությամբ դրամաշնորհային ծրագիր, որի շրջանակում ձեռք է բերվել համակարգիչ, տպիչ, շարժական ինտերնետ կապ, գրասենյակային գույք,

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

ինչպես նաև «Մուղնի» հրատարակչության կողմից տրամադրվել են նոր հրատարակված գրքեր:

Այսօր Արագածավանի համայնքային գրադարանը հանդիսանում է համայնքի կրթամշակութային զարգացման կարևոր կենտրոններից մեկը: Ընթերցողների զգալի մասը ուսանողներ են, որոնք երկար ժամանակ անցկացնում են ընթերցասրահում: Սակայն գրադարանը շարունակում է բախվել նյութատեխնիկական և ենթակառուցվածքային խնդիրների: Մասնավորապես, ծմեռային ամիսներին ընթերցասրահի չջեռուցվելու պատճառով այն լիարժեք չի ծառայում իր նպատակին, ինչը բացասաբար է անդրադառնում ընթերցողների աշխատանքի արդյունավետության վրա:

Գրադարանը հանդես է գալիս նաև որպես կամավորական գործունեության կենտրոն: Հայաստանի տարբեր բուհերի ուսանողներից կազմված կամավորների թիմը մասնակցում է համայնքային միջոցառումների և կրթամշակութային ծրագրերի կազմակերպմանը՝ նպաստելով համայնքի հասարակական ակտիվության զարգացմանը:

Գրադարանի առջև ծառացած կարևոր խնդիրներից են շենքային պայմանների բարելավումը, ընթերցասրահի և սպասարկման սրահի մասնակի վերանորոգումը, նոր գույքի ձեռքբերումը, ինչպես նաև ժամանակակից պահանջարկ ունեցող գրականության համալրումը: Հատուկ ուշադրություն է դարձվում նաև տեխնիկական հագեցվածությանը, քանի որ արդյունավետ սպասարկման համար անհրաժեշտ է համակարգիչների առկայություն:

Գրքային ֆոնդի թարմացման խնդիրը լուծելու նպատակով գրադարանում ձևավորվել է ակտիվ ընթերցողների խորհուրդ, որի անդամները միմյանց են տրամադրում իրենց անձնական գրքերը «Հանդիպման վայրը՝ գրադարան» նախաձեռնության շրջանակում:

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

Այս հանդիպումների ընթացքում կազմակերպվում են ընթերցված գրքերի քննարկումներ, որոնք նպաստում են ընթերցանության խթանմանը, սոցիալական կապերի ձևավորմանը և գրադարանի նկատմամբ հետաքրքրության պահպանմանը:

Արագածավանի համայնքային գրադարանը նաև ակտիվորեն մասնակցում է Թալինի կենտրոնական գրադարան ՀՈԱԿ-ի կողմից կազմակերպվող մասնագիտական սեմինարներին՝ կիսվելով իր փորձով և աշխատանքային մեթոդներով մյուս գյուղական գրադարանների հետ: Այս համագործակցությունը դրական ազդեցություն է ունենում տարածաշրջանի գրադարանային համակարգի վրա:

Արտենիի համայնքային գրադարան Արտենիի համայնքը գտնվում է ՀՀ Արագածոտնի մարզում: Համայնքում գործում են մշակույթի տունն ու գրադարանը: Արտենիի համայնքային գրադարանը հանդես է գալիս որպես ներհամայնքային նշանակության մշակութային օջախ, որն ապահովում է բնակչության գրական և տեղեկատվական ռեսուրսների հասանելիությունը:

Գրադարանը կարևոր դեր ունի համայնքի կրթամշակութային զարգացման գործընթացում: Այստեղ կազմակերպվում են միջոցառումներ, որոնք նպաստում են ընթերցանության խթանմանը և համայնքային մշակութային կյանքի ակտիվացմանը: Գրադարանը սերտորեն համագործակցում է տեղի դպրոցի և մշակույթի տան հետ՝ իրականացնելով համատեղ կրթական և մշակութային նախաձեռնություններ, որոնք նպաստում են նոր ընթերցողների ներգրավմանը և համայնքային մասնակցության ընդլայնմանը:

Արտենիի գրադարանը գործում է 1979 թվականից: Սկզբնական շրջանում այն եղել է Թալինի գրադարանների կենտրոնացված համակարգի մասնաճյուղ, իսկ 1997 թվականից՝ գյուղապետարանի ենթակայության ներքո գործող հաստատություն: Ներկայում գրադա-

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

րանը գործում է որպես «Թալինի կենտրոնական գրադարան» ՀՈԱԿ-ի համակարգի մաս: Գրադարանը տեղակայված է մշակույթի տան երկրորդ հարկում: Դրա շենքային պայմանները բարելավվել են World Vision Armenia կազմակերպության իրականացրած բարեգործական ծրագրի շրջանակում:

Գրադարանի գրքային ֆոնդը կազմում է ավելի քան 6000 միավոր, որը հիմնականում համալրվում է նվիրատվությունների միջոցով: Գրադարանի շուրջ ձևավորված ընթերցողական համայնքը ներառում է մոտ 400 ընթերցող, որոնց հիմնական մասը կազմում են դպրոցականները և ուսանողները:

Աշնակի համայնքային գրադարան

Աշնակ բնակավայրը հիշատակվում է դեռևս 5-րդ դարից: Պատմականորեն այն եղել է Այրարատ աշխարհի Արագածոտն գավառի կարևոր բնակավայրերից մեկը: Ունի մշակութային առանձնահատուկ կարգավիճակ. ՀՀ կառավարության որոշմամբ Աշնակի պարսիումբը ճանաչվել է որպես ոչ նյութական մշակութային արժեք, ինչը ընդգծում է համայնքի մշակութային ինքնության պահպանման կարևորությունը:

Աշնակի գրադարանային համակարգ ձևավորվել է 1933 թ., երբ գյուղում գործել են երկու առանձին գրադարաններ՝ գյուլխորհրդին և կոլտնտեսությանը պատկանող: Այդ շրջանում գյուլխորհրդի գրադարանի աշխատանքները ղեկավարել է Սանդուխտ Գասպարյանը, իսկ կոլտնտեսության գրադարանը՝ Հրաժին Խաչատրյանը: 1947 թ. այս երկու կառույցները միավորվել են՝ ձևավորելով միասնական գրադարանային համակարգ:

1975 թվականից Աշնակի գրադարանը ընդգրկվել է Թալինի գրադարանների կենտրոնացված համակարգի կազմում, իսկ 2021 թ. համայնքների խոշորացումից հետո դարձել է «Թալինի կենտրոնա-

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

կան գրադարան» ՀՈԱԿ-ի ենթակայության հաստատություն: Գրադարանի գրքային ֆոնդը կազմում է շուրջ 5600 միավոր և պարբերաբար համալրվում է Արագածոտնի մարզային գրադարանի, ինչպես նաև անհատ նվիրատուների կողմից:

Գրադարանում ստեղծվել է տեղի հեղինակների ստեղծագործություններին նվիրված անկյուն, որը ծառայում է որպես ինքնության պահպանման և մշակութային հիշողության փոխանցման միջոց:

Կաթնաղբյուրի համայնքային գրադարան

Կաթնաղբյուրի համայնքային գրադարանի ստեղծման ստույգ տարեթիվը հստակ չի արձանագրված, ինչը պայմանավորված է խորհրդային շրջանի տեղական մշակութային հաստատությունների մասնակի կամ ոչ լիարժեք փաստագրմամբ: Այնուամենայնիվ, առկա տվյալների համաձայն՝ 1956–1960 թթ. գյուղում գրադարանը գործել է ակումբին կից՝ տեղակայված լինելով դպրոցի հին շենքում: Այդ շրջանում գրադարանի աշխատանքները ղեկավարել է գրադարանավար Ազգանուշ Առաքելյանը:

Գրադարանը ներկայում տեղակայված է մշակույթի տան երկրորդ հարկում: Այն համայնքային մշակութային ենթակառուցվածքների շարքում է: Չնայած պատմական տվյալների սակավությանը՝ գրադարանը պահպանել է իր շարունակական գործունեությունը՝ ծառայելով որպես համայնքի տեղեկատվական և կրթամշակութային կենտրոն:

Կաթնաղբյուրի համայնքային գրադարանի գրքային ֆոնդը կազմում է շուրջ 6100 միավոր, որը պարբերաբար համալրվում է տարբեր աղբյուրների միջոցով՝ ներառյալ Արագածոտնի մարզային գրադարանը, Հայաստանի ազգային գրադարանը, «Թալինի կենտրոնական գրադարան» ՀՈԱԿ-ը, ինչպես նաև անհատ նվիրատուներ:

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

ըը: Այս բազմադրյուր համալրումը նպաստում է գրադարանի ֆոնդի բազմազանությանը և տեղեկատվական արժեքի պահպանմանը:

Մաստարա համայնքի գրադարան

Մաստարայի մշակույթի տունն ու գրադարանը ձևավորվել են խորհրդային շրջանում: Մշակույթի տան շինարարությունը մեկնարկել է 1942 թ., ավարտվել 1947 թ.: 1950 թվականից այդ կառույցում սկսել է գործել գրադարանը: Առաջին գրադարանավարներից է եղել Շիրակ Մնացականյանը, ով համայնքային մշակութային կյանքի կազմակերպման գործում ունեցել է կարևոր դեր:

Մաստարայի համայնքային գրադարանը ներկայում գործում է որպես տեղական նշանակության մշակութային և կրթական կենտրոն: Այն ապահովում է բնակչության գրադարանային սպասարկումը և իրականացնում է ընթերցանության խթանման ծրագրեր: Այստեղ գործում են թեմատիկ գրական խմբակներ (4–6 տարեկանների համար), կազմակերպվում են ճանաչողական այցեր նախադպրոցական և տարրական դասարանների համար, ինչպես նաև կազմակերպվում է «Ամառային դպրոց»:

1975 թվականից Մաստարայի գրադարանը ընդգրկվել է Թալինի գրադարանների կենտրոնացված համակարգի կազմում՝ որպես մասնաճյուղ, իսկ 2023 թ. համայնքների խոշորացումից հետո վերակազմավորվել և անվանակոչվել է ծնունդով մաստարեցի, գրաքննադատ և բանասեր Թեռլիկ Մակույանի անունով: Գրադարանի գրքային ֆոնդը կազմում է շուրջ 59005 միավոր, որը պարբերաբար համալրվում է «Թալինի կենտրոնական գրադարան» ՀՈԱԿ-ի, Արագածոտնի մարզային գրադարանի, Հայաստանի ազգային գրադարանի, ինչպես նաև անհատ նվիրատուների միջոցով: Հատկանշական է, որ ֆոնդի հարստացման գործընթացին նպաստել է նաև

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

Թեոլիկ Մակույցյանի ընտանիքը՝ նվիրաբերելով նրա անձնական գրադարանի մի մասը:

Վերին Բազմաբերդի համայնքային գրադարան

Վերին Բազմաբերդի գրադարանը գյուղի կարևոր մշակութային և կրթական հաստատություններից է: Գրադարանը սպասարկում է տարբեր տարիքային խմբերի ընթերցողներին՝ ապահովելով հասանելիություն գեղարվեստական, գիտահանրամատչելի, մանկական և ուսումնական գրականությանը:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո գյուղական ակումբին կից սկսել է գործել գրադարան, որի առաջին գրադարանավարը եղել է Խաչիկ Խաչատրյանը: 1975 թվականից այն գործել է որպես Թալինի կենտրոնացված համակարգի մասնաճյուղ, իսկ 2023 թ. համայնքների խոշորացման արդյունքում վերակազմավորվել է որպես Վերին Բազմաբերդի համայնքային գրադարան:

Ներկայում գրադարանի գրքային ֆոնդը կազմում է 4096 միավոր: Այն պարբերաբար համալրվում է Արագածոտնի մարզային գրադարանի, Հայաստանի ազգային գրադարանի, «Թալինի կենտրոնական գրադարան» ՀՈԱԿ-ի, ինչպես նաև անհատ նվիրատուների աջակցությամբ: Այս գործընթացը նպաստում է գրադարանի տեղեկատվական ներուժի պահպանմանն ու զարգացմանը՝ ապահովելով համայնքի բնակիչների շարունակական կրթամշակութային ներգրավվածությունը:

Ներքին Բազմաբերդի համայնքային գրադարան

Ներքին Բազմաբերդ գյուղում գործում են մի շարք համայնքային հաստատություններ, այդ թվում՝ դպրոց, համայնքային գրադարան, մշակույթի տուն և բուժկետ: Այս կառույցները կարևոր դեր ունեն համայնքի կրթական, մշակութային և սոցիալական կյանքի կազմակերպման գործում: Գյուղում գրադարանային գործունեություն

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

Նը սկսվել 1928 թվականից, երբ հիմնադրվում է լիկկայանը, որի հիմնական նպատակը մեծահասակների անգրագիտության վերացումն էր: 1930 թվականից լիկկայանը վերակազմավորվում է որպես գյուղական ակումբին կից ընթերցարան:

Ներկայում համայնքային գրադարանը շարունակում է իր գործունեությունը՝ սպասարկելով տարբեր տարիքային խմբերի ընթերցողներին: Հատկապես ակտիվ օգտվողներ են գյուղի դպրոցականները: Գրադարանում առկա են գեղարվեստական, մանկական, դպրոցական և տեղեկատու գրքեր:

Գրադարանը ժամանակ առ ժամանակ կազմակերպում է գրքի շնորհանդեսներ, գրական հանդիպումներ և դպրոցական միջոցառումներ, որոնք նպաստում են ընթերցանության մշակույթի ձևավորմանն ու համայնքային մշակութային կյանքի ակտիվացմանը:

Գրադարանի գրքային ֆոնդը կազմում է շուրջ 3900 միավոր: Այն պարբերաբար համալրվում է Արագածոտնի մարզային գրադարանի, Հայաստանի ազգային գրադարանի, ինչպես նաև «Թալինի կենտրոնական գրադարան» ՀՈԱԿ-ի աջակցությամբ: Այս համագործակցությունը կարևոր նշանակություն ունի գրադարանի ֆոնդի արդիականացման և տեղեկատվական ռեսուրսների համալրման տեսանկյունից:

Կաքավաձորի համայնքային գրադարան

Կաքավաձորը միշտ աչքի է ընկել ընթերցասիրության և մշակութային ակտիվության բարձր մակարդակով: Այդ մասին վկայում է դեռևս 1937 թվականից գործող ակումբ-գրադարանը, որը տեղակայված էր հին ջրաղացի հարակից տարածքում: Գրադարանի առաջին գրադարանավարը եղել է Միսակ Խաչատրյանը, իսկ 1939 թվականից նրա գործունեությունը շարունակել է եղբայրը՝ Կարմեն Խաչատրյանը:

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

1965–1967 թթ. գյուղում կառուցվել է նոր մշակույթի տուն, որտեղ տեղակայվել է նաև համայնքային գրադարանը: Այն շարունակում է գործել մինչ այսօր՝ ծառայելով որպես համայնքի կրթամշակութային կարևոր կենտրոն:

Ինչպես Թալինի տարածաշրջանի մյուս գրադարանները, Կաքավաձորի գրադարանը ևս 1975 թվականից ընդգրկվել է Թալինի կենտրոնացված գրադարանային համակարգի կազմում՝ որպես մասնաճյուղ: 2023 թ. համայնքների խոշորացման արդյունքում այն ներառվել է «Թալինի կենտրոնական գրադարան» համայնքային ոչ առևտրային կազմակերպության կառուցվածքում:

Ներկայում Կաքավաձորի գրադարանի գրքային ֆոնդը կազմում է շուրջ 2800 միավոր: Այն պարբերաբար համալրվում է Արագածոտնի մարզային գրադարանի, Հայաստանի ազգային գրադարանի, ինչպես նաև «Թալինի կենտրոնական գրադարան» ՀՈԱԿ-ի աջակցությամբ: Գրադարանի ֆոնդի շարունակական համալրումը նպաստում է համայնքի տեղեկատվական և կրթամշակութային պահանջների բավարարմանը:

Թաթուլի /Արեգ/ համայնքային գրադարան

Թաթուլ գյուղը գտնվում է Հայաստանի Արագածոտնի մարզում, Արտենի լեռան հարավ-արևելյան ստորոտին: Գյուղի նախկին անունը եղել է Փիրմալակ, հետո Արեգ: Լինելով Հայաստանի ազգային հերոս Թաթուլ Կրպեյանի ծննդավայրը՝ 2006 թ. ապրիլի 7-ին վերանվանվել է Թաթուլ:

Գյուղում 1968 թվականից ակումբին կից գործել է գրադարան, որի գրադարանավարը եղել է Կառլեն Հարոյանը: Թաթուլի գրադարանը նույնպես 1975-ից եղել է Թալինի գրադարանների կենտրոնացված համակարգի մասնաճյուղ: 2023 թ. համայնքների խոշորացումից հետո գործում է «Թալինի կենտրոնական գրադա-

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

րան» ՀՈԱԿ-ի կազմում: Թաթուլի գրադարանի գրքային ֆոնդը 3010 միավոր է, որը պարբերաբար համալրվում է Արագածոտնի մարզային, Հայաստանի ազգային գրադարանի և «Թալինի կենտրոնական գրադարան» ՀՈԱԿ-ի կոմից:

Իրինդի համայնքային գրադարան

Իրինդ գյուղը Արագածոտնի մարզի Թալին համայնքում է: Այն հիմնադրվել է 1921 թ. առաջին աշխարհամարտից հետո, երբ հայոց ցեղասպանությունից հետո փրկված հայ ընտանիքները՝ հիմնականում Սասունից և Մուշից, հաստատվել են այստեղ: Իրինդցիները հայտնի են իրենց մշակութային և ընթերցասիրությամբ: 1961 թ. գյուղում ակումբին կից գործել է գրադարան՝ Խնկանոս Քոթանյանի վարմամբ: Այժմ գրադարանը վերանորոգված է և տեղակայված գյուղապետարանի երկրորդ հարկում: Գրադարանի գրքային ֆոնդը 6412 միավոր է, որը պարբերաբար համալրվում է Արագածոտնի մարզային, Հայաստանի ազգային գրադարանի և «Թալինի կենտրոնական գրադարան» ՀՈԱԿ-ի կոմից:

Դաշտադեմի համայնքային գրադարան

Դաշտադեմ գյուղը գտնվում է ՀՀ Արագածոտնի մարզի Թալին համայնքում՝ Արտենի լեռան հարավային ստորոտում: Գյուղը նախկինում հայտնի է եղել Ներքին Թալին անվամբ, իսկ 1979 թ. վերանվանվել է Դաշտադեմ:

Գյուղի գրադարանը սկզբնական շրջանում հիմնականում կենտրոնացած էր տեղական և դասական գրականության հավաքածուների վրա, սակայն հետագայում ավելացվել են նաև ժամանակակից գրքեր և գիտական հրատարակություններ: Գրադարանը կարևոր դեր ունի համայնքի մշակութային կյանքում:

1975 թվականից գործել է որպես Թալինի կենտրոնացված համակարգի մասնաճյուղ, 2023 թվականից՝ որպես «Թալինի կենտ-

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

րոնական գրադարան» ՀՈԱԿ-ի ենթակա կառույց: 2023 թ. անվանա-կոչվել է Վոսան Հովսեփյանի անունով: Գրքային ֆոնդը 3902 միավոր է, որը պարբերաբար համալրվում է Արագածոտնի մարզային, Հա-յաստանի ազգային գրադարանի և «Թալինի կենտրոնական գրա-դարան» ՀՈԱԿ-ի կոմից:

Ակունքի համայնքային գրադարան

Ակունք գյուղը գտնվում է ՀՀ Արագածոտնի մարզի Թալին համայնքի վարչական տարածքում՝ Թալինից 7 կմ հեռավորության վրա: 1941 թ. գյուղը Գյոզլուից անվանափոխվել է Ակունքի: Ակունք գյուղում 1829 թ. վերաբնակվել են Կարսից, Մուշից, Խոյից, Ալաշկեր-տից տեղահանված հայերը: Գյուղում գործում են դպրոց, մանկա-պարտեզ, գրադարան, մշակույթի տուն:

Գրադարանը կրթական և մակույթային կենտրոն է գյուղում: Այստեղ գործում է ընթերցասրահ, ընթերցանության խմբակ, անց-կացվում են միջոցառումներ:

Գրադարանի գործունեությունը սկսվել է 1946 թվականից՝ որպես ակումբին կից կառույց, Մայրանուշ Գրիգորյանի ղեկավարու-թյամբ: 1975 թվականից եղել է Թալինի Թալինի գրադարանների կենտրոնացված համակարգի մասնաճյուղ: 2023 թվականից գործում է «Թալինի կենտրոնական գրադարան» ՀՈԱԿ-ի կազմում: Գրքային ֆոնդը 2511 միավոր է, որը պարբերաբար համալրվում է Արագա-ծոտնի մարզային, Հայաստանի ազգային գրադարանի և «Թալինի կենտրոնական գրադարան» ՀՈԱԿ-ի կոմից:

ՆՈՐ ԱՐԹԻԿԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Նոր Արթիկ գյուղը գտնվում է ՀՀ Արագածոտնի մարզի Թա-լին խոշորացված համայնքի վարչական տարածքում: Գյուղը հիմնա-դրվել է 19-րդ դարի վերջում /մոտ 1880-1890 թթ./: Բնակություն են

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

հաստատել Արևմտյան Հայաստանի տարբեր վայրերից՝ Էրզրումից, Իգդիրից և այլ շրջաններից եկած հայերը:

1949 թվականից գյուղի ակումբին կից գործում է գրադարանը: Այն նպաստում է բնակիչների կրթության, ընթերցանության, մշակույթի զարգացմանը և հատկապես մեծ դեր ունի երեխաների և դեռահասների դաստիարակության գործում: Գրադարանն ունի ընթերցասրահ, ուր բնակիչները կարող են կարդալ, պատրաստվել դասերին կամ պարզապես անցկացնել իրենց ազատ ժամանակը: Գրադարանում հաճախ կազմակերպվում են միջոցառումներ, գրքերի քննարկումներ, գրական երեկոներ, հանդիպումներ գրողների կամ հայտնի մարդկանց հետ:

Գրադարանը 1975 թվականից գործել է որպես Թալինի գրադարանների կենտրոնացված համակարգի մասնաճյուղ, իսկ 2023 թվականից՝ որպես «Թալինի կենտրոնական գրադարան» ՀՈԱԿ-ի մաս: Գրադարանի գրքային ֆոնդը 5200 միավոր է, որը պարբերաբար համալրվում է Արագածոտնի մարզային, Հայաստանի ազգային գրադարանի և «Թալինի կենտրոնական գրադարան» ՀՈԱԿ-ի կողմից:

Ագարակավանի համայնքային գրադարան

Ագարակավան գյուղը գտնվում է ՀՀ Արագածոտնի մարզի Թալին խոշորացված համայնքի վարչական կազմում: Այն ձևավորվել է 20-րդ դարում, երբ այստեղ բնակություն են հաստատել տարբեր շրջաններից տեղափոխված հայ ընտանիքներ:

Ագարակավանում գործում է գրադարան, որը կարևոր կրթամշակութային կենտրոն է: Գրադարանը նպաստում է ընթերցանության տարածմանը և օգնում է գյուղի երեխաներին, երիտասարդներին ու մեծահասակներին ձեռք բերել նոր գիտելիքներ: Հաճախ կազմակերպվում են մշակութային միջոցառումներ, գրական ընթերցում-

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

ներ, հանդիպումներ, հիշատակի օրեր և այլ հետաքրքիր ծրագրեր: Ագարակավանի գրադարանը 1975 թվականից եղել է Թալինի գրադարանների կենտրոնացված համակարգի մասնաճյուղ, իսկ 2023 թվականից գործել է «Թալինի կենտրոնական գրադարան» ՀՈԱԿ-ի կազմում: Գրքային ֆոնդը 4245 միավոր է, որը պարբերաբար համալրվում է Արագածոտնի մարզային, Հայաստանի ազգային գրադարանի և «Թալինի կենտրոնական գրադարան» ՀՈԱԿ-ի կողմից:

Եզրակացություն

Արագածոտնի մարզի Թալին խոշորացված համայնքի գրադարանային ցանցի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ համայնքային գրադարանները ձևավորվել են պատմականորեն երկարատև գործընթացների արդյունքում և զարգացել են սոցիալ-քաղաքական տարբեր փուլերում՝ սկսած խորհրդային շրջանի ակումբ-ընթերցարաններից մինչև ներկայիս համայնքային ոչ առևտրային կազմակերպություններ: Գրեթե բոլոր գրադարանները սկզբնավորվել են ակումբներին կից ընթերցարանների կամ փոքր գրադարանների ձևով՝ հիմնականում 1930–1960-ական թվականներին: 1975 թվականից համայնքային գրադարանները կազմել են Թալինի գրադարանների կենտրոնացված համակարգի մաս, իսկ 2023 թվականից ներառվել են «Թալինի կենտրոնական գրադարան» ՀՈԱԿ-ի համակարգում:

Գրադարանների ֆոնդերը փոքր են, հիմնականում տատանվում են 2500–6500 միավորի սահմաններում, համալրվում են նվիրատվություններով և պետական/մարզային աջակցությամբ:

Բոլոր գրադարանները հանդես են գալիս որպես կրթական կենտրոններ, մշակութային միջոցառումների հարթակներ, սոցիալական շփման վայրեր, դպրոցականների ինքնակրթության աջակցման միջավայր: Գրեթե բոլոր գյուղերում գրադարանների հիմնական

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

օգտվողները աշակերտներն են, ինչը ցույց է տալիս կրթական համակարգի հետ փոխկապակցվածությունը:

Ուսումնասիրության արդյունքում նաև պարզ դարձավ, որ առկա են համակարգային խնդիրներ: Դրանցից մեկը համալրումն է, որը տեղի է ունենում հիմնականում նվիրատվությունների արդյունքում, ինչը չի ապահովում արդի տեղեկատվական պահանջներին համապատասխան թարմացում: Հաջորդ խնդիրը շենքային պայմաններն են: Շատ գրադարաններ ունեն հին կամ մասնակի նորոգված շենքեր, սահմանափակ տեխնիկական միջոցներ և թվային ենթակառուցվածքների բացակայություն: Գրադարանները չունեն հնարավորություն՝ ստեղծելու էլեկտրոնային գրացուցակներ կամ օգտվելու թվային պաշարներից: Սակավ է ֆինանսավորումը, առկա է անձնակազմի վերապատրաստման հրատապությունը:

Կարծում ենք՝ համայնքային գրադարանների հետագա զարգացումը պահանջում է պետական և համայնքային համակարգված ռազմավարություն, թվային ենթակառուցվածքների զարգացում, գրքային ֆոնդերի նպատակային թարմացում և մասնագիտական կարողությունների շարունակական բարձրացում:

**THE VOSKAN BIBLE OF ARCHBISHOP ASTVADZADOUR
FAKHRABADTSI IN THE MORGAN LIBRARY & MUSEUM
(PML 199389):**

***An Inscribed New Julfa Binding and Armenian Practices of
Commemorative Book Patronage and Distribution****

ՀՏԴ: 929:800(479.25)Ոսկանյան

DOI: 10.54503/2953-8092.2026.1(7)-145

STYOPA PETOYAN

*Institute of History of Ministry of Education, Science, Culture and Sports
of the Republic of Armenia, PHD in History*

Deputy editor of “Historical-Philological Journal”

*Accredited expert in printed and manuscript cultural heritage materials
certified by the MoESCS*

ORCID: [0009-0004-7040-688X](https://orcid.org/0009-0004-7040-688X)

EMMA CHOOKASZIAN

Doctor of Medieval History and Art History, Paul-Valéry University

Adjunct Lecturer at the American University of Armenia,

*Curator of the Armenian manuscript collection
at Gary Tatintsian’s Museum (Dubai, UAE).*

ORCID: [0009-0008-1691-1294](https://orcid.org/0009-0008-1691-1294)

Սույն հոդվածը նվիրված է “Morgan Library & Museum”-ի հավաքածուում պահպանվող Ոսկանյան Աստվածաշնչի մի բացառիկ օրինակին: 2025 թ. հունվարին գրավաճառ Ադամ Վայնբերգերը (Նյու Յորք, ԱՄՆ) և “Konstantinopel Rare & Fine Books” գրավաճառ ընկերության ներկայացուցիչ Ռոբերտ Վան դեր Գրաֆենը (Էնսխեդե, Նիդերլանդներ) դիմեցին մեզ՝ պատրաստելու մինչ այդ անհայտ այս օրինակի մատենագիտական նկարագրությունն ու փորձագիտական եզրակացությունը:

* The article was submitted on 17.05.2026, reviewed on 22.06.2026, accepted for publication on 24.06.2026.

Հոդվածը ներկայացվել է 17.05.2026, գրախոսվել է 22.06.2026, ընդունվել է տպագրության 24.06.2026:

Կարճ ժամանակ անց գիրքը ձեռք բերվեց “Morgan Library & Museum”-ի կողմից, որտեղ այն ներկայումս պահպանվում է PML 199389 գույքահամարի ներքո: Հոդվածում ներկայացվում է գրքի մանրամասն նկարագրությունը, քննարկվում են դրա տպագրական առանձնահատկությունները, լրացումները, ձեռագիր հավելումները և հետագա կիրառությունը: Առանձնակի ուշադրություն է դարձվում գրքի բնօրինակ կաշվե կազմին, որը կրում է 1699 թ. թվագրված արձանագրություն և հիշատակում Ֆահրապապոցի Աստվածատուր վարդապետին, նրա ծնողներին ու ընտանիքի անդամներին: Կազմը պահպանում է Նոր Զուղայի արձանագիր կազմերի ավանդույթին և հանդիսանում է այդ դպրոցի պահպանված լավագույն օրինակներից մեկը:

Կազմի արձանագրության, ձեռագրական աղբյուրների և համեմատական նյութերի ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս նույնականացնել գրքի տիրոջը 1725–1745 թթ. Նոր Զուղայի Ս. Ամենափրկիչ վանքի թեմակալ առաջնորդ, նշանավոր մանկավարժ և եկեղեցական գործիչ Աստվածատուր Ֆահրապապոցու հետ: Վերլուծվում են նաև Աստվածատուր վարդապետի կյանքն ու գործունեությունը, նրա դերակատարությունը Կոստանդնուպոլսի և Նոր Զուղայի կրթական ու հոգևոր կյանքում, ինչպես նաև նրա կապերը հայկական գրքային մշակույթի հետ:

Հատուկ կարևորություն ունի նաև Հակոբ Դ. Զուղայեցու (1655–1680) կաթողիկոսական կնիքի առկայությունը, որը պահպանվել է Աստվածաշնչի երկու առանցքային էջերում: Այդ կնիքը վկայում է գրքի վաղ շրջանառության մասին և թույլ է տալիս այն կապել կաթողիկոսի հովանավորությամբ տարածված օրինակների խմբի հետ:

Բացի դրանից՝ ուսումնասիրվում են գրքում պահպանված այլ հետքեր՝ ձեռագիր լրացումները, փոխարինված վերջաբանը և Ղաջարական շրջանի իշխանական կերպարի մատրիտանկարը, որոնք վկայում են գրքի երկարատև օգտագործման և փոխանցման պատմության մասին:

Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ “Morgan Library & Museum”-ում պահվող Ոսկանյան Աստվածաշնչի այս օրինակը կարևոր սկզբնաղբյուր է հայկական տպագրության, կազմարարական արվեստի, Նոր Զուղայի մշակութային միջավայրի և վաղ նոր շրջանի հայկական մտավոր կյանքի պատմության համար՝ բացահայտելով առաջին տպագիր հայերեն Աստվածաշնչի մինչ այժմ անհայտ դրվագները:

Keywords: Voskan Bible, New Julfa, inscribed bindings, Archbishop Astvazadour Fakhrabadtsi, Provenance Studies, Armenian Printing, Catholicos Hakob Jughayetsi, seals, Armenian Bookbinding, Pierpont Morgan Library and Museum.

How to cite (APA style): Petoyan, S., Chookaszian, E. (2026), The Voskan Bible of Archbishop Astvazadour Fakhrabadtsi in the Morgan Library & Museum (PML 199389): An Inscribed New Julfa Binding and Armenian Practices of Commemorative Book Patronage and Distribution, *Herald of the Armenian Library Association*, 1(7), 145-170. [https://doi.org/10.54503/2953-8092.2026.1\(7\)-145](https://doi.org/10.54503/2953-8092.2026.1(7)-145)

Introduction

The present article examines a remarkable copy of the first printed Armenian Bible, commonly known as the Voskan Bible, distinguished by a number of exceptional features that set it apart from other known examples of the edition. In January 2025, we were contacted by Adam Weinberger (New York, USA) and Robert van den Graven of Konstantinopel Rare & Fine Books (Enschede, the Netherland) to prepare an expert assessment of this previously unpublished copy. Shortly thereafter, the volume was acquired by the Pierpont Morgan Library and Museum (New York City), where it is now preserved under the shelfmark PML 199389.

Beyond its importance as a witness to the history of Armenian printing, this particular copy presents a unique combination of provenance marks, ownership inscriptions, and binding features that shed new light on the reception and circulation of the Voskan Bible within Armenian communities of the early modern period.

This study employs a multidisciplinary approach combining codicological, art-historical, and historical analysis. The research is based on the examination of the Morgan Library copy of the Voskan Bible, including its physical structure, binding, inscriptions, seals, annotations, and later additions. Comparative analysis was conducted with related manuscripts and inscribed bindings preserved in the Matenadaran, the Bibliothèque nationale de France, and the Monastery of the Holy Savior in New Julfa in order to identify the owner, reconstruct the provenance of the volume, and contextualize its binding. Archival, manuscript, and

published sources were further consulted to reconstruct the biography of the owner and to examine the broader practices of commemorative book patronage, ownership, and distribution in the Armenian communities of the seventeenth and eighteenth centuries. Through an analysis of its provenance, physical characteristics, and historical significance, this study seeks to highlight the unique qualities of the volume and to situate it within the broader history of Armenian printing, bookbinding, and book culture. By examining the evidence preserved within this copy, the article contributes to our understanding of the transmission, ownership, and continued veneration of the first printed Armenian Bible among Armenian communities of the seventeenth and eighteenth centuries.

The Voskan Bible and the Armenian Printing Revolution

The first printed Armenian Bible, published in Amsterdam between 1666 and 1668 under the supervision of Voskan Vardapet¹ Yerevantsi, occupies a foundational place in the history of Armenian printing and early modern Armenian culture. Commonly referred to as the “Voskan Bible,” this monumental publication represented not only a technological and intellectual achievement, but also a major artistic and cultural synthesis that united Armenian manuscript traditions with the visual and typographic language of early modern European printing. The publication became one of the most influential books in Armenian history, serving for centuries as the standard printed version of the Armenian Bible and profoundly shaping Armenian artistic production during the seventeenth and eighteenth centuries.

The project emerged through the combined efforts of numerous individuals, including Deacon Matevos Tsaretsi, merchant Avetis Ghlichentsi, Voskan Vardapet Yerevantsi, Hovhannes Yerevantsi, and Karapet Vardapet Andrianatsi (PETOYAN 2023: 229).

Catholicos Hakob IV Jughayetsi played a decisive role in initiating the project. Recognizing that such a monumental publication could only

¹ Vardapet – Archimandrite.

be realized in a major European printing center, he dispatched Matevos Tsaretsi to Europe in 1656 with instructions to establish an Armenian printing house.

After encountering difficulties in Italy due to Catholic ecclesiastical restrictions, Tsaretsi relocated to Amsterdam, whose relatively tolerant commercial environment allowed foreign printing enterprises to flourish. Before beginning the Bible itself, the printing house produced several smaller books in order to test the Armenian typefaces engraved by the renowned master Christophe van Dyck.

Following the death of Matevos Tsaretsi, Avetis Ghlichentsi assumed financial responsibility for the printing house and invited his brother Voskan Yerevantsi to Amsterdam. Voskan arrived carrying with him the royal manuscript Bible commissioned by Hetum II in 1295 (Matenadaran Ms. 180), which served as the principal textual prototype for the printed edition.

The Bible was printed between March 11, 1666 and October 13, 1668, an astonishingly rapid accomplishment for the period. The quality of the typography, engraving, layout, and ornamentation surpassed all previous Armenian printed books and established a new artistic and technical standard for Armenian publishing. The Bible is illustrated with numerous woodcuts derived from European engraving traditions, many of them associated with Christoffel van Sichem the Younger and ultimately based on compositions by artists such as Albrecht Dürer, Hendrick Goltzius, and Maarten de Vos. Closely related to illustrations published in seventeenth-century Dutch Bibles, these engravings introduced Western European iconographic models into Armenian book art and exerted a lasting influence on Armenian manuscript illumination, engraving, and decorative arts throughout the eighteenth century.

The Bible is printed in two columns, with the text block measuring approximately 21×14.7 cm. The title page is followed by a comparative table of Armenian and Arabic numerals and Voskan's preface dedicated to Catholicos Hakob IV Jughayetsi. The publication concludes with

an untitled poem attributed to Hetum II of Cilician Armenia, inherited from the manuscript prototype used for the edition (KHACHATRYAN 2018: 139).

The pages of the Bible are double-numbered in Armenian letters and Arabic numerals, dividing the publication into two principal sections.

Two distinct editions of the Voskan Bible may be identified among the surviving copies, differing from one another in several textual and structural features. The first edition is more closely aligned with the Vulgate tradition of the Catholic Church and includes the deuterocanonical works *The Prayer of Manasseh*, *King of Judah* and *Fourth Ezra*, both of which fall outside the biblical canon of the Armenian Apostolic Church. These two texts are absent from the second edition, resulting in a reduction of twenty-six pages in the second pagination when compared with the first edition (KHACHATRYAN 2018: 133-152).

In copies belonging to the first edition, the Bible consists of eight unnumbered preliminary pages, followed by a first pagination comprising 628 pages and a second pagination comprising 834 pages. The total extent of the volume is therefore 1,472 pages. Although the printed page numbers add up to only 1,470, a pagination error in the text causes pages 175 and 176 of the second pagination to be numbered twice (VOSKANYAN, KORKOTYAN, SAVALYAN 1988: 44), each occurrence corresponding to different content. As a result, the actual number of pages reaches 1,472.

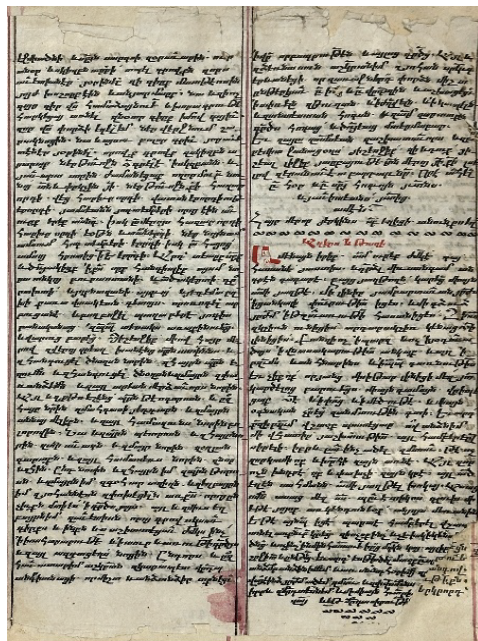
In copies of the second edition, the first pagination remains unchanged, while the second pagination is reduced to 808 pages. Consequently, the total extent of the volume amounts to 1,446 pages.

General Description of PML 199389

The Morgan Library copy belongs to the first edition type of the Voskan Bibles. Its second pagination contains 834 pages.

Overall, the volume is in a remarkably good state of preservation. The leaves are generally clean and unworn, and both the original binding and title page remain intact. Nevertheless, the book exhibits se-

veral minor losses, restorations, and other noteworthy particularities that merit closer examination and will be discussed below. The present copy lacks the original printed colophon on folios 833–834, which was replaced during the eighteenth century by a handwritten version reproducing the content of the missing printed text [img. 1].



Img. 1.

The original colophon replaced by a handwritten one, Voskan Bible, Pierpont Morgan Library and Museum, PML 199389, folio 834

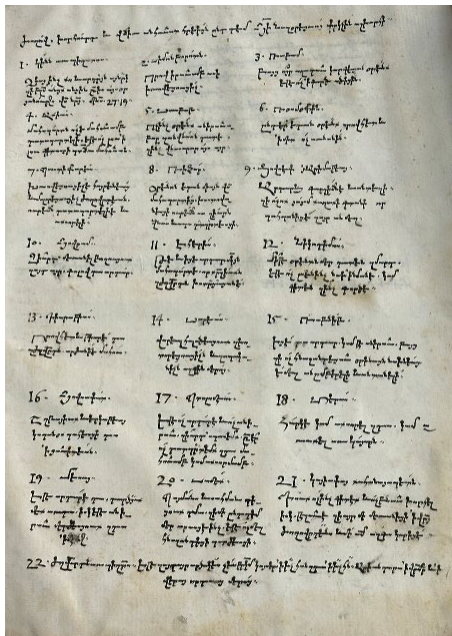
Immediately after the handwritten replacement colophon appears the Prayer of Euphrates, copied by hand. This text is absent from printed editions of the Voskan Bible but appears in the royal manuscript Bible commissioned by Hetum II in 1295, which served as the principal manuscript prototype for the printed edition. The inclusion of this prayer demonstrates that the owner or scribe responsible for the additions maintained direct familiarity with manuscript traditions and consciously sought to restore elements omitted from the printed version.

The volume also contains an additional manuscript folio [img. 2] presenting twenty-two quotations under the title “The Assembly, Council

and Judgment of the Unbelieving Jew Against Jesus of Nazareth, the Savior of the World.” A concluding note associated with this appendix bears the date 1705. Several additional notes in the margins and throughout the book appear to have been written by the same hand, one of them dated 1820.

Img. 2.

An additional manuscript folio presenting twenty-two quotations under the title “The Assembly, Council and Judgment of the Unbelieving Jew Against Jesus of Nazareth, the Savior of the World.” A concluding note associated with this appendix bears the date 1705, Pierpont Morgan Library and Museum, PML 199389.



The printed text and replacement colophon are executed in bologir script, while later annotations and additions are written in notrigir.

It is also noteworthy that a blank leaf has been inserted between pages 718 and 719. Examination of the volume indicates that this leaf does not form part of the original printed structure of the Voskan Bible and was most likely added during a later rebinding or restoration campaign. Its absence from other known copies of the edition further supports the conclusion that it represents a subsequent intervention rather than an original component of the publication.

Another noteworthy feature of the Morgan Library copy is the system of red markings added throughout the volume to distinguish the

biblical text from the marginal commentary. The pages were ruled by hand with red vertical lines framing the two-column text block, closely following the layout conventions of medieval Armenian manuscripts. Since these lines were added after printing, they likely reflect a deliberate effort by an owner or binder to adapt the printed book to the visual standards of manuscript culture. Their presence demonstrates the enduring influence of manuscript traditions on the reception, use, and presentation of early Armenian printed books, blurring the boundaries between manuscript and print culture in the seventeenth century.

The Binding of PML 199389 and the New Julfa Tradition

The most remarkable feature of this copy, however, is its original leather binding [img. 3], which preserves a dated and inscribed colophon. Such evidence is exceptionally rare and offers unique insights into the provenance, ownership history, and circulation of the volume.



Img. 3.

The original leather binding of Morgan Library's Voskan Bible, with the inscription mentioning the name of Astuatsatur of Fakhraabad, Pierpont Morgan Library and Museum, PML 199389.

The binding itself represents an outstanding example of the New Julfa tradition of inscribed Armenian bindings, distinguished by the incorporation of historical and commemorative texts directly into the decorative program of the cover.

Within the artistic milieu of New Julfa between 1651 and 1698, the name of a certain Azaria Dpir, son of Priest Mkrtych, emerges as the founder of a distinctive workshop specializing in inscribed Armenian leather bookbindings (MALKHASYAN 2022: 68-78). The ornamental repertoire and decorative tools associated with this atelier continued to be employed for more than a century, until approximately 1736. During this period, over fifty dated and inscribed manuscript bindings were produced, four of which explicitly mention Azaria by name (IBID: 71-73). Nevertheless, despite the continuity of the workshop tradition, significant variations in design, composition, and decorative stamps can be observed among the surviving examples, suggesting the participation of multiple craftsmen and the gradual evolution of the atelier's artistic practices over time.

The binding of PML 199389 consists of two wooden boards covered with thick calf leather, together with a leather fore-edge flap and fastening strap. The most distinctive feature of the binding is the rectangular inscription, executed in *erkat'agir* script, that extends around the outer border of the upper cover. The text reads as follows: “ՅԻՇԱՏԱԿ Է ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉՍ ՖԱՀՐԱՊԱՏՅԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ ԵՒ ԾՆՕՂԱՅՆ ՅՈՀԱՆՆԷՍԻՆ ԵԹԱՐԻՆ ԵՒ ԵՂԲՕՐՆ ՀԱԲԻԲԻՆ ԵՒ ՔԵՐՅՆ ՀՈՒՓՍԻՄԷ ՇԱՄԲԱՐԻՆ ԹՎԻՆ ՌՃԽԸ”².

The central field of the cover is decorated with a large sunburst motif composed of tongues of flame surrounding an octagonal geometric star. Similar motifs appear on earlier Armenian bindings from Greater

² The inscription reads: “This Bible is in memory of Astvadzadour vardapet from Fakhraabad, [and his] parents Hovhannes and Yetar, [his] brother Habib and [his] sisters Hripsime [and] Shambar in the year 1699”.

Armenia dating from the fifteenth and sixteenth centuries. Additional geometric and floral motifs decorate the corners and central field.

The binding was executed through blind tooling, using engraved metal tools bearing floral and geometric patterns. This technique reflects a synthesis of Renaissance European and Islamic artistic traditions characteristic of New Julfa culture (KOUYMJIAN 1995: 11-34). Certain motifs, such as the sunburst, appear to have been produced locally in Julfa, while smaller ornamental tools may have been imported from Europe (MERIAN 1993).

The inscription dated 1699 demonstrates that the binding decorations were added after the printing and binding of the book itself (MERIAN 1996: 280-291; MERIAN 1991: 413), which had been completed in 1668.

It should also be noted that the binding of the Bible was generally carried out at the discretion and expense of the purchaser and was often executed by local binders outside the Armenian printing house in Amsterdam. As a result, the production of bindings constituted a separate stage in the life of the book and was not necessarily undertaken immediately after printing.

Sources indicate that even decades after the publication of the Voskan Bible, unbound copies remained in circulation. This circumstance was not related to the printing process itself, but rather to the fact that bookbinding was an independent craft frequently carried out after the distribution of the printed sheets and, in some cases, never completed for every copy. This helps explain the remarkable diversity of bindings and decorative programs found among surviving copies of the Voskan Bible today. The rarity of available copies is further illustrated by the experience of Abbot Mekhitar of Sebaste. When preparing his own biblical publication, he attempted to acquire copies of the Voskan Bible but encountered considerable difficulties. According to Sahak Vardapet Chemchemian, even in Constantinople it was impossible to obtain a copy of the Bible, including unbound examples, indicating that by the early

eighteenth century the edition had already become scarce and highly sought after (CHEMCHEMIAN 1980: 74).

Dated inscribed leather bindings constitute a uniquely Armenian phenomenon associated particularly with New Julfa during the period between approximately 1658 and 1750. Dickran Kouymjian identified roughly ninety such bindings (KOUYMJIAN 1995: 11-34), many of exceptionally high artistic quality.

A closely related binding [img. 4] appears on another copy of the Voskan Bible preserved in the Matenadaran collection in Yerevan (N 2391). The strong similarity between the two examples suggests that both owners occupied distinguished positions within Armenian ecclesiastical and social circles.

Img. 4.

*The inscribed leather binding of
Voskan Bible preserved in the
Matenadaran collection in
Yerevan (N 2391).*



Provenance of the Bible

The inscription on the binding allows the identification of the owner as Astvadzadour vardapet from Fakhrabad. This identification is confirmed through comparison with a Gospel manuscript preserved in the Bibliothèque nationale de France (BNF Arménien 25), copied and illuminated in Venice in 1659 (KÉVORKIAN AND TER-STÉPANIAN 1998, Ms. 25) [img. 5].



Img. 5.

Gospel book commissioned by Astuatsatur of Fakhrabad, from the collection of Bibliothèque nationale de France (BNF Arménien 25), copied and illuminated in Venice in 1659.

The Paris Gospel manuscript contains later colophons added by Archbishop Astvadzadour in which he identifies himself as “the pastor and leader of the church of Holy Savior of New Julfa.” These colophons mention the same family members appearing in the binding inscription of the present Bible: Hovhannes, Yetar, Habib, Hripsime, and Shambar.

The BNF Gospel manuscript likewise preserves an inscribed New Julfa-style binding reading: “This Saint Gospel Book is in memory of Astvadzadour vardapet from Fakhrabad and my parents, in the year 1730 August 3”.

Astvatsatur's name is likewise preserved on two additional inscribed leather bindings belonging to manuscripts currently housed in the Matenadaran collection in Yerevan. These are a small *Joghovatsu* (Compilation), Ms. 2029 (GENERAL CATALOGUE OF MANUSCRIPTS 2012: 1103-1104), dated 1696, and the History of the Ecumenical Councils (*Patmut'wn Tiezerakan Zhoghovots*), Ms. 9334 (CATALOGUE OF MANUSCRIPTS 1970: 911-912), copied in Galatia and bound in New Julfa in 1709. According to A. Malkhasyan, both bindings were produced in the atelier of Azaria in New Julfa. However, the decorative stamps employed on the binding of the Morgan Library Bible and the BNF Gospel manuscript differ noticeably from those found on the two Matenadaran manuscripts attributed to Azaria's atelier. These differences are evident both in the ornamental vocabulary and in the execution of the decorative program. It is therefore possible that the Morgan and BNF bindings were not produced by Azaria himself, but rather by later craftsmen working within his artistic tradition. Such an attribution would suggest the continued activity of the workshop beyond its founder's lifetime, with subsequent generations of binders adapting and expanding the repertoire of tools and decorative motifs inherited from the atelier.

These parallels demonstrate that Archbishop Astvadzadour maintained a particular preference for inscribed bindings and commissioned at least four important books to be decorated in this manner.

Astvatsatur Vardapet of Fakhrabad: Scholar, Educator, and Church Leader

Astvadzadour Vardapet was one of the most distinguished Armenian teachers and theologians of the seventeenth and early eighteenth centuries. He originated from the town of Fakhrabad, located near New Julfa in a region bordering Mazandaran, and is therefore referred to in the sources both as Julfayetsi and Fakhrabadtsi. Owing to his gentle and peace-loving character, he acquired the sobriquet "Aghavni" ("The Dove") (TER-HOVHANYANTS 1881: 57).

The name of Astvadzadour Vardapet appears frequently in manuscripts copied in New Julfa, both as a scribe and as the recipient of manuscripts³. The colophons preserved in these codices occasionally contain references to episodes from his life, making it possible to reconstruct certain aspects of his biography and to obtain valuable information concerning his activities.

In one such colophon, Astvadzadour Vardapet recounts important milestones in his spiritual career. In 1687 he left Fakhradad for Isfahan and New Julfa with the intention of embracing monastic life. Prior to this, he had already received ecclesiastical orders from Bishop Markos, who was his first teacher and spiritual mentor. After arriving in New Julfa, he continued his education and spiritual formation under Stepanos Vardapet, from whom he received the subsequent ecclesiastical ranks. In 1688 he was elevated to the higher monastic orders, receiving the phelonion and veghar, the traditional vestments of Armenian monastic profession. In the same year he was ordained a priest, and in 1691 he was granted the authority of a vardapet. In 1706 he was consecrated bishop by his teacher Aleksandr I Jughayetsi.⁴ Aleksandr served as abbot of the Monastery of the Holy Savior in New Julfa between 1697 and 1706 and subsequently as Catholicos of All Armenians from 1706 to 1714.

³ Among the most important are a second *Compilation* (Holy Savior Monastery Ms. 269), copied and received by Astvadzadour as a priest in 1689; a manuscript of *Gregory the Theologian's Orations* (Holy Savior Monastery Ms. 360), copied by Astvadzadour the Hieromonk in 1694; a *Compilation* (Matenadaran Ms. 2029), copied and received by Astvadzadour Vardapet at the Monastery of the Holy Savior in New Julfa in 1696; and a copy of the *Treasury of the Testimonies of the Vardapets* (Holy Savior Monastery Ms. 593), copied and received by Ter Astvadzadour in 1699.

⁴ Holy Savior Monastery, Ms. 593 (*Gandz V kayut'eants Vardapetats* [Treasury of the Testimonies of the Vardapets]), copied and received by Ter Astvadzadour, New Julfa (Monastery of the Holy Savior), 1699 (see MINASSIAN 1972: 74-75).

In the colophon of another manuscript, Astvadzadour Vardapet names, in addition to Aleksandr Jughayetsi, two other eminent theologians as his teachers: Hovhannes and Mikayel⁵. The former has been identified with the celebrated theologian, philosopher, logician, grammarian, and painter Hovhannes Jughayetsi Mrkuz, one of the most influential intellectual figures of seventeenth-century New Julfa. Following the example of his teacher, Astvadzadour Vardapet attached particular importance to the study of the “external sciences” (ALPOYAJIAN 1947: 571, 573). In the Armenian educational system of the medieval and early modern periods, this term referred to grammar, rhetoric, and philosophy, disciplines that continued to occupy an important place in the curriculum of Armenian vardapetarans and schools throughout the seventeenth century (BAKHCHINYAN 2007: 13).

Aleksandr Jughayetsi actively opposed the activities of Latin missionaries and Catholic preachers in New Julfa. When the Armenian community of Constantinople appealed to the Catholicos of All Armenians requesting the dispatch of several vardapets to counter the growing Catholic influence among the Armenians of the Ottoman capital, Astuatsatur Vardapet, already renowned as a teacher, was chosen for this mission. Catholicos Aleksandr sent him to Constantinople to combat Catholicism through educational and literary activity, considering the teaching of grammar and logic to be among the principal foundations of contemporary learning (ALPOYAJIAN 1947: 571, 573).

According to Astuatsatur’s own testimony, he arrived in Constantinople as a delegate on 7 April 1707. He records this information in the preface to the edition of Agathangelos’ History published in 1709. Catholicos Aleksandr Jughayetsi entrusted Astuatsatur Vardapet with a manuscript copy of Agathangelos’ History written in his own hand and sent it to Constantinople for publication at the printing house of Grigor

⁵ Holy Savior Monastery, Ms. 360 (*Gregory the Theologian, Orations*), copied by Astvadzadour Abegha, New Julfa (Monastery of the Holy Savior), 1694 (see MI-NASSIAN 1972: 52).

Marzvanetsi. However, disturbances that erupted within the Armenian Patriarchates of Constantinople and Jerusalem delayed the publication for approximately two to three years. The work was eventually printed in 1709–1710.

During this period (1707–1710), Astuatsatur Vardapet established a private school in Constantinople. Among its students was the future scholar and poet Baghdasar Dpir (BAKHCHINYAN 2007: 12). The eighteenth-century historian Khachatur Jughayetsi wrote of Astuatsatur Vardapet: “...Astuatsatur Vardapet later went to Byzantium and enlightened them there by teaching the sciences of the external books; from him Baghdasar Dpir learned and composed his Grammar and other beneficial works...” [KHACHATUR JUGHAYETSI 1905: 215]⁶.

Baghdasar Dpir first mentions his teacher in the colophon of the *Aybbenaran* (Primer), printed at the press of Grigor Marzvanetsi in 1723, referring to him as “my tireless teacher, the theologian vardapet Astuatsatur.” He again commemorates him in the colophon of the *Narek* published in 1726, calling him “Aghavni Astuatsatur Vardapet of Fakhra-bad”.

Even more significant is Baghdasar Dpir’s testimony in his two-volume *Grammar* (*K’erakanut’iwn*), published between 1736 and 1738, where he writes:

“My tireless teacher, the humble-minded theologian Astuatsatur Vardapet Jughayetsi ... came to Constantinople as the supreme delegate of Holy Etchmiadzin. Here in Constantinople, together with other brethren, he labored greatly in educating the untrained immaturity of my youthful age. He was so devoted to teaching that even if the hour of instruc-

⁶ The inscription reads: «...Աստուածատուր վարդապետն՝ որ յապա գնաց ի Բիւզանդիոն լուսաւորեաց զնոսա՝ ուսուցանելով անդ զգիտութիւնս արտաքին գրոց, յորմէ ուսաւ Պաղտատար դպիրն՝ և արար զքերականութիւն և զայլ շահեկան արդիւնս...».

tion coincided with mealtime, he would forgo eating and complete his lesson and admonition”⁷ (BAGHDASAR DPIR 1736–1738: 599).

This testimony not only highlights Astuatsatur Vardapet’s educational activities but also underscores his extraordinary dedication to pedagogy.

From 1725 until 1745, Astuatsatur Vardapet served as diocesan leader of the Monastery of the Holy Savior in New Julfa. He became known for his peaceful disposition, administrative abilities, and cultural and educational initiatives. During his tenure, both monastic discipline and the intellectual environment of the monastery were significantly strengthened. He died in 1745 and was buried in the northern gavit (narthex) of the Monastery of the Holy Savior (TER-HOVHANYANTS 1881: 57).

The Seal of Catholicos Hakob IV Jughayetsi and the Distribution of the Voskan Bible

On the first page of the Book of Genesis and again on page 718 of the second pagination sequence, corresponding to the final page of the Book of Revelation and marking the conclusion of the biblical canon before the beginning of the deuterocanonical books, the Morgan Library copy preserves the red ink seal of Catholicos Hakob IV Jughayetsi (1655–1680). The seal [img. 6] depicts the vision of St. Gregory the Illuminator kneeling before Christ, who indicates with a hammer the future site of the Cathedral of Etchmiadzin. Two angels flank the central scene, while the lower register contains the Lamb of God bearing a cross, a symbol associated with the Armenian Catholicosate since the twelfth century.

⁷ The inscription reads: «Ձանձանձիր վարժապետն իմ հեզահոգի, զաստուածաբան Աստուածատուր վարդապետն Զուղայեցի ... եկն ի Կոստանդնուպոլիս ծայրագոյն նուիրակ... Սուրբ Էջմիածնի: Եւ աստ ի Կոստանդնուպոլիս ընդ այլոց եղբարց՝ առ ի վարժել զանվարժ խակութիւն տհաս հասակիս, բազում աշխատանս աշխատեցաւ: Որև դաս ասելոյ այնքան ունէր փոյթ, մինչ զի թէ ի ժամ ճաշոյն հանդիպէր, թողոյր զուտելն և վճարէր զխրատն...».



Img. 6.

Red seal of Catholicos Hakob IV Jughayetsi (1655–1680), depicting the vision of St. Gregory the Illuminator before Christ indicating the future site of the Cathedral of Etchmiadzin, flanked by two angels and surmounted by the Lamb of God holding a cross.

The presence of this seal is of considerable importance for reconstructing the early circulation of the Voskan Bible. Although the majority of the edition was undoubtedly intended for sale in order to offset the enormous expenses of printing and to finance future publications, a number of copies were also distributed as presentation volumes. Among the known recipients were prominent ecclesiastical and secular figures, including Pope Clement IX and King Louis XIV of France. Other copies appear to have been entrusted to Catholicos Hakob IV Jughayetsi, who distributed them to monasteries, churches, clerics, and distinguished benefactors within the Armenian world.

Evidence for such a distribution practice survives in several copies of the Voskan Bible. Particularly significant are two examples in

which page 718 of the second pagination bears both the red circular seal of the Catholicos and a dedicatory inscription written by Hakob Jughayetsi himself. One of these copies was presented to a monk of one of the monasteries of Shorot (National Library of Armenia, inv. no. 958-2000, reg. no. 2165 AH), while the other was donated to the Church of the Holy Mother of God in Tsghna (private collection, Yerevan). These copies demonstrate that the Catholicos actively participated in the dissemination of the newly printed Bible and employed selected copies as prestigious gifts intended to strengthen ecclesiastical and communal ties.

Nevertheless, a number of unresolved questions still surround the circumstances under which the volume came into the possession of Astvadzadour Vardapet. The inscription on the binding of the Morgan Library Bible is dated 1699. By that time, Astvadzadour Vardapet had not yet been consecrated bishop, a dignity he would attain only in 1706. At the same time, Catholicos Hakob IV Jughayetsi, whose seal appears in the volume, had died in 1680. It is therefore unlikely that the Catholicos personally presented this copy to Astvadzadour, who at that date was still a young cleric at the beginning of his ecclesiastical career. It also seems improbable that Astvadzadour would have commissioned an entirely new binding for the Bible some thirty-three years after its publication, replacing an earlier binding solely to add his own ownership inscription. The evidence instead suggests a different scenario. The presence of Hakob IV's seal indicates that the volume belonged to a group of copies distributed under the authority of the Catholicos. It is conceivable that a number of these copies reached New Julfa in an unbound or temporarily bound state and remained there for some time before being assigned to individual owners. Within this context, the 1699 binding may mark the moment when the volume entered the possession of Astvadzadour Vardapet. By that date he had already established himself as a respected vardapet within the scholarly and ecclesiastical circles of New Julfa. Given his close relationship with Aleksandr Jughayetsi, who was then serving as abbot of the Monastery of the Holy Savior and would later

become Catholicos of All Armenians, it is plausible that the book reached Astvadzadour through his teacher's circle. Although the precise circumstances of the transfer cannot be reconstructed, the combined evidence of the seal, the binding inscription, and Astvadzadour's biography suggests that the volume remained within the institutional and intellectual milieu of New Julfa before passing into his possession at the end of the seventeenth century.

The seal of Hagob Jughayetsi thus constitutes valuable evidence not only for the history of ownership of this particular volume, but also for the broader mechanisms through which the first printed Armenian Bible circulated among the intellectual and ecclesiastical elite of the Armenian diaspora during the late seventeenth century.

In addition to the red seal of Catholicos Hakob IV Jughayetsi, the title page bears a smaller circular seal impressed in black ink. Although the impression is partially worn and no longer fully legible, it appears to correspond to the personal seal of Astvadzadour Fakhrabadtsi. Comparable impressions are preserved in at least two other manuscripts associated with him: a *Joghovatsu* (Compilation), Matenadaran Ms. 2029, dated 1696, and a copy of the *Discourses of Gregory the Theologian* preserved in the collection of the Monastery of the Holy Savior in New Julfa (Ms. 360) (MINASSIAN 1972: 51-53), copied in 1694.

While the poor state of preservation of the seal prevents a definitive reading of its inscription, its size, form, and apparent design closely resemble the impressions found in these manuscripts.

Evidence of Later Circulation: The Qajar Drawing

On the recto of the first unnumbered folio appears a pencil drawing of a young Qajar prince [img. 7] seated cross-legged and holding his belt. The figure wears the characteristic tall headgear associated with Qajar aristocracy.

Portraits of young princes and noble youths became highly popular in eighteenth- and nineteenth-century Iranian visual culture (DIBA AND EKHTIAR 1998). The presence of this drawing suggests that the

Bible remained in Iran until at least the late eighteenth or early nineteenth century. The drawing likely reflects the interests of a later owner or reader who was familiar with contemporary Qajar artistic models.



7b.



7a.



7c.

Img. 7.

7a. *The first numbered folio from Morgan Library's Voskan Bible with a pencil drawing of a young Qajar prince, Pierpont Morgan Library and Museum, PML 199389.*

7b. *Seated Qajar Prince, late 18th–19th century, Brooklyn Museum, Gift of Mr. and Mrs. Charles K. Wilkinson, 72.26.6.*

7c. *The portrait of Hajji Mulla Aghasee shown kneeling reading a document, 1842, painting from the album N 1921,0614,0.1.3, The British Museum.*

Although executed informally, this addition represents an important trace of the continuing life of the book as an object circulating within Persian-Armenian cultural environments.

Conclusion

The copy of the Voskan Bible examined in the present study represents far more than a well-preserved example of the first printed Armenian Bible. Through its unique combination of physical, historical, and documentary features, it offers a rare opportunity to reconstruct the life of a specific volume and to situate it within the broader intellectual and cultural networks of the Armenian world at the turn of the seventeenth and eighteenth centuries.

Particularly significant is the original New Julfa binding bearing a dated inscription of 1699. This inscription not only identifies the owner as Astvadzadour Vardapet of Fakhrabad, later Archbishop of New Julfa, but also preserves valuable information concerning his family and commemorative intentions. Together with the evidence provided by the Paris Gospel manuscript (BNF Arménien 25), the binding allows the reconstruction of a previously undocumented aspect of Astvadzadour's bibliophilic interests and demonstrates his evident preference for inscribed bindings as vehicles of memory and patronage.

The volume further preserves traces of its continued use and transmission through subsequent generations. The handwritten replacement of the missing printed colophon, the addition of the Prayer of Euphrates, manuscript annotations, and the later Qajar drawing all testify to the book's active life as a cherished object that remained in use long after its publication. These additions transform the Bible from a printed text into a layered historical document reflecting the intellectual, devotional, and artistic concerns of successive owners.

The present copy also contributes to our understanding of the circulation of the earliest Armenian printed books within the Armenian communities of Safavid Persia. The seal of Catholicos Hakob IV Jughayetsi, the New Julfa binding, and the documented connection with Archbishop Astvadzadour collectively demonstrate the close relationship between Armenian printing, ecclesiastical patronage, and the scholarly culture of New Julfa. As such, this volume occupies a unique position at the

intersection of Armenian printing history, bookbinding art, and intellectual history.

Ultimately, the significance of this Bible lies not only in its status as one of the earliest and most influential products of Armenian printing, but also in the extraordinary body of evidence it preserves concerning ownership, readership, commemoration, and cultural exchange. It stands as a rare witness to the enduring legacy of the Voskan Bible and to the vibrant scholarly and artistic milieu that shaped Armenian culture in the early modern period.

References (Օգտագործված գրականության ցանկ)

ALPOYAJIAN 1947 – Ալպոյաճեան, Ա. (1947), *Պատմություն հայ դպրոցի*, Գահիրե, «Նոր աստղ» տպարան, 626 [Alpoyajian, A. (1947), *Patmut'yun hay dprots'i* [History of the Armenian School], Cairo, «Nor astgh» tparan, 626];

BAGHDASAR DPIR 1736–1738 – Պաղտասար Դպիր (1736-1738), *Քերականություն*, հտ. Ա-Բ, Կ. Պոլիս, տպ. Աստվածատուր Կոստանդնուպոլսեցու, 607 [Baghdasar Dpir (1736–1738), *K'erakanut'yun* [Grammar], vols. I–II, Constantinople: tp. Astuats'atur Kostandnupolsets'u, 607];

BAKHCHINYAN 2007 – Պաղտասար Դպիր, *Տաղեր: Լիակալար ժողովածու*, աշխատասիրությամբ՝ Հենրիկ Բախչինյանի, Երևան, ԳԱԹ, 288 [Baghdasar Dpir (2007), *Tagher: Liakatar zhoghovats'u* [Poems: Complete Collection], ashkhatastut'yamb Henrik Nakhchinyani, Yerevan, GAT', 288];

CATALOGUE OF MANUSCRIPS 1970 – Եգանեան, Օ., Ջեյթունեան, Ա., Անթաբեան, Փ. (կազմ.) (1970), *Յուցակ ձեռագրաց Մաշտոցի անվան Մատենադարանի*, հտ. II, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1549 [Yeganyan, O., Zeytunyan, A., Antabyan, P'., (comp.) (1970), *Ts'uts'ak dzeragrats' Mashtots'i anvan Matenadarani* [Catalogue of Manuscripts of Matenadaran after Mashtots'], vol. II, Yerevan, HSSH GA hrat., 1549];

CHEMCHEMIAN 1980 – Ճեմճեմեան, Ս. (1980), *Մխիթար Աբրահոն հրապարակչական առաքելությունը*, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 158 [Chemchemian, S. (1980), *Mkhit'ar Abbahor hratarakchakan arak'elutyuny* [The Publishing Mission of Abbot Mekhitar], Venice, San Lazzaro, 158];

DIBA AND EKHTIAR 1998 – Diba, Layla S., Maryam Ekhtiar, eds. (1998), *Royal Persian Paintings: The Qajar Epoch 1785–1925*, Brooklyn, N.Y.: Brooklyn Museum of Art in association with I.B. Tauris Publishers;

GENERAL CATALOGUE OF MANUSCRIPTS VI 2012 – Տէր-Վարդանեան, Գ. (խմբ.) (2012), *Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մաշտոցի անուան Մատենադարանի*, հտ. 2, Երևան, Նաիրի, 1878 [Ter-Vardanyan, G. (ed.) (2012), *General Catalogue of the Armenian Manuscripts of the Mesrop Mashtots Matenadaran*, vol. VI, Yerevan, Nairi, 1878];

KHACHATUR JUGHAYETSI 1905 – Խաչատուր Զուլայեցի, *Պատմութիւն Պարսից*, Վաղարշապատ, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի հրատ., 371 [Khachatur Jughayetsi (1905), *History of Persia*, Vagharshapat, Printing house Mother See of Holy Etchmiadzin, 371];

KÉVORKIAN AND TER-STÉPANIAN 1998 – Kévorkian, R., Ter-Stépanian A. (1998), *Manuscrits arméniens de la Bibliothèque nationale de France*, Paris, 1071;

KHACHATRYAN 2018 – Խաչատրյան, Ա. (2018), Ոսկանյան Աստվածաշնչի տպագրությունների առեղծվածը, *Բանբեր Մատենադարանի*, Երևան, 25, 133–152 [Khachatryan, A. (2018), The Enigma of Voskan's Printings of the Bible, *Banber Matenadaran*, Yerevan, 25, 133–152];

KOUYMIJIAN 1995 – Kouymjian, D. (1995), The New Julfa Style of Armenian Manuscript Bindings, *Journal of the Society for Armenian Studies*, 8, 11–34;

LEVONYAN 1958 – Լեւոնյան, Գ. (1958), Հայ գիրքը եւ տպագրության արվեստը, Երևան, Հայպետհրատ, 253 [Levonyan, G. (1958), *Hay girk'y ev tpagrut'yan arvesty* [The Armenian Book and the Art of Printing], Yerevan, Haypethrat, 253];

MALKHASIAN 2022 – Մալխասյան, Ա. (2022), Հայկական կազմարարական դպրոցները և Մատենադարանի հայերեն ձեռագրերի կազմերի արձանագրությունները, Երևան, Քոփիփրինթ, 416 [Malkhasyan, A. (2022), The Armenian Bookbinding Schools and Manuscript Bindings Inscriptions of Matenadaran, Yerevan, Copyprint, 416];

MACLER 1905 – Macler, F. (1905), *Note sur quelques manuscrits arméniens avec reliure à inscription*, Paris, Banaser, 7;

MERIAN 1991 – Merian, S. (1991), Characteristics and Techniques of Armenian Bookbinding, *Atti del V Simposio Internazionale di Arte Armena*, Venice, San Lazzaro, 859;

MERIAN 1993 – Merian, S. (1993), *Structure of Armenian Bookbinding and its Relation to Near Eastern Bookmaking Traditions*, PhD Dissertation, Columbia University;

MERIAN 1996 – Merian, S. (1996), From Venice to Isfahan and Back: The Making of an Armenian Manuscript in Early Eighteenth Century Persia, *Roger Powell: The Compleat Binder*, Turnhout: Brepols, 280–291;

MINASSIAN 1972 – Մինասյան, Լ. (1972), Ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Նոր Զուղայի Ամենափրկիչ վանքի, հտ. Բ, Վիեննա, Մխիթարեան տպարան, 926 [Minassian, L. (1972), *Ts'uts'ak hayeren dzeragrats Nor Jughayi Amenap'rkich vank'i*, ht. B. [Catalogue of the Armenian Manuscripts of the Holy Savior Monastery of New Julfa, vol. II], Vienna, Mkhitarayan publ., 926];

PETOYAN 2023 – Պետոյեան, Ս. (2023), «Ոսկանեան Աստուածաշնչի մագաղաթայ մի բացառիկ տպագրութիւն», *Սիոն* (Երուսաղեմ), 4–7 [Petoyan, S. (2023), An Exclusive Parchment Printing of Voskan's Bible, *Sion*, Jerusalem, 4–7];

TER-HOVHANYANTS 1881 – Տէր-Յովհաննեանց, Յ. (1881), *Պատմութիւն Նոր Զուղայու որ յԱսպահան*, հտ. Ա–Բ, Նոր Զուղա, Տպարան Ս. Ամենափրկիչ վանքի, 498, 320 [Ter-Hovhanyants, H. (1881), *Patut'yun Nor Jughayu vor I Aspahan*, ht. A-B [History of New Julfa in Isfahan, vols. I–II], New Julfa, Holy Savior Cathedral press., 498, 320];

VOSKANYAN, KORKOTYAN, SAVALYAN 1988 – Ոսկանյան, Ն., Կորկոտյան, Բ., Սավալյան, Ա. (1988), Հայ գիրքը 1512-1800 թվականներին: Հայ հնատիպ գրքի մատենագիտություն, Երևան, ՀՍՍՀ ԱԼ. Մյասնիկյանի անվան հանրապետական գրադարան, 864 [Voskanyan N., Korkotyan, Q., Savalyan, A. (1988), *The Armenian book in 1512-1800: The old-print books bibliography*, Yerevan, Public Library of Armenian SSR after Al. Myasnikyan, 864].

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆ

ՍԱՂՄՈՍՆԵՐ: Եբրայերէն լեզուով բնագիրին ճշգրիտ թարգմանութիւնն է /Հրատարակութիւն Ամերիկեան Պորտ ընկերութեան.- Կ. Պոլիս: Ա. Յակոբ Պոյաճեան տպարան, 1876:

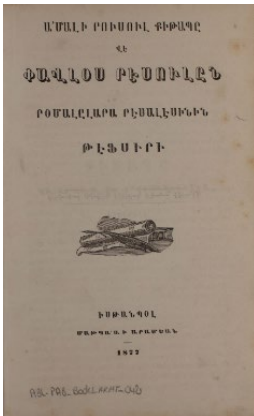
Ութաճալ, մամուլանիշերը՝ արաբական թվանշաններով: Բոլորգիր, օգտագործվել է նաև նոտրգիր: Վերնագրերը և սկզբնատառերը՝ հոծ երկաթագիր: Մեկ վերջազարդ, տողատակի ծանոթագրություններ: Տիտղոսաթերթին՝ զարդանախշ և օսմաներեն գրություն:

Ծանոթ.՝ Նկարագրված օրինակի շապիկի կոնակին՝ վերնագրի տվյալը: Հ. Սյրեփանյանի մատենագիտության մեջ թարգմանվել է «Սաղմոսներ» վերնագրով: Մատենագիտական նկարագրությունը չի ներառվել «Հայ գիրքը 1851-1900 թթ.» մատենագիտության մեջ:

Յ. Սյրեփանեան, 2005 թ., թիվ 717

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/229422>

1877



ԱՄՍԼԻ Բուսով քիթապը վէ Փավլոս Բէսուլը Ռօմալլարա ռէսալէսինին թէֆսիրի.- Իսթանպոլ: Մաթպա՛ա Ի Արամեան, 1877.- 1 չի., 142 երկայուն էջ:

ՏԻՏԼՈՍԱԹԵՐԹ

ԱՄՍԼԻ ԲՈՒՍՈՒԼ ՔԻԹԱՊԸ / ՎԷ / ՓԱՎԼՈՍ ԲԵՍՈՒԼԸ / ՐՕՄԱԼԸԼԱՐԱ ԲԷՍԱԼԷՍԻՆԻՆ / ԹԵՖՍԻՐԻ / ԻՍԹԱՆՊՈԼ / ՄԱԹՊԱ՛Ա Ի ԱՐԱՄԵԱՆ / 1877 /

ԳՈՐԾՔ Առաքելոց և Պողոս Առաքյալի՝ հոռմեացիներին ուղղված նամակի մեկնաբանութիւնը.- Կ. Պոլիս: Արամեան տպարան, 1877:

Քառաճալ, մամուլանիշերը՝ արաբական թվանշաններով: Բոլորգիր, օգտագործվել է նաև նոտրգիր: Վերնագրերը՝ հոծ երկաթագիր: Մանր զարդանախշեր, բաժանազարդեր, տողատակի ծանոթագրություններ, 199-րդ էջից հետո՝ մեկ ծավլած թերթ քարտեզ: Տիտղոսաթերթին՝ զարդապատ-

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆ

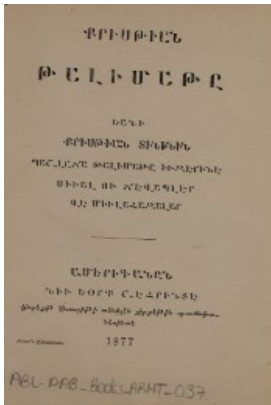
կեր, դարձերեսին՝ գրառում. «Մէ'արիՖ ի ' Ումումիյէ Նէգարէթ ի ճէլիլէսինին ըրիսսաթիյլէ»:

Քովանդ.՝ Քիթապը Ամալի ըուսուլ իւզերինէ թէֆսիր; Փավլոս ըեսուլըն ըոմալըլարա օլան ըէսալէսի իւզերինէ թէֆսիր:

Ծանոթ.՝ Նկարագրված օրինակ կազմն կոնակին՝ վերնագրի տվյալը. «Թէֆսիրի; Ամալը ըուսուլ վէ Ղոմալըլարա ըէսալէ»։ Գիրքը բաղկացած է երկու մասից, որոնք ունեն առանձին էջակալություններ։ Հ. Սյրեփանյանի մատենագիտության մեջ հայերեն թարգմանվել է «Գործք Առաքելոց եւ Պողոս Առաքելի հոռմենացիների մոտ առաքելութեամբ մեկնելը» վերնագրով, իսկ էջերի քանակը նշվել է 142։ Հ. Սյրեփանյանը հիշատակել է նաև 1887 թ. տպագրությունը։ Մատենագիտական նկարագրությունը չի ներառվել «Հայ գիրքը 1851-1900 թթ.» մատենագիտության մեջ։

Յ. Սյրեփանեան, 2005 թ., թիվ 731

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/229433>



ՔՐԻՍԹԻԱՆ թալիմաթը եանի քրիսթիան տինինին պաշլըճա թալիմաթը իւզերինէ սիւալ ու ճէվապլէր վէ միլահազալար.- Նիւ Եօրք։ Թրէքթ Սօսայիթի տէնիլէն շիրքէթին պասամխանէսինտէ, 1877.- 226 էջ։

ՏԻՏԴՈՍԱԹԵՐԹ

ՔՐԻՍԹԻԱՆ / **ԹԱԼԻՄԱԹԸ** / **ԵԱՆԻ** / **ՔՐԻՍԹԻԱՆ ՏԻՆԻՆԻՆ** / **ՊԱՇԸԸՃԱ ԹԱԼԻՄԱԹԸ** **ԻԻԶԷՐԻՆԷ** / **ՍԻԻԱԼ ՈՒ ՃԷՎԱՊԼԷՐ** / **ՎԷ ՄԻԻԼԱՀԱԶԱԼԱՐ** / **ԱՄԵՐԻԳԱՆԸՆ** / **ՆԻԻ ԵՕՐՔ ՇԷՀՐԻՆՏԷ** / **Թրէքթ Սօսայիթի տէնիլէն շիրքէթին** պասամխա /նէսինտէ / *Jone's Catechism. 1877 /*

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ վարդապետութիւն, այսինքն քրիստոնէական կրօնքին գլխաւոր վարդապետութեան մասին հարց ու պատասխաններ եւ եզրակացութիւններ.- Նիւ Եօրք։ Թրէքթ Սոսայիթի, 1877:

Ութաճալ, մամուլանիշերը՝ արաբական թվանշաններով։ Բոլորգիր, օգտագործվել է նաև նոտրգիր։ Վերնագրերը՝ հոճ երկաթագիր։ Մանր բաժա-

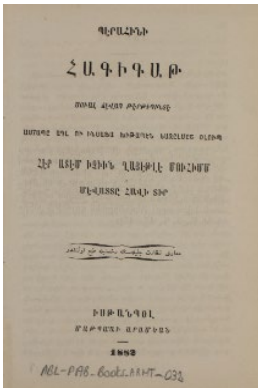
նարարներ, տողատակի ծանոթագրություններ: Տիտղոսաթերթի դարձերեսին՝ հայատառ թուրքերեն գրառում:

Ծանոթ.՝ Նկարագրված օրինակի կազմի կոնակին՝ վերնագրի տվյալը և զարդանախշ: Տիտղոսաթերթին նախորդող էջին՝ մատրիկով արված ձեռագիր նշում. «Cristian Catechism armenian-turkish (Jone's Catechism)»: Հ. Սյրեփանյանը էջերի քանակը նշել է 266:

Յ. Սյրեփանյան, 2005 թ., թիվ 743

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/229428>

1882



ՊԵՐԱՀԻՆԻ հագիգաթ սուալ ճեվապ թերթի-
պինտէ: Ասհապը ազլ ու ինսաֆա խիթապէն ես-
զըմըշ օլուպ հէր ատէմ իշին դայթթէ մուխիմմ մէ-
վատող հավի տիր.- Իսթանպոլ: Մաթապա՛աի Արա-
մեան, 1882.- Դ, 126, 57 էջ:

ՏԻՏԴՈՍԱԹԵՐԹ

ՊԵՐԱՀԻՆԻ / ՀԱԳԻԳԱԹ / ՍՈՒԱԼ ԺԵՎԱՊ
ԹԵՐԹԻՊԻՆՏԷ / ԱՍՀԱՊԸ ԱԳԼ ՈՒ ԻՆՍԱՖԱ
ԽԻԹԱՊԷՆ ԵԱԶԸԼՄԸՇ ՕԼՈՒՊ / ՀԷՐ ԱՏԷՄ
ԻԶԻՆ ՂԱՅԷԹԼԷ ՄՈՒՀԻՄՄ / ՄԷՎԱՏՏԸ ՀԱՎԻ
ՏԻՐ /... / ԻՍԹԱՆՊՕԼ / ՄԱԹԱՄԱՆ ԱՐԱՄԵԱՆ /

1882 /

ՎԱՍՆ ճշմարտութեան.- Կ. Պոլիս: Արամեան տպարան, 1882:

Վեցածալ, մամուլանիշերը՝ արաբական թվանշաններով: Բոլորգիր, օգտագործվել է նաև նոտրգիր: Վերնագրերը՝ հոծ երկաթագիր: Մանր զարդանախշեր, բաժանազարդեր: Տիտղոսաթերթին՝ օսմաներեն գրություն, դարձերեսին՝ հայատառ թուրքերեն գրառում: 126-րդ էջից հետո՝ նոր էջակա-
լությամբ, բայց շարունակվող մամուլանիշերով հավելվածն է՝ «Զէյլ»:

Ծանոթ.՝ Նկարագրված օրինակն ունի զարդափակ կազմ, վրան՝ վեր-
նագրի տվյալը: Հ. Սյրեփանյանն էջերի քանակը նշել է 183: Մատենագիտա-
կան նկարագրությունը չի ներառվել «Հայ գիրքը 1851-1900 թթ.» մատենագի-
տության մեջ:

Յ. Սրեփանեան, 2005 թ., թիվ 823

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/229423>

1883



ՖԷՆԷՐ գուլլէսինին հիքեայէսի.- Սթանպօլ- տա: Ա. Յակոբ Պօյաճեան մաթապ'ասընտա թապ օլունտու, 1883.- 38 էջ:

ՏԻՏՆՈՍԱԹԵՐԹ

ՖԷՆԷՐ ԳՈՒԼԼԷՍԻՆԻՆ / ՀԻՔԵԱՅԷՍԻ / ... / ՄԹԱՆՊՕԼՏԱ / Ա. ՅԱԿՈՐ ՊՕՅԱԾԵԱՆ ՄԱԹ- ՊԱՂԱՍԸՆՏԱ ԹԱՊ ՕԼՈՒՆՏՈՒ / 1883 /

ՓԱՐՈՍԻ աշտարակի պատմութիւնը.- Կ. Պոլիս: Ա. Յակոբ Պօյաճեան տպարան, 1883:

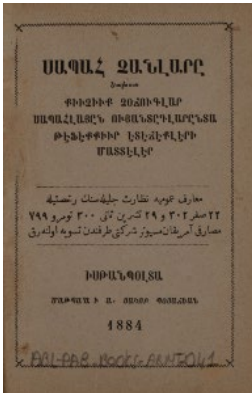
Ութաձալ, մամուլանիշերը՝ արաբական թվանշաններով: Բոլորգիր, օգտագործվել է նաև նոտրգիր: Վերնագրերը՝ հոծ երկաթագիր: Մանր զարդանախշեր, բաժանա- զարդեր, չորս ներդիր թերթ փորագիր նկար: Տիտղոսաթերթին՝ արաբերեն գրություն:

Ծանոթ.՝ Նկարագրված օրինակը կազմ չունի: Մատենագիտական նկարագրությունը չի ներառվել «Հայ գիրքը 1851-1900 թթ.» մատենագիտու- թյան մեջ:

Յ. Սրեփանեան, 2005 թ., թիվ 849

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/229413>

1884



ՍԱՊԱՀ չանլարը եախստ քիւչիւք չօճուզլար սապահլայլըն ույանտըզլարընտա թէֆէքքիւր էտէ-
ճէքլէրի մատտէլէր.- Իսթանպօլտա: Մաթպա'ա ի Ա.
Յակոբ Պօյաճեան, 1884.- Դ, 144 գծափակ էջ:

ՏԻՏՂՈՍԱԹԵՐԹ

*ՍԱՊԱՀ ԶԱՆԼԱՐԸ / Եախստ / Քիւչիւք
ԶՈՃՈՒԳԼԱՐ / ՍԱՊԱՀԼԱՅԸՆ ՌԻՅԱՆՏԸԳԼԱ-
ՐԸՆՏԱ / Թէֆէքքիւր էՏէճէՔԼէրի / ՄԱՏՏԷԼԷՐ
/ ... / ԻՍԹԱՆՊՕԼՏԱ / ՄԱԹՊԱ'Ա Ի Ա. ՅԱԿՈԲ
ՊՕՅԱՃԵԱՆ / 1884 /*

ԱՌԱՒՕՏԵԱՆ զանգերը կամ փոքրիկ երե-
խաները, առաւօտեան արթննալուն պէս պիտի խորհրդածին այս նիւթերուն
մասին.- Կ. Պոլիս: Ա. Յակոբ Պօյաճեան տպարան, 1884:

Տասնվեցաձալ, մամուլանիշերը՝ արաբական թվանշաններով: Բոլոր-
գիր, օգտագործվել է նաև նոտրգիր: Վերնագրերը՝ հոծ երկաթագիր: Մանր
զարդանախշեր, բաժանազարդեր: Տիտղոսաթերթը՝ գծափակ, վրան՝ արա-
բերեն գրությոն:

Ծանոթ.՝ Նկարագրված օրինակն ունի կապույտ կազմ, վրան՝
վերնագրի տվյալը: Մատենագիտական նկարագրությունը չի ներառվել «հայ
գրքի համահավաք մատենագիտական ցանկերի մեջ»:

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/229432>

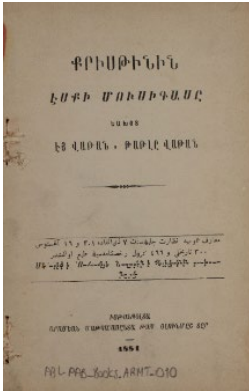
ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆ

ՔԻՆԶԻՔ եսաթըզլար եախօտ չօճուզլար ազշամ եաթազա կիրոտիքլերինտէ թէֆէքքիր տէճէքլերի թեսէլլիպախշ մատտէլեր.- Իսթանպօլտա: Մաթպա'աի Ա. Յակոբ Օյաճեան, 1884.- 2, 128 գծալիակ էջ:

Քրիշնհիթ ԵԱՍԹԳԼԱՐ / Եախօօր / 20-
 ճոհԳԼԱՐ ԱԳՀԱՄ ԵԱԹԱԶԱ ԿԻՐՏԻՔԼԵՐԻՆՏԷ /
 ԹԷՖԷՔՔԻՐԻ ԷՏԷՃԷՔԼԵՐԻ ԹԷՍԷԼԼԻՊԱԽԶ /
 ՄԱՏՏԷԼԵՐ / ... / ԻՍԹԱՆՊՕԼՏԱ / ՄԱԹՊԱՄԻ Ա.
 ՅԱԿՈՐ ՊՕՅԱՃԵԱՆ / 1884 /

Տասնվեցաձալ, մամուլանիշերը՝ արաբական թվանշաններով: Բոլոր-գիր, օգտագործվել է նաև նոտրգիր: Վերնագրերը՝ հոծ երկաթագիր: Մանր զարդանախշեր, բաժանազարդեր: Տիտղոսաթերթը՝ գծափակ, վրան՝ արաբերեն գրություն:

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/229424>



ՔՐԻՍՏԻՆԻՆ էսքի մուսիգասը եախօտ էյ վաթան, թաթը վաթան.- Իսթանպօլտա: Արամեան մաթպա'ասընտա թապ' օլունմը տըր, 1884.- 115, 2 չի. էջ:

ՏԻՏՂՈՍԱԹԵՐԹ

**ՔՐԻՍՏԻՆԻՆ / ԷՍԲԻ ՄՈՒՍԻԳԱՍԸ / ԵԱ-
ԽՕՏ / ԷՅ ՎԱԹԱՆ, ԹԱԹԼԸ ՎԱԹԱՆ / ... / ՄԷ'ա-
րիֆ ի 'Ումումիյէ Նէզարէթ ի ճէլիլէսինին թուխսա-
/թըլլէ / ԻՍԹԱՆՊՕԼՏԱ / ԱՐԱՄԵԱՆ ՄԱԹՊԱՆ-
ԱՐԼՏԱ ԹԱՊ' ՕԼՈՒՆՄԸՇ ՏԸՐ / 1884 /**

ՔՐԻՍՏԻՆԻ հին մեղեդին կամ Ով հայրենիք, անուշ հայրենիք.- Կ. Պոլիս: Արամեան տպարան, 1884:

Վեցաճալ, մամուլանիշերը՝ արաբական թվանշաններով: Բոլորգիր, վերնագրերը՝ հոծ երկաթագիր: Մանր զարդանախշեր, տողատակի ծանոթագրություններ, տիտղոսաթերթի դարձերեսին՝ մեկ փորագիր պատկեր: Տիտղոսաթերթին՝ զարդանախշ և արաբերեն գրություն:

Ծանոթ.՝ Նկարագրված օրինակը կազմ չունի: Մատենագիտական նկարագրությունը չի ներառվել հայ գրքի համահավաք մատենագիտական ցանկերի մեջ:

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/229402>

1885

ՄՈՒՂԱԼԻՄ ՀԵՐԻՔ

Իլմ ի իլահի ի թապի՛ի /Էսէրի Մու՛ալլիմ
Հէրիք.- Իսթանպօլտա: Ա. Յակոբ Պոյաճեան մաթ-
պա՛ասընտա թապ՝ օլունմը տըր, 1885.- 201 էջ:

ՏԻՏՂՈՍԱԹԵՐԹ

ԻԼՄ Ի ԻԼԱՀԻ Ի ԹԱՊԻ՛Ի / ԷՍԷՐԻ / ՄՈՒՂ-
ԼԻՄ ՀԵՐԻՔ / ... / ԻՍԹԱՆՊՕԼՏԱ / Ա. ՅԱԿՈԲ ՊՕ-
ՅԱՃԵԱՆ ՄԱԹՊԱ՛ԱՍԸՆՏԱ ԹԱՊ՝ ՕԼՈՒՆՄԸՇ
ՏԸՐ / 1885 /

ՄՈՒՂԱԼԻՄ ՀԵՐԻՔ: Աստուածաբանություն.-

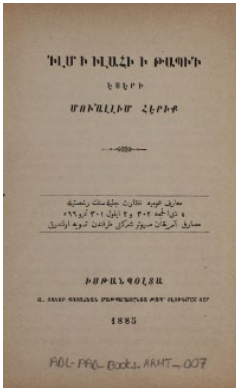
Կ. Պոլիս: Ա. Յակոբ Պոյաճեան տպարան, 1885:

Ուրաճալ, մամուլանիշերը՝ արաբական թվանշաններով: Բոլորգիր, օգտագործվել է նաև նոտրգիր: Վերնագրերը՝ հոծ երկաթագիր: Մանր զարդանախշեր, վերջազարդեր: Տիտղոսաթերթին զարդանախշ և արաբերեն գրություն:

Ծանոթ.՝ Նկարագրված օրինակն ունի կանաչ, զարդափայկ կազմ, վրան՝ վերնագրի տվյալը: Հ. Սյրեփանյանն էջերի քանակ չի նշել: Մատենագիտական նկարագրությունը չի ներառվել «Հայ գիրքը 1851-1900 թթ.» մատենագիտության մեջ:

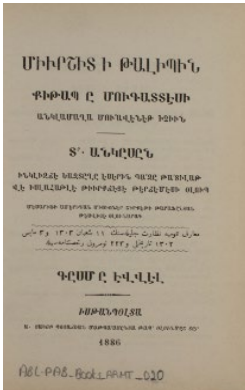
Յ. Սյրեփանյան, 2005 թ., թիվ 879ա

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/229399>



1886

ԱՆԿԸՍԸ



Միրշիս ի թալիպին Քիթապ ը Մուգատտէսի անկլամաղա մու'ավէնէթ իչին: Գըսմ ը էվվել /Տր. Անկըսըն; Մէսարիֆի Ամերիգան միսիոներ շիրքէթի թարաֆընտան թէսվիյէ օլունարագ.- Իսթանպոլտա: Ա. Յակոբ Պոյաճեան մաթապ'ասընտա թապ' օլունմը տըր, 1886.- 2, 332 էջ:

ՏԻՏՆՈՍԱԹԵՐԹ

ՄԻՐՇԻՍ Ի ԹԱԼԻՊԻՆ / ՔԻԹԱՊ Ը ՄՈՒ-
ԳԱՏՏԷՍԻ / ԱՆԿԸՍԸ ՄՈՒՎԱԷՆԷԹ ԻՉԻՆ /
ՏՐ. ԱՆԿԸՍԸ / ԻՆԿԼԻԶՃԷ ԵԱՏՏԸՆԸ ԷՍԷՐԻՆ
ՊԱՂԸ ԹԱ՝ՏԻԼԱԹ / ՎԷ ԻՍԼԱՀԱԹԼԷ ԹԻԻՐՔԵՃԷ ԹԷՐԺԷՍԻՍ ԾԼՈՒՊ
/ ՄԵՍԱՐԻՖԻ ԱՄԵՐԻԳԱՆ ՄԻՍԻՈՆԵՐ ՇԻՐՔԵԹԻ ԹԱՐԱՖԸՆՏԱՆ / ԹԷՍ-
ՎԻՅԷ ԾԼՈՒՆԱՐԱԳ /... / ԳՐԱՊ Ը ԷՊՎԷԼ / ԻՍԹԱՆԳՈԼՏԱ / Ա. ՅԱԿՈԲ
ՊՕՅԱՃԵԱՆ ՄԱԹՊԱ՝ԱՍԸՆՏԱ ԹԱՊ՝ ԾԼՈՒՆՄԸՇ ՏԸՐ / 1886 /

ԱՆԳՈՒՍ: Ներածութիւն Սուրբ Գրոց ուսմանը ուսանողների համար:
Առաջին տպագրութիւն.- Կ. Պոլիս: Ա. Յակոբ Պոյաճեան տպարան, 1886:

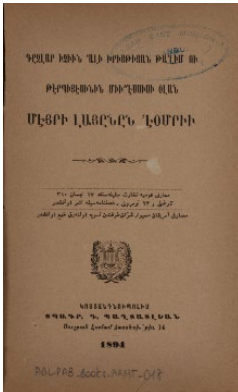
Վեցածալ, մամուլանիշերը՝ արաբական թվանշաններով: Բոլորգիր, օգտագործվել է նաև նոտրգիր: Վերնագրերը՝ հոծ երկաթագիր: Մանր զարդանախշեր, բաժանագարդեր: Տիտղոսաթերթին՝ զարդանախշ և օսմաներեն գրություն:

Ծանոթ.՝ Նկարագրված օրինակն ունի զարդափակ կազմ, կոնակին՝ վերնագրի հակիրճ տպագրություն: Ըստ Հ. Սյրեփանյանի՝ գիրքը տպագրվել է չորս անգամ (1886, 1888, 1906, 1912 թթ.): Մատենագիտական նկարագրությունը չի ներառվել «Հայ գիրքը 1851-1900 թթ.» մատենագիտության մեջ:

Յ. Սյրեփանյան, 2005 թ., թիվ 897

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/229411>

1894



ՄԷՅՐԻ Լայընըն 'էօմրիւ.- Կոստանդնուպոլիս: Տպագր. Գ. Պաղտատլեան, 1894.- 93 էջ:

ՏԻՏՂՈՍԱԹԵՐԹ

ԳԸՂԼԱՐ ԻՉԻՆ 'ԱԼԻ ԽՐԻՍԹԻՅԱՆ ԹԱՂԻՍ ՈՒ / ԹԷՐՊԻՅԵՍԻՆԻՆ ՄԻԻ"ԷՍՍԻՍԻ ՕԼԱՆ / ՄԷՅՐԻ ԼԱՅՆԵՆԸ 'ԷՕՄՐԻԻ / ... / ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ / ՏՊԱԳՐ. Գ. ՊԱՂՏԱՏԼԵԱՆ / Սուլթան Համամ ճապոլէսի, թիւ 14 / 1894 /

ՄԷՅՐԻ Լայընի կեանքը.- Կոստանդնուպոլիս: Տպագր. Գ. Պաղտատլեան, 1894:

Ութաճալ, մամուլանիշերը՝ արաբական թվանշաններով: Բոլորգիր, օգտագործվել է նաև նոտրգիր: Վերնագրերը՝ հոծ երկաթագիր: Մանր զարդանախշեր: Շապիկը՝ զարդափակ, վրան և տիտղոսաթերթին՝ զարդանախշեր և օսմաներեն գրություն:

Ծանոթ.՝ Նկարագրված օրինակն ունի բարակ կազմ: Մատենագիտական նկարագրությունը չի ներառվել «Հայ գիրքը 1851-1900 թթ.» մատենագիտության մեջ:

Յ. Սրեփանեան, 2005 թ., թիվ 1134

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/229409>

1897

ԱԹՕՔԸՐ ՃԷՅՄՍ

Քրիստոսըն սիյրէթի /Էսէր ի պատ. սոգ. Ճէյմս Սթօքըր.- Իսթանպօլտա: Մաթպաա'ի Ա.Յ. Պօյա-
ճեան, 1897.- 206 էջ:

ՏԻՏԻՆՍԱԹԵՐԹ

ՔՐԻՍՏՈՍԸՆ ՍԻՅՐԷԹԻ / ԷՍԷՐ Ի / ՊԱՏ.
ՏՕԳ. ՃԷՅՄՍ ԱԹՕՔԸՐ / (Պիլ իմնալ թէրճէմէ) / ... /
ԻՍԹԱՆՊՕԼՏԱ / ՄԱԹՊԱԱ'Ի Ա.Յ. ՊՕՅԱՃԵԱՆ /
1897 /

ԱԹՕՔԷՐ ՃԷՅՄՍ: Քրիստոսի հրաշքները
/Գրեց պատ. տոր. Ճէյմս Սթօքէր.- Կ. Պոլիս: Ա.Յ.

Պօյաճեան տպարան, 1897:

Ութաձալ, մամուլանիշերը՝ արաբական թվանշաններով: Բոլորգիր, օգտագործվել է նաև նոտրգիր: Վերնագրերը՝ հոծ երկաթագիր: Մանր զարդանախշեր: Տիտղոսաթերթին՝ զարդանախշ և օսմաներեն գրություն:

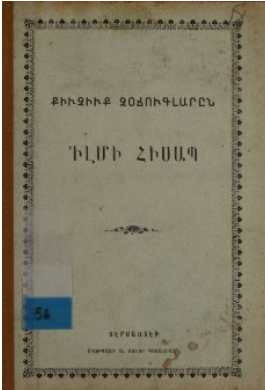
Ծանոթ.՝ Նկարագրված օրինակն ունի կապույտ, զարդափակ կազմ, վրան՝ վերնագրի փվյալը: Մատենագիտական նկարագրությունը չի ներառվել «Հայ գիրքը 1851-1900 թթ.» մատենագիտության մեջ:

Յ. Սրեփանեան, 2005 թ., թիվ 1183

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/229401>



1900



ՔԻՒԶԻՔ չօճուգարըն 'իմի հիսապ.- Տէր-սաստէթ: Մաթպաաի Ա. Յակոբ Պոյաճեան, [1900].- 96 էջ:

ՏԻՏՂՈՍԱԹԵՐԹ չունի

Թուաբանութիւն փոքր երեխաների համար.- Կ. Պոլիս: Ա. Յակոբ Պոյաճեան, [1900].

Ութածալ, մամուլանիշերը՝ արաբական թվանշաններով: Բոլորգիր: Բուն շարադրանքում՝ մանր զարդանախշեր, նկարներ: Շապիկը՝ զարդափակ, վրան՝ զարդանախշ:

Ծանոթ.՝ Նկարագրված օրինակը տիպոգր-սաթերթ չունի: Մատենագիտական նկարագրությունը չի ներառվել հայ գրքի համահավաք մատենագիտական ցանկերի մեջ:

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/229398>

1906



ՄԷՋԱՄԻՐ.- Իսթանպուլ: Մաթպա'ա ի Ա. Յակոբ Պոյաճեան, 1906.- 70 էջ:

ՏԻՏՂՈՍԱԹԵՐԹ

ՄԷՋԱՄԻՐ / ... / ԻՍԹԱՆԴՊՈԼ / ՄԱԹՊԱ՝Ա
Ի Ա. ՅԱԿՈԲ ՊՕՅԱԾԵԱՆ / 1906 /

ՍԱՂՄՈՍՆԵՐ.- Կ. Պոլիս: Ա. Յակոբ Պոյա-ճեան տպարան, 1906:

Ութածալ, մամուլանիշերը՝ արաբական թվանշաններով: Բոլորգիր, օգտագործվել է նաև նոտրգիր: Վերնագիրը՝ հոժ երկաթագիր: Մանր զարդանախշեր, լուսանցանիշեր: Տիտղոսաթեր-

թին՝ զարդանախշ և օսմաներեն գրություն:

Ծանոթ.՝ Նկարագրված օրինակն ունի հնամաշ կազմ, տիպոգրոսաթեր-թին, քնագրի վերջում՝ մատիտով խզրզանքներ: Մատենագիտական նկարա-

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆ

գրությունը չի ներառվել հայ գրքի համահավաք մատենագիտական ցանկերի մեջ:

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/229426>

1907

ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ Գ.

Թալիմաթ ը տին ի մէսիհի: Իքինճի թապ' / Էսէր ի վեր. Յ.Գ. Գրիգորեան.- Իսթանպուլ: Մաթ-պա'ա ի Ա.Յ. Պոյաճեան, 1907.- 126, 1 չի. էջ:

ՏԻՏՂՈՍԱԹԵՐԹ

ԹԱԼԻՄԱԹ Ը / ՏԻՆ Ի ՄԷՍԻՀԻ / ԷՍԷՐ Ի / ՎԵՐ. Յ.Գ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ / ԻՔԻՆՃԻ ԹԱՊ' / ... / ԻՍԹԱՆԴՊՈԼ / ՄԱԹՊԱ՝Ա Ի Ա.Յ. ՊՕՅԱԾԵԱՆ / 1907 /

ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ Յ.Գ. Քրիստոնէական կրոնի կանոնները: Երկրորդ տպագրութիւն /Գրեց վեր.

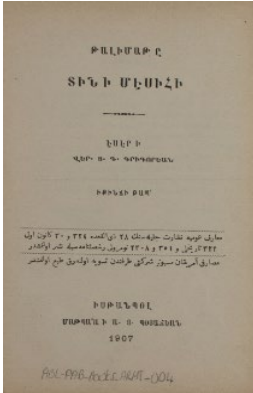
Յ.Գ. Գրիգորեան.- Կ. Պոլիս: Ա.Յ. Պոյաճեան տպարան, 1907:

Ութաձալ, մամուլանիշերը՝ արաբական թվանշաններով: Բոլորգիր, օգտագործվել է նաև նոտրգիր: Վերնագրերը՝ հոծ երկաթագիր: Մանր զարդանախշեր, բաժանազարդեր: Տիտղոսաթերթին՝ զարդանախշ և օսմաներեն գրություն:

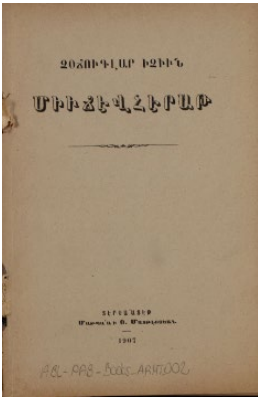
Ծանոթ.՝ Նկարագրված օրինակն ուն զարդափակ կազմ, վրան՝ վերնագրի հակիրճ տվյալը: Ըստ Հ. Ստեփանյանի՝ գիրքը տպագրվել է նաև 1912 թ.: Առաջին տպագրության վերաբերյալ մատենագիտական տվյալ չունեն: Երկու գրառումներն էլ բացակայում են «Հայ գիրքը 1901-1920 թթ.» մատենագիտությունից:

Յ. Ստեփանեան, 2005 թ., թիվ 1271

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/229396>



ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆ



ԶՈՃՈՒԳԼԱՐ իշին միւճէվիէրաթ.- Տէրսաա-
տէթ: Մաթպա'աի Յ. Մատթէոսեան, 1907.- 134 էջ:

ՏԻՏՆՈՍԱԹԵՐԹ

ԶՈՃՈՒԳԼԱՐ ԻԶԻԻՆ / ՄԻԻՃԷՎԿԷՐԱԹ /
ՏԷՐՍԱ՝ԱՏԷԹ / ՄԱԹՊԱ՝ԱԻ Յ. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ /
1907 /

ԳՈՀԱՐՆԵՐ մանուկների համար.- Կ. Պոլիս:
Յ. Մատթէոսեան տպարան, 1907:

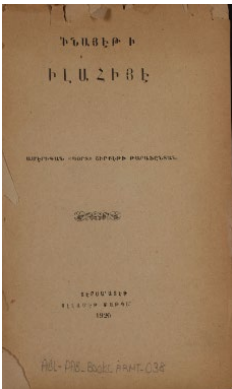
Ութաձալ, մամուլանիշերը՝ արաբական թվա-
նշաններով: Բոլորգիր, օգտագործվել է նաև նոտր-
գիր: Մանր բաժանարարներ: Տիտղոսաթերթին՝
զարդանախշ, դարձերեսին՝ օսմաներեն գրություն:

Ծանոթ.՝ Նկարագրված օրինակն ունի բարակ, զարդափակ կազմ,
վրան՝ զարդապատկեր: Կազմի վերջերեսին՝ օսմաներեն գրություն և գրքի
արժեքը. «Ֆիյ. 100 փարայ»: Մատենագիտական նկարագրությունը չի ներառ-
վել «Հայ գիրքը 1901-1920 թթ.» մատենագիտական ցանկում:

Յ. Սրեփանեան, 2005 թ., թիվ 1278

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/229394>

1925



ԻՆԱՅԷԹ ի իլահիյէ /Ամէրիգան «Պօրտ» շիր-
քէթի թարաֆընտան.- Տէրսա՝ատէթ: Սէլամէթ
մաթպա', 1925.- 174 էջ:

ՏԻՏՆՈՍԱԹԵՐԹ

ԻՆԱՅԷԹ Ի / ԻԼԱՀԻՅԷ / ԱՄԷՐԻԳԱՆ
«ՊՕՐՏ» ՇԻՐՔԷԹԻ ԹԱՐԱՖԸՆՏԱՆ / ՏԷՐՍԱ՝ԱՏԷԹ
/ ՍԷԼԱՄԷԹ ՄԱԹՊԱ՝ / 1925 /

ԱՍՏԾՈ ողորմութիւնը /Ամերիկեան Պօրտ ըն-
կերութեան հրատարակութիւն.- Կ. Պոլիս: Սէլամէթ
տպարան, 1925:

Ութաձալ, մամուլանիշերը՝ արաբական թվա-
նշաններով: Բոլորգիր, օգտագործվել է նաև նոտրգիր: Վերնագրերը՝ հոծ եր-

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆ

կաթագիր: Մանր զարդանախշեր: Շապիկին և տիտղոսաթերթին՝ զարդանախշեր:

Ծանոթ.՝ Նկարագրված օրինակն ունի բարակ, մասամբ վնասված կազմ: «Հայ գիրքը 1921-1930 թթ.» մատենագիտության մեջ նկարագրվել է աստղանիշով՝ ըստ մատենագիտական աղբյուրի:

Հայ գիրքը 1921-1930 թթ թիվ 1523: Յ. Սյրեփանեան, 2005 թ., թիվ 1513
<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/229429>

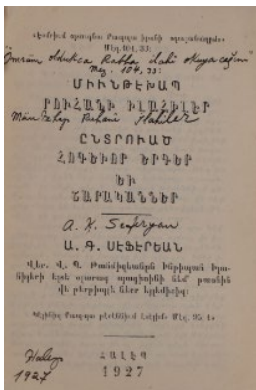
1927

ԹԱՀՄԻՋԵԱՆ Վ.Պ.

Մինթէխապ րուհանի իլահիլէր /Ա.Գ. Սէֆէրեան.- Հայկա: [Տպարան Մարանաթա], 1927.- Ժե, 552, 14 չի. էջ:

ՏԻՏՂՈՍԱԹԵՐԹ

«Էօմրիմ օլտուգնա Րապպա իլանի օգույանաղըմ»: / Մէգ. 104,33: / ՄԻԻՆԹԵԽԱՊ / ՐՈՒՀԱՆԻ ԻԼԱՀԻԼԷՐ / ԸՆՏՐՈՒԱԾ / ՀՈԳԵՒՈՐ ԵՐԳԵՐ / ԵԻ / ՇԱՐԱԿԱՆՆԵՐ / Ա.Գ. ՍԷՖԷՐԵԱՆ / ՎԵՐ. Վ.Պ. Թահմիդեանըն Ինթիպահ Իլա- /հիլէրի էլտէ օլա-րազ պագիսինի ճէմ՝ թասիհի / վէ թէրթիպէ նէշո



էլլէմիշիզ: / Կէլինիզ Րապպա թերէնիմ էլտէլիմ: Մէգ. 95,1: / ՀԱԼԷՊ / 1927 /

Մամուլանիշեր չունի: Բոլորգիր: Վերնագրերը՝ հոծ երկաթագիր: Բուն շարադրանքում՝ լուսանցանիշեր: 363-րդ էջից շարունակվող էջակալությամբ նոր վերնագիր. «Ընտրուած հոգեւոր երգեր: Հայերէն մաս»: Բնագրի վերջում՝ ցանկեր:

Ծանոթ.՝ Բնագիրը՝ հայադառ թուրքերեն և հայերեն: Նկարագրված օրինակն ունի զարդափակ կազմ, վրան՝ վերնագրի տվյալը: «Հայ գիրքը 1921-1930 թթ.» մատենագիտության մեջ նկարագրվել է աստղանիշով: Վերնագրի թարգմանությունը վերցվել է Հասմիկ Սյրեփանյանի մատենագիտությունից:

Հայ գիրքը 1921-1930 թթ թիվ 2817: Յ. Սյրեփանեան, 2005 թ., թիվ 1550ա

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/229425>

**ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ
ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԳԱՀԻՐԷԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐԸ ***

ՀՏԴ: 364.4(620)

ՄԱՐՈՒՇ ԵՐԱՄԵԱՆ

«Գրիգոր Ե. Աղաթոն» գրադարանի գրադարանավար

ORCID: [0009-0003-4571-7523](https://orcid.org/0009-0003-4571-7523)

Յօդուածը կը ներկայացնէ Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան (ՀԲԸՄ) գրադարանային ժառանգութեան ձեւաւորման, զարգացման եւ պահպանման պատմութիւնը՝ յատուկ ուշադրութիւն դարձնելով 1911 թ. Գահիրէի մէջ հիմնուած Կեդրոնական գրադարանին: Արխիւային փաստաթուղթերու, նամակագրութեան, գրացուցակներու եւ վարչական հաշուետւութիւններու ուսումնասիրութեան հիման վրայ կը բացայայտուին գրադարանին ստեղծման գաղափարական նախադրեալները, հաւաքածոներու համալրման ուղիները, ինչպէս նաեւ անհաւր բարերարներու եւ ՀԲԸՄ մասնաճիւղերու ներդրումը գրադարանային հաւաքածոներու հարստացման գործին մէջ: Ուսումնասիրութիւնը ցոյց կու տայ, որ գրադարանը ոչ միայն մշակութային ժառանգութեան պահպանման կեդրոն մըն էր, այլ նաեւ կոչուած էր նպաստելու կրթական հաստատութիւններու գործունէութեան եւ ծառայելու հայ հասարակութեան մշակութային զարգացման:

Յօդուածին մէջ քննութեան կ'առնուին նաեւ գրադարանին հետագայ վերակազմակերպման գործընթացները, հաւաքածոներու դասակարգման եւ պահպանման խնդիրները, ինչպէս նաեւ 1970-ական թուականներուն իրականացուած գնահատման եւ վերադասաւորման նախաձեռնութիւնները: Առանձնայատուկ ուշադրութիւն կը դարձուի «Աղաթոն» գրադարանին կազ-

* Հոդվածը ներկայացվել է 14.05.2026, ընդունվել է տպագրության 17.06.2026:

The article was submitted on 14.05.2026, accepted for publication on 17.06.2026.

մատրոման պատմության, անոր հիմքը կազմած Կեդրոնական մատենադարանին հաաքաժոներուն, ինչպէս նաեւ հեպագայ նոիրապոութիւններու շնորհիւ ձեաւորուած գրքային հարսպութեան: Ներկայացուած են նաեւ գրադարանին մէջ պահպանուած հին պագիր գիրքերուն եւ ձեռագիրներուն վերաքերող քուեալներ, որոնք կարետոր նշանակութիւն ունին հայկական գրապութեան եւ մշակութային ժառանգութեան ուսումնասիրութեան քեսանկիւնէն: Հեպագոքութիւնը կը քահաքէ, որ ՀԲԸՄ-ի գրադարանային գործունէութիւնը նշանակալի դեր ունեցած է սփիւռքահայ ինքնութեան պահպանման, կրթական ու մշակութային կեանքի կազմակերպման եւ հայկական գրքային ժառանգութեան քոխանցման գործին մէջ:

The article examines the history of the formation, development, and preservation of the library heritage of the Armenian General Benevolent Union (AGBU), with particular emphasis on the Central Library established in Cairo in 1911. Based on the study of archival documents, correspondence, catalogues, and administrative reports, the ideological foundations behind the establishment of the library, the mechanisms of collection development, and the contributions of individual benefactors and AGBU branches to the enrichment of its holdings are revealed. The research demonstrates that the library served not only as a center for preserving cultural heritage but was also intended to support educational institutions and contribute to the intellectual advancement of Armenian society.

The article further explores the subsequent reorganization of the library, issues related to the classification and preservation of its collections, and the evaluation and reclassification initiatives undertaken during the 1970s. Particular attention is devoted to the history of the formation of the "Agathon" Library, the Central Library collections that constituted its foundation, and the bibliographic wealth accumulated through later donations. The study also presents data on the early printed books and manuscripts preserved within the library, highlighting their significance for the study of Armenian printing history and cultural heritage. The research confirms that AGBU's library activities played a significant role in preserving Armenian diasporic identity, organizing educational

and cultural life, and ensuring the transmission of Armenian book heritage to future generations.

Քանալի բառեր՝ Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միություն, Կեդրոնական գրադարան, Աղաթօն գրադարան, սփիռքահայ ինքնություն, գրադարանային ժառանգություն, նուիրատուություններ, հնատիպ գիրքեր, մշակութային ժառանգություն, եգիպտահայ համայնք:

Ինչպես հղել՝ Երամեան, Մ. (2026), Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միության Գահիրեի գրադարանները, *Լրագրու Հայկական գրադարանային ասոցիացիայի*, 1(7), 187-201.

How to cite (APA style): Yeramyanyan, M. (2026), The Libraries of the Armenian General Benevolent Union in Cairo, *Herald of the Armenian Library Association*, 1(7), 187-201.

Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միությունը կը հիմնուէր Գահիրեի (Եգիպտոս) մէջ 1906 թ.: Հայոց Յեղասպանութիւնը տակաւին գրեթէ տասնամեակ մը հեռու էր, եւ Միութիւնը իր ուշադրութիւնը կեդրոնացուցեր էր գաւառներուն մէջ դպրոցներու հիմնումին եւ գրաճանաչութեան տարածումին վրայ:

1911 թ., երբ ՀԲԸՄ-ն կը թեւակոխէր իր հիմնադրութեան հինգերորդ տարին, արդէն սկսած էր մտածել նաեւ հոգեւոր սնունդի մասին, որովհետեւ եթէ մնացեալ ազգերուն համար ճիշդ է Աւետարանին խօսքը՝ «Մարդ ոչ միայն հացիւ կեցցէ, այլ եւ բանի», մեզի՝ հայերուս համար, ատիկա վերապրումի նշանաբանը եղած է վաղուց:

Գիրին եւ մշակոյթի դերին մասին ՀԲԸՄ հիմնադիրներուն ունեցած խորունկ գիտակցութեան շնորհիւ, հակառակ բազմաթիւ տնտեսական դժուարութիւններու, 1911 թ. հիմը կը դրուի Կեդրոնական գրադարանի մը, որուն որպէս գրադարանավար-ատենապետ պաշտօնական նամակով մը եւ Պողոս Նուպար Փաշայի փափաքով կը հրաւիրուի Շէրիտճեան Պէյ: Այդ նամակին մէջ կ'ըսուի նաեւ, թէ

«կրկին հատորները պիտի յատկացուին բնագաւառի կրթական հաստատութեանց՝ Ժողովիս որոշումով»:

Կեդրոնական գրադարանին գաղափարը տարածելու համար Միութիւնը 1911 թ. 10 մայիսին կը հրատարակէ շրջաբերական մը, ուր ըսուած է. «Հայկական Ընդհ. Միութեան բազմադիմի նպատակին մէջ գլխաւոր տեղ մը կը գրաւէ միտքի մշակութեան բաժինը: Այս ընկերութիւնը իր հիմնարկութենէն ի վեր այդ ուղղութեամբ աշխատեցաւ, եւ ինչպէս արդէն իր վերջին տեղեկագրէն կ'երեայ՝ այժմ իր գլխաւոր ուշադրութիւնը դարձուցած է կրթական գործին: Բայց այդ գործունէութեան մէջ պակաս մը կար, զոր Կեդրոնական վարչական ժողովը վերջերս փափաքեցաւ լրացնել՝ հիմնելով իր Կեդրոնատեղւոյն մէջ (Հին Գահիրէի Մատապեղ շրջան) «Կեդրոնական գրադարան» մը»: Այս կոչ-շրջաբերականը անպատասխան չէ մնացած անշուշտ, ինչպէս կ'երեւի ստացուած նամակներէն, որոնցմէ առաջինը կու գայ Մաղաքիա արք. Օրմանեանէն. «Ի պատասխանի մայիս 10 (1911) թուակիր շրջաբերականին, զոր ինձ ալ յղել հաճեր էիք, կը փութամ իմ հեղինակութիւններէս տրամադրելի գտնուածներէն մի մի օրինակ յատկացնել նորահաստատ մատենադարանիդ»: Ան կ'ուղարկէ 19 անուն գիրք, որոնցմէ քանի՞ն կը հասնի, յստակ չէ, որովհետեւ նամակին այդ բաժինը ունի կարմիրով եւ կապոյտով ընդգծուած անուններ, որոնք, սակայն, ոչինչ կ'ըսեն:

26 դեկտեմբեր 1911 թ. Լ. Օտապաշեան, գերաշնորհ Մուշեղ սրբազանի յանձնարարութեամբ «Ամերիկահայ տարեցոյց»ներէն կ'ուղարկէ, ութ ապահովագրեալ ծրարներով, ինչպէս նաեւ երկու օրինակ Վիքթոր Հիկոյի «Իննսուներեքը» գիրքէն, Հայկական Միութեան Մատենադարանին համար:

ՀԲԸՄ-ի Քէմպրիճի մասնաճիւղէն գնահատանքի գիր մը կը հասնի 20 յուլիս 1911-ին, ուր կը կարդանք. «...որուն համար (գրադա-

րանին) մեր Քեմպրիճի մասնաճիւղը իր խնդակցութիւնը յայտնելով իր փանաքի դրամական կարողութեամբ օժանդակութիւնը կ'ընէ երկու անգլիական ոսկիով, որը գանձելի է Brown Brothers-էն ներփակ չէքով մը, թիւ 457»:

Շրջաբերականին մէջ յիշուած կէտը, որ կ'ըսէր «կրկին հատորները պիտի յատկացուին բնագաւառի կրթական հաստատութեանց՝ Ժողովիս որոշումով» իր արծագանգը կը գտնէ նոյնիսկ հեռաւոր Տիգրանակերտի (Տիարպէքի) մէջ, ուրկէ 26 հոկտեմբեր 1911-ին նամակ մը կը հասնի, գիրքերու խնդրանքով:

Նամակներ ստացուած են նաեւ հեռաւոր Չմշկածագէն. «Հալածանքի եւ տառապանքի օրերուն թողած տխուր ազդեցութենէն բնականաբար Չմշկածաքն ալ չըպիտի կրնար գերծ մնալ, քանի որ անիկա եւս կ'ուզէր յուսահատ գոյութեան կռիւ մղել հայրենական բոլոր աւանդութեանց եւ իրաւանց տէրը մնալու: ...Բարեբախտաբար այս քանդիչ եւ կորստաբեր քաղաքականութենէ վերջ եւ հրէշային բռնակալներուն տեղ, ուրախ ենք ըսելու թէ այսօր առաջինին տեղ ազատութեան լոյսն է որ կը տարածէ իւր թեւերը ...»:

Ղրկուած է նաեւ Չմշկածագի ազգային ուսումնասիրաց ընկերութեան ծրագիրը, որուն առաջին կէտը կ'ըսէ՝ «Ազգային գրադարան մը հիմնելու, լսարանի վերաբացման զարկ տալու, անխտիր կերպով ժողովուրդին մէջ ուսումնառութեան եռանդ ներշնչելու նպատակաւ Միութիւնս կը փափաքի գործի սկսիլ եւ յարատեւութեամբ շարունակել»:

Յաճախ, սակայն, Կեդրոնական գրադարանին ղրկուած ծրարները կամ տեղ չեն հասած, կամ անոնց Գահիրէ հասնիլը նամակատան կողմէ չէ ծանուցուած ՀԲԸՄ-ի կեդրոնին, որուն արդիւնքով նամակներ հասած են դժգոհելով, որ իրենց ղրկած բազմաթիւ

գիրքերը ուշադրութեան արժանացած չեն: Նման նամակ մը հասած է Կ. Պոլսէն, ներածում-արտածումի Պաղտատլեան ընկերութենէն:

Օտարալեզու գիրքերու 15 էջերէ բաղկացած ցուցակ մը կ'ըսէ, թէ այդ գիրքերը ՀԲԸՄ գրադարանին նուիրուած են Վսեմաշուք Արամ Պէյ Տ'Ապրոյի կողմէ, Մկրտիչ Անդրանիկեանի ձեռամբ: Այս 375 անուն գիրքերէն 36-ը երկու հատորնոց են, 7-ը՝ 3 հատորնոց, 4-ը՝ 4 հատորնոց, 4-ը՝ 5 հատորնոց, 1-ը՝ 6 հատորնոց, 3-ը՝ 7 հատորնոց, 1-ը՝ 8 հատորնոց, 1-ը՝ 30 հատորնոց եւ 1-ը՝ 38 հատորնոց: Ամբողջութիւնը կ'ընէ 607 հատոր, որոնց գրեթէ կէսը անգլերէն է, միւս կէսն ալ՝ ֆրանսերէն:

Այս գիրքերը իրապէ՛ս թանկարժէք են, որովհետեւ անոնց ջախջախիչ մեծամասնութիւնը հրատարակուած է 1900-էն առաջ եւ, ըստ այդ շրջանի սովորութեան, գրեթէ բոլորին ալ կազմը շքեղ է եւ կաշեպատ: Դժբախտաբար, սակայն, բոլորը չեն, որ կը պահեն իրենց սկզբնական շքեղութիւնը. գիրքերն ալ, մարդոց նման կ'ազդուին իրենց «ապրած» միջավայրէն եւ այդ միջավայրին պայմաններէն: Բայց Արամ Պէյ Տ'Ապրոյի նուիրաբերած այս հաւաքածոն կը մնայ իսկական հարստութիւն մը ՀԲԸՄ-ի Կեդրոնական գրադարանին համար:

1966 թ. սեպտեմբերին, Աղեքսանդրիայէն Ա.Յ. Կարինեան կը գրէ Կեդրոնական յանձնաժողովին, որպէս Զ.Հ.Բ.Ը.ի դիւանապետը եւ կ'ըսէ, թէ Հէքիմեան գրադարանի թիւով 1597 (հազար հինգ հարիւր իննսուն եւ եօթը) գիրքերը կը յանձնէ Ներսէս Պետրոսեանին, փոխան ընկալագրի: Կը նշանակէ, թէ Աղեքսանդրիոյ Հէքիմեան գրադարանին գիրքերը եւս պատսպարուած են Միութեանս գրադարանին մէջ, որ այդ թուականներուն դադրած էր «Կեդրոնական գրադարան» կոչուելէ, յստակ չէ՝ թէ ինչո՛ւ:

1974-ի յունիսին Եգիպտոսի Կեդր. յանձնաժողովի գումարած նիստին օրակարգին վրայ եղած է «Միութեան գրասենեակը, գրադարաններուն, գիրքերուն օգտագործման հարց»ը, որ «Որոշումներ»ու թիւ 5-ի Գ. կէտով յանգած է եզրակացութեան մը. «հայ հասարակութիւնը չհետաքրքրող ֆրանսերէն բժշկական եւ այլ մասնագիտական գիրքերը նուիրել տեղոյս Ֆրանսական մշակութային կեդրոնին եւ կամ Գահիրէի պետական մատենադարանին»:

Այս առաջարկը աւելի կանուխ՝ 1973 թ նոյեմբերին արդէն եղած է. Միութեանս Եգիպտոսի Կեդրոնական յանձնաժողովի այդ օրերու ատենապետ Յովհաննէս Քէհեաեանի փափաքին համաձայն, Տիգրան Պապիկեան կը զբաղի Միութեան գրադարաններու գիրքերով եւ, ինչպէս ինք կ'ըսէ՝ «գիրքերուն տխուր ճակատագրով» եւ յետոյ կ'ընէ քանի մը առաջարկներ, որոնցմէ մէկն է «ընդհանուր զտում մը կատարել եւ անպէտ նկատուած գիրքերն ու դասագիրքերը ձեռքէ հանել որեւէ ձեւով»:

Բժշկական այս հատորները ունին իրենց առանձին ցանկեր եւ կը հաշուեն 247 կազմուած հատորներ:

Այս որոշումը չէ գործադրուած: Երբ 2018 թ. կը ստանձնէինք դասաւորումը գրադարանին, որուն գիրքերը աւելի քան տասնամեակէ մը ի վեր կը մնային ամբարանոցը, սնտուկներու մէջ, այդ բժշկական գիրքերը տակաւին այստեղ էին եւ կը մնան մինչեւ օրս, յատուկ բաժնի մը մէջ:

Այլ ցանկ մը խորագրուած է. «Ցանկ Եագուպ Արթին Փաշայի գրադարանէն դուրս հանուած գիրքերու», ուր կը գտնուին *Revue des Deux Mondes*-ի կազմուած 202 հատորներ, առաւել այլ՝ թիւով 228 գիրքեր:

Ըստ երեւոյթին ընդհանուր ընթերցողները նկատի առնելով՝ այս գիրքերը հետաքրքրական չեն դատուած եւ դուրս մնացեր են

շրջագայության դրուած գիրքերու ցանկերէն: Բարեբախտաբար, այս ամբողջ գիրքերը այսօր մաս կը կազմեն ՀԲԸՄ-ի Գահիրէի մասնաճիւղի «Աղաթօն» գրադարանին:

Երբ գրադարանը ՀԲԸՄ-ի Գահիրէի յաջորդ կեդրոնատեղին՝ Իմատ Էտտին փողոցին վրայ գտնուող շէնքին մէջ էր, գրադարանին համար առանձին սենեակ յատկացուած չէր: Գրասենեակներէն իւրաքանչիւրին մէջ գետեղուած էր մաս մը գրադարանէն: Արձանագրուած է իւրաքանչիւր սենեակի գրադարանին մէջ գտնուած գիրքերուն բնոյթը: Այսպէս.

- Հաշուակալութեան սենեակի գրադարան՝ Հայ ազգին պատմութեան վերաբերեալ ֆրանսերէն եւ անգլերէն գիրքեր.

- Ցանկ թիւ 1 գրադարանի գիրքերուն.

- Ցանկ թիւ 3 գրադարանի գիրքերուն.

ՀԲԸՄ Գահիրէի մասնաճիւղը, մտահոգուած իր Մատենադարանին վիճակով, 1973 թ. կը խնդրէ Տիգրան Պապիկեանէն, որ աչքէ անցնէ գիրքերը եւ կարծիք տայ անոնց մասին, դասատուրումի եւ այլ հարցեր կարգաւորելու համար:

Տիգրան Պապիկեան ուսումնասիրելէ ետք Մատենադարանին գիրքերը, հետեւեալ զեկոյցը կը յղէ Եգիպտոսի Կեդրոնական յանձնաժողովին եւ անոր ատենապետ Յովհաննէս Քէհեաեանին (*տե՛ս «Յաւելուած 1»-ը*):

Տարի մը ետք, նոյն Տիգրան Պապիկեանին կը տրուի խնդրանքը Աղեքսանդրիոյ Հէքիմեան մատենադարանին շուրջ նման ուսումնասիրութիւն մը կատարելու: 1974 թ. մարտին Տիգրան Պապիկեան Հէքիմեան մատենադարանի գիրքերու ցանկին կը կցէ իր «Նկատողութիւններ»ը, ուր կարմիր մատիտով խաչանիշ կրող կարգ մը գիրքեր կը նկատուին (*տե՛ս «Յաւելուած 2»-ը*):

ՀԲԸՄ գրադարանին ցանկերն ու տեւորերը

Արխիւներուն մէջ գտնուեցան մէկէ աւելի ցանկերու եւ գիրքերու փոխառութեան տետրեր: Դժբախտաբար, այս տետրերուն մեծամասնութիւնը չ'ըսեր թէ ո՛ր գրադարանին կը պատկանի եւ չի նշեր թուականները: Ամենէն կանոնաւոր տետրերը կու գան Կեդրոնական մատենադարանէն: Բազմաթիւ ցանկեր կան այնտեղ, ինչ որ բնական է՝ նկատի առնելով գիրքերուն մեծ թիւը:

Այդ ցանկերը կազմուած են ֆրանսերէնով եւ բաժնուած են գլուխներու, իւրաքանչիւր իր խորագրով, գլուխին թիւով եւ էջաթիւերով: Բոլորն ալ մեքենագրուած են:

Այդ ցանկերէն մէկուն առաջին էջին վարի լուսանցքին գրուած հայերէն ձեռագիրը մեզի Վահան Մալէզեանին ձեռագիրը կը յիշեցնէ:

Գրադարանը ունեցեր է 11 տասնմէկ բաժիններ.

1. Բառարաններ եւ հանրագիտարաններ
2. Պարբերականներ – Նկարագարողումներ – Յուշեր
3. Դրամագիտական, կնքագիտական, հնախօսական
4. Հայաստան – Սուրիա
5. Վէպեր, ճանապարհորդական
6. Աշխարհացոյց (աթլաս) եւ աշխարհագրական
7. Բժշկական, հոգեբանական, քիմիագիտական,
8. Պատմութիւն, եգիպտաբանութիւն
9. Բարոյական եւ քաղաքացիական դաստիարակութիւն
10. Զանազան
11. Իրաւունք եւ օրէնսդրութիւն – դասական փիլիսոփայութիւն

Այս ցանկին մէջ հետաքրքրական երեւոյթ մը կը գրաւէ մեզ՝ երբ բոլոր գլուխները մէկ, երկու կամ երեք էջերէ կը բաղկանան, բժշկական բաժինը ամենէն ճոխն է եւ ունի տասնմէկ (11) էջեր:

Ասիկա զարմանալի չէ, որովհետեւ ՀԲԸՄ հիմնադիր վարչութեան անդամներէն մին եւ Կեդրոնական մատենադարանին առաջին նուիրատուներէն մէկը՝ Նազարէթ Տաղաւարեան, ասպարէզով բժիշկ եղած է:

Այլ ցանկ մը կը հաշուէ ընդհանուր 29 էջ եւ կը բովանդակէ 1685 գիրքերու անուն: Այս ցանկն ալ ֆրանսերէնով գրուած է:

Երրորդ ցանկ մը, ամենէն մեծը այս երեքէն, գրուած է հայերէն, կազմուած է, կը հաշուէ 153 էջ եւ բովանդակէ 1822 հատորներ, ներկայացուած այբբենական կարգով:

1823 թիւով կը սկսի հնատիպ գիրքերու ցանկը.

1830 թիւով կը սկսի բառգիրքերու (բառարաններու) ցանկը

էջ 115-էն կը սկսի պարբերականներու այբբենական ցանկը

էջ 126-էն կը սկսի թատերական գիրքերու ցանկը, ապա

էջ 129-էն դպրոցական գիրքերու ցանկն է, եւ ի վերջոյ՝ գրացուցակներ, էջ 132-ի վրայ:

Այս հատորին վերջին էջերը նուիրուած են «Յանկ հեղինակներու», միշտ այբբենական կարգով եւ կը գրաւեն էջ 133-153 էջերը:

Գիրքերու ընդհանուր թիւ՝ 2367 հատոր:

Եթէ ասոնց աւելցնենք 1685 ֆրանսերէն հատորները, Կեդրոնական մատենադարանին մէջ, 1912 թ. կ'ունենանք 4052 հատոր:

Քանի մը տասնամեակ ետք Մատենադարանը անուն կը փոխէ եւ կը կոչուի «Եագուպ Արթին գրադարան»:

Ասիկա կը հաստատուի այդ գրադարանէն մնացած մէկ տետրով, որուն մէջ արձանագրուել են գիրքեր փոխ առնողներուն անունները, գիրքերուն անուններն ու փոխառնումի թուականները:

Այսօր Աղաթօն գրադարանը, որպէս կորիզ ունենալով Կեդրոնական մատենադարանի 4052 հատորները, ուռճացել է Յովհաննէս Տէր Պետրոսեանի գիրքերով - գրեթէ ամբողջ գրադարանը՝ երեք

հազար գիրք, ինչպես նաև Տիգրան Գեորգեանի մօտաւորապէս չորս հազար գիրքերով եւ Պերճ Թէրզեանի ամբողջական գրադարանով՝ մօտաւորապէս երեք հազար գիրք:

Գրադարանում առկայ է նաև տասնհինգ անուն հայատառ թուրքերէն կրօնական բնոյթի գիրք, որոնք պահպանում են առանձին դարակի վրայ:

Ասոնցմէ զատ գրադարանս վերջին տարիներուն ունեցած է անհատ նուիրատուներ, որոնք նուիրեր են 50-էն մինչեւ 500 եւ աւելի գիրք՝ Տէօվլէթեան ընտանիք, Կասիա Ճղալեան, Գարովին Ասլանեան, Անայիս Ճիգմէճեան, Ալիս Ճիգմէճեան, տոքթ. Սուրէն Պայրաւեան, Հրանդ Քէշիշեան եւ այլք:

Աղաթօն գրադարանի հին ու հնարիպ գիրքերը

Կազմուած հայերէն ցանկագիրքին մէջ կը յիշուին թիւով եօթը (7) ձեռագիրներ, նոյն անունը կրող խորագրին տակ, եւ կը գրաւեն ցանկագիրքին երկու էջերը՝ 108-109:

Սակայն այս գիրքերէն ոչ իսկ մէկ հատ կարելի եղաւ գտնել բացուած սնտուկներուն մէջ, երբ կը դասաւորէինք Աղաթօն գրադարանը:

Իւրաքանչիւրին մասին մանրամասնօրէն գրուած է՝ չափը, կաշեկազմ թէ լաթակազմ ըլլալը, վայրն ու թուականը (եթէ ունին), էջաթիւերը, նկարագրութիւնը եւ այլն:

Այս եօթը մատեաններէն միայն երկուքը թուական ունին՝ 1723 եւ 1836: Մնացեալները տիտղոսաթերթ չունենալու պատճառով, նաև թուական չունին:

Ասոնցմէ զատ ունինք թիւով 244 գիրքեր, որոնցմէ երկուքը անգլերէն, մէկը ֆրանսերէն, իսկ չորրորդը իտալերէն են: Ասոնցմէ երկուքը կու գան 1700-ական թուականներէն.

Ա. Պապմուֆին վարուց Սրբ հորն մերոյ Գրիգորի Լուսաւոր-
չին Հայաստանեայց Հայրապետին, հայր Մատթէոս կրօնաւոր վար-
դապետ, ի տպարանի Անտոնի Պօթթուլի, ի Վէնէտիկ, 1749, 328 էջ.

Բ. Գիրք Սաղմոսաց ի Կոստանդնուպօլիս, 1782.

Բոլոր իին կամ հնատիպ գիրքերուն չափերը տարբեր են՝
շատ փոքրէն մինչեւ իրապէս շատ մեծ գիրքեր, ինչպէս «Շիրակ
տեղագրութիւն պարկերացոյց», հաւաքեց Հ. Ղեւոնդ Վ. Ալիշան, Վե-
նետիկ, Ս. Ղազար, ՌՅԼ – 1881, 192 էջ: Մնացեալ գիրքերը 1800-
ականներու սկիզբէն մինչեւ վերջ հրատարակուած գիրքեր են, տար-
բեր նիւթերու շուրջ՝ գրական, գիտական, կրօնախօսական եւ այլն:

Այսօր Աղաթօն գրադարանը կը ծառայէ փոքր թիւով եգիպ-
տահայերու եւ անելի մեծ թիւով այլ գաղութներէ պրպտումներ կատա-
րող անհատներու:

Յաւելում 1

Հելիոպօլիս, 15 նոյեմբեր 1973

Մեծայարգ Տիար Յովհաննէս Քէհեանեան, ատենապետ

ՀԲԸՄ Եգիպտոսի Կեդր. յանձնաժողովի, Գահիրէ

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՀԲԸՄ-ի Մատենադարանի մասին

Մեծայարգ տիար,

Վերջերս մեր նիստերէն մէկուն ընթացքին Ձեր կողմէ յայտ-
նուած փափաքին ընդառաջելով, մի քանի առաւօտներ զբաղուեցայ
Միութեան գրասենեակի գրադարաններուն պարունակած գիրքերով:
Զարմանքով հաստատեցի նոյն առթիւ, որ անոնցմէ զատ բազմաթիւ
հատորներ գոյութիւն ունին յարակից մառանի մը մէջ: Իբրեւ լուծում
երկար տարիներէ ի վեր գոյութիւն ունեցող գիրքերու այս տխուր ճա-
կատագրին՝ կը փութամ հետեւեալ առաջարկները ներկայացնել
ոստորաբժան ժողովիդ.

1. Ընդհանուր գտում մը կատարել եւ անպէտ նկատուած գիրքերն ու դասագիրքերը ձեռքէ հանել որեւէ ձեռով մը, մնացեալ հատորները կարենալ դասաւորելու համար, մանաւանդ հայաստանեան հրատարակութիւններու ստուար թիւով հատորներ, որոնք, տեղի պակասի հետեւանքով, սաստիկ խոնուած վիճակի մէջ կը գտնուին եւ ցարդ չեն օգտագործուած:

2. Կարգ մը հատորներու շարքեր կան, որոնք թէպէտեւ մեր հասարակութիւնը հետաքրքրելու բնոյթը չունին, սակայն շահագրգռեն պետական եւ կամ տեղւոյ ֆրանսական մշակութային հիմնարկներէն ոմանց: Ասոնցմէ են օրինակի համար.

✓ Documents officielles du Gouvernement Egptien 1884-էն... մօտ 20 հատոր:

✓ Revue des Deux Mondes 1890-էն... մօտ 20 հատոր (այսօր այս անունին տակ ունինք 144 հատորներ):

✓ L'Année Scientifique Industrielle 1859-էն... մօտ 17 հատոր եւ այլն:

3. Նոյնքան եւ թերեւս աւելի մեծ քանակութեամբ բժշկական զանազան մասնագիտութեանց վերաբերեալ հատորներ, որոնց մասին յարմարագոյն կարգադրութիւն մը կարելի է ընել, մասնագէտ բժիշկներու կարծիքը առնելէ վերջ միայն:

4. Վերելը յիշուած մառանին մէջ դիզուած գտայ բազմաթիւ այլազան հատորներու կողքին մեծ թիւով օրինակներ հետեւեալներէն.

✓ ա. Ողբացեալ Արշակ Ալպօյաճեանի «Պատմութիւն հայ Կեսարիոյ» եւ «Պատմութիւն հայ գաղթականութեան» երկերէն.

✓ բ. Ողբացեալ Վահան Զարդարեանի «Յիշատակաբան»-երէն եւ այլն:

Այս հատորները կարելի է նուիրել տեղւոյս կամ գաղթաշխարհի, կամ հայրենի մատենադարաններուն, ինչպէս նաեւ վարժարաններուն՝ իբրեւ մրցանակ տրուելու համար, անոնցմէ որոշ թիւով օրինակներ պահելով հանդերձ Միութեանս մատենադարանին մէջ:

5. Ի մի հաւաքել հայոց պատմութեան եւ առ հասարակ հայ մշակոյթին եւ հայկական դատին վերաբերեալ բոլոր երկասիրութիւնները՝ հայերէն ըլլան անոնք կամ օտար լեզուով: Զանոնք պահել մէկ պահարանի մէջ եւ մասնաւոր հոգածութեան առարկայ ընել, նկատի ունենալով որ անոնցմէ շատեր թանկագին վկայութիւններ են ըլլայ հեղինակներու արժէքին, ըլլայ անոնց հրատարակութեան տեսակէտէն: Կը թելադրեմ նման աշխատանք մը տանիլ նաեւ ՀԲԸՄ բոլոր հրատարակութիւններուն համար, որոնցմէ գէթ մի քանի օրինակ կազմուած վիճակի մէջ պահելով տարուէ տարի:

6. Վերոյիշեալ կարգադրութիւնները ամբողջացնել, մնացեալ հատորները ցանկագրելով յատուկ տոմարի մը մէջ. այդ ցանկէն որոշ թիւով օրինակներ բազմապատկել «սթենսիլ»ով եւ ուղարկել հետաքրքրուող մշակութային կազմակերպութիւններու:

7. Վերջապէս անձ մը նշանակել, որ պատասխանատու ըլլայ ոչ միայն անոնց անվթար պահպանութեան, այլ մասնաւոր զանոնք մշտապէս կերպով օգտագործելու միջոցներ ստեղծելու աշխատանքին, ըլլայ անհատներու կողմէ, ըլլայ հաւաքական եղանակով, ինչպէս դասախօսութիւններ, ասանդական հաւաքոյթներ եւ այլն, որպէսզի Մատենադարանը, որ տարիներու ընթացքին գոյացած է պատուական ազգայիններու նուիրատուութիւններով եւ Միութեան նիւթական զոհողութիւններով, իր նպատակին ծառայէ, փոխանակ ըլլալու լոկ գոց պահարաններու ցուցադրութիւն մը:

Այն յոյսով, որ վերոյիշեալ առաջարկները պատասխանատու վարչութեանդ շնորհիւ մօտաւոր ժամանակի մը մէջ իրականութեան

ԳՈՐԾԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

կը վերաժուին եւ կը ծառայեն մեր ներկայ նորահաս սերունդներու մտաւոր զարգացումին, կը փութամ յայտնել յաջողութեան սրտագին մաղթանքներս:

*Տ. Պապիկեան
(ստորագրութիւն)*

Յաւելում 2

ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. Խաչանիշով նշանակուած գիրքերը պահել եւ դասաւորել ըստ սեռի (գրականութիւն, պատմութիւն, թատրերգութիւն, կենսագրութիւն, բառարաններ):

2. Կրկին եւ երեակ օրինակներ կան. կարելի է զանոնք նուիրել այլ գրադարաններու:

3. Ժողովրդական վէպերը առանձին պահարանի մը մէջ տեղաւորել:

4. Պատանեկան վէպերը առանձին պահարանի մը մէջ տեղաւորել:

5. Հայաստանի հեղինակները առանձին պահարանի մը մէջ տեղաւորել:

6. Պր. Հայկ Կարինեանի յանձնուած 10 հատոր «Սաւառնակ» (տես թիւ 16):

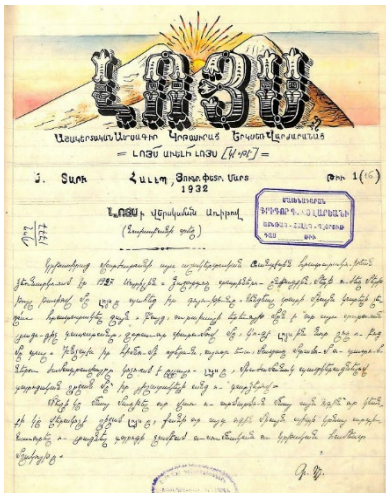
*Տիգրան Պապիկեան
(ստորագրութիւն)*

ԱՇԽԱԿԵՐՏԱԿԱՆ ՁԵՌԱԳԻՐ ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆԻ ՀԵՏՔԵՐՈՎ*

ՆԵԼԼԻ ՉՈՓՈՒՐՅԱՆ
Հիմնարար գիտական գրադարան

ՀՏԴ 070(479.25)

Հիմնարար գիտական գրադարանի հավաքածուներում իրականացվող մատենագիտական որոնողական աշխատանքները հաճախ հնարավորություն են տալիս բացահայտելու մինչ այժմ անհայտ կամ քիչ ուսումնասիրված նյութեր, որոնք կարևոր նշանակություն



ունեն հայ տպագիր մշակութային ժառանգության ուսումնասիրության գործում: Նման նյութերից է «Լոյս» աշակերտական ձեռագիր ամսագիրը, որը հայտնաբերվել է ՀԳԳ Պողարյան հավաքածուում և ներկայացնում է սփյուռքահայ կրթական կյանքի ուշագրավ վկայություններից մեկը: Հայոց ցեղասպանությունից հետո Մերձավոր Արևելքում, մասնավորապես Սիրիայի Հալեպ քաղաքում հաստատված գաղթականության և որբերի համար ազ-

գային ինքնության պահպանման գլխավոր գործոնը դարձել էր հայ դպրոցն ու մամուլը: Այս առումով բացառիկ պատմական, լեզվաբանական և ազգագրական արժեք է ներկայացնում Հալեպի Կրթասի-

* Հոդվածը ներկայացվել է 12.05.2026, ընդունվել է տպագրության 26.06.2026:

The article was submitted on 12.05.2026, accepted for publication on 26.06.2026.

րաց երկսեռ վարժարանի սաների նախաձեռնությամբ ստեղծված «Լոյս» աշակերտական ձեռագիր ամսագիրը (1927 թ. ապրիլ-1932 թ. մարտ), որը պահպանվում է գրադարանի «Գրիգոր Պողարյան» անհատական հավաքածուում:

Ձեռագիր աշակերտական մամուլը հայկական կրթամշակութային համակարգի յուրահատուկ դրսևորումներից է, որը ձևավորվել է XIX դարի վերջից և առավել ակտիվ զարգացել XX դարի առաջին կեսին: Այս երևույթը հատկապես ընդգծված է սփյուռքահայ համայնքներում, որտեղ հայկական դպրոցը ոչ միայն կրթական, այլև ազգային ինքնության պահպանման հիմնական ինստիտուտն էր: Սփյուռքահայ իրականության մեջ հետեղեռնյան տարիներին ձեռագիր պարբերականները դարձել են մշակութային դիմադրության, ինքնության պահպանման և մայրենի լեզվի պահպանման կարևոր միջոցներ:

Ձեռագիր պարբերականների ստեղծումը պայմանավորված էր մի շարք գործոններով: Առաջին հերթին՝ տպագրական հնարավորությունների սահմանափակումը ստիպում էր օգտագործել ձեռագիր ձևաչափը որպես տեղեկատվության տարածման միջոց: Երկրորդ՝ այն հնարավորություն էր տալիս զարգացնել աշակերտների ստեղծագործական ունակությունները, խթանել գրավոր խոսքի մշակույթը և ձևավորել լեզվական ինքնագիտակցություն: Երրորդ՝ այս պարբերականներն ունեին նաև դաստիարակչական և համայնքային միավորող գործառույթ, քանի որ հաճախ ընթերցվում էին դպրոցական հավաքների ժամանակ և դառնում քննարկման առարկա:

Սփյուռքահայ կրթական միջավայրում, հատկապես Հալեպում, Բեյրութում և Կահիրեում, ձեռագիր աշակերտական մամուլը ձևավորվեց դպրոցական գործընթացի ինքնակազմակերպման բարձր մակարդակի հիման վրա: Այս պարբերականները սովորաբար խմբագրվում էին աշակերտների կողմից՝ ուսուցիչների վերահսկողությամբ, պարունակում էին գրական ստեղծագործություններ,

թարգմանություններ, պատմական նյութեր, ինչպես նաև դպրոցական կյանքի նկարագրություններ: Դրանց բովանդակությունը հաճախ արտացոլում էր ոչ միայն կրթական գործընթացը, այլև ժամանակի սոցիալ-մշակութային իրականությունը: Պարբերականները նպաստում էին աշակերտների ինքնարտահայտմանը և միաժամանակ ծառայում էին որպես լեզվական փորձարարական դաշտ, որտեղ ձևավորվում էին արևմտահայերենի գրավոր տարբերակի տարբեր շերտեր:

Ձեռագիր աշակերտական մամուլի կարևոր առանձնահատկություններից է նաև դրա գեղարվեստական ձևավորումը: Շատ պարբերականներ ներառում էին աշակերտների կողմից արված նկարազարդումներ, որոնք վկայում են ստեղծագործական բարձր մակարդակի մասին: Այս հանգամանքը թույլ է տալիս դրանք դիտարկել ոչ միայն որպես տեքստային աղբյուր, այլև որպես տեսողական մշակույթի օրինակ:

«Լոյս. աշակերտական ամսագիր Կրթասիրաց երկսեռ վարժարանաց»¹ պարբերականը հրատարակվել է Հալեպում 1927 թ. ապրիլից մինչև 1932 թ. մարտը: Ամսագրի վերաբերյալ տեղեկությունները մատենագիտական գրականության մեջ առկա են, սակայն դրանք սահմանափակ և հատվածային բնույթ ունեն: Ա. Տեր-Խաչատուրյանն, իր «Սուրիահայ մամուլի պատմութիւն» աշխատության մեջ (Պէյրուֆ, 1972, էջ 223) նշում է, որ հայտնի է ամսագրի առնվազն 16 համար: Նա փաստում է, որ ամսագիրը ձեռագիր է և սփյուռքահայ աշակերտական մամուլի շրջանակում ունի յուրահատուկ տեղ: Ա. Կիրակոսյանի «Հայ պարբերական մամուլի մատենագիտություն 1794-1967» գրքում (Երևան, 1970, էջ 296) ամսագիրը նկարագրված է աստղանիշով: Ընդգծված են միայն անհրաժեշտ մի քանի տվյալներ: Մանրամասն տեղեկություններ կան «Սուրիոյ հայկական տպա-

¹ Համահայկական թվանշային գրադարան՝
<https://arar.sci.am/dlibra/publication/455605/edition/422960/content>

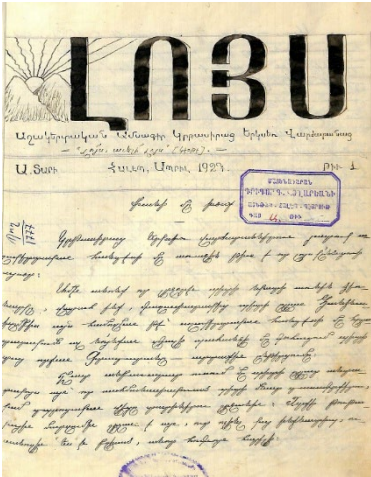
րանները» գրքում (Հալեպ, 1973, էջ 202), ուր նշվում է նաև, թե որտեղ են պահվում ամսագրի համարները:

Հիմնարար գիտական գրադարանի «Պողարյան» հավաքածուի ուսումնասիրությունը հնարավորություն տվեց ճշգրտել, հստակեցնել «Լոյս» ամսագրի պահպանված օրինակների ժամանակագրական շրջանակը: Պարզվեց, որ գրադարանում պահպանվում են 1927–1930 և 1932 թթ. համարները. բացակայում է 1931 թ. ամբողջությամբ: Ամսագրի ֆիզիկական օրինակները հնարավորություն տվեցին առաջին անգամ ուսումնասիրել դրա կառուցվածքը, թեմատիկ ուղղվածությունը, բովանդակային առանձնահատկությունները:

«Լոյս» ամսագիրը ստեղծվել է հետեղենյան պայմաններում ապրող սաների կողմից և հանդես է եկել որպես կրթական, գրական և մշակութային ինքնարտահայտման հարթակ: Այն միաժամանակ ծառայել է որպես դպրոցական ուսուցման, ստեղծագործական փորձի և ազգային ինքնության պահպանման միջոց: Պարբերականի էջերում տեղ են գտել աշակերտների ինքնուրույն ստեղծագործություններ, գրական մշակումներ, թարգմանություններ, ինչպես նաև հայ և արտասահմանյան հեղինակների երկերի վերարտադրություններ ու մեկնաբանություններ: Այս բազմաշերտ բովանդակությունը վկայում է ոչ միայն ուսումնական գործընթացի ակտիվության, այլև աշակերտական միջավայրում ձևավորված բարձր մակարդակի մշակութային ինքնագիտակցության մասին:

Ձեռագիր ամսագրի առանձնահատկություններից է նաև դրա գեղարվեստական ձևավորումը: Այն գրված է արևմտահայ ուղղագրությամբ, աչքի է ընկնում խնամքով մշակված ձեռագրով և աշակերտների կողմից կատարված նկարազարդումներով:

Բովանդակային առումով «Լոյս»-ը ներառում է գրական, կրթական և դաստիարակչական բնույթի նյութեր՝ բանաստեղծու-



թյուններ, պատմվածքներ, թարգմանություններ, ինչպես նաև անդրադարձներ դպրոցական կյանքի տարբեր կողմերին: Հատուկ արժեք են ներկայացնում այն նյութերը, որոնք արտացոլում են հետեղեռնյան սիրիահայ որբերի առօրյան, լեզվական առանձնահատկությունները, այդ թվում՝ Այնթապի բարբառի տարրերը, ինչպես նաև արիեստագործական և սոցիալական փորձառությունները: Այս տեսանկյունից ամսագիրը հանդես է գալիս որպես եզակի վա-

վերագիր, որն արձանագրում է ոչ միայն կրթական գործընթացը, այլև համայնքի սոցիալ-մշակութային վերակազմավորման փուլը:

Թեև ամսագրի ամբողջական բովանդակության ուսումնասիրությունը դեռևս պահանջում է շարունակական աշխատանք, առկա նյութերը բավարար են այն գնահատելու՝ որպես 1920–1930-ական թվականների սիրիահայ դպրոցական կյանքի կարևոր վավերագիր:



ՀԱՄԱԶԱՍԴ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆ. ԳՐՔԻ ՆՎԻՐՅԱԼԸ

ՀՏԴ 929:069.5(479.25)Համբարձումյան

Հայ մտավորականության պատմության մեջ կան անուններ, որոնց գործունեությունը միավորում է գիտությունը, գրականությունը և կրթությունը: Այդպիսի բացառիկ դեմքերից է Համազասպ Ասատուրի Համբարձումյանը՝ գրականագետ, թարգմանիչ, մանկավարժ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, որի կյանքն ու գործունեությունը կարևոր էջ են հայկական մշակույթի և գիտության պատմության մեջ:

Համազասպ Համբարձումյանը ծնվել է 1880 թ. սեպտեմբերի 25-ին Բասարգեչարում, չնայած փաստաթղթերի մեջ արձանագրված է 1883 թ.: Նրա մանկությունն անցել է Գեղարքունիքի գեղեցիկ բնության մեջ, որտեղից էլ սկսվել է գիտելիքի հանդեպ առաջին հետաքրքրությունը: Սկզբնական կրթությունը ստացել է գյուղական դպրոցում՝ ամեն օր ոտքով հասնելով հարևան Մեծ Մազրա գյուղում գտնվող դպրոցը: Այնուհետև ուսանել է Թիֆլիսի Ներսիսյան դպրոցում, շարունակել կրթությունը Մոսկվայի Լազարյան ճեմարանում, որից հետո ընդունվել Սանկտ Պետերբուրգի համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետը, որն ավարտել է 1907 թ.:

Կյանքի մի հատվածում զբաղվելով իրավաբանությամբ՝ այնուհետև նա ընտրել է կրթության և գիտության ճանապարհը: Դասավանդել է Թիֆլիսի դպրոցներում, համագործակցել է ժամանակի հայտնի պարբերականների հետ՝ «Մշակ»-ի, «Հորիզոն»-ի և թերթերում հրապարակելով իր հոդվածներն ու բանաստեղծությունները:

Համազասպ Համբարձումյանի ստեղծագործական գործունեությունը սկսվել է երիտասարդ տարիներից: Նրա առաջին բանաստեղծական ժողովածուները՝ «Արյուն էջեր», «Անհունի էջերում», և «Հպարտ հոգու երգերից», լույս են տեսել դեռևս 20-րդ դարի սկզբին: Ավելի ուշ նրա բանաստեղծությունները հրատարակվել են նաև Վիեննայում՝ երեք հատորով:

Համազասպ Համբարձումյանի գիտական գործունեության կարևորագույն ուղղությունը անտիկ գրականության ուսումնասիրությունն ու թարգմանությունն էր: Տիրապետելով հին հունարենին և լատիներենին՝ նա համաշխարհային գրականությունը ներկայացրել հայ ընթերցողին՝ թարգմանելով անտիկ գրողների ստեղծագործությունները հայերեն: Նրա թարգմանությամբ լույս են տեսել «Հույն ողբերգակներ» ժողովածուն, Հոմերոսի հանրահայտ «Իլիականը»: Հոմերոսի ստեղծագործության գիտական ուսումնասիրության համար նրան շնորհվել է բանասիրական գիտությունների դոկտորի աստիճան:

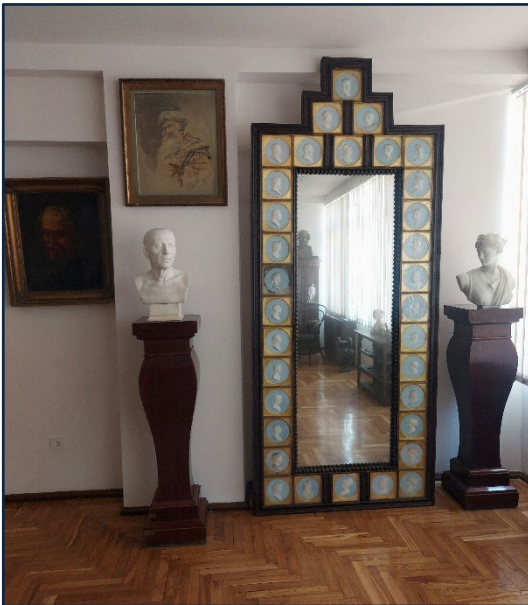
Վաստակաշատ գիտնականն իր մահկանացուն կնքել է 1965 թ. և հուղարկավորվել է Բյուրականում, որտեղ թաղված է նաև որդին՝ աշխարհահռչակ աստղագետ Վիկտոր Համբարձումյանը:



Լինելով գրքասեր անձնավորություն՝ Համբարձումյանը կյանքի ընթացքում հավաքել է եզակի արժեք ներկայացնող գրքեր և պարբերականներ, որոնք տպագրվել էին աշխարհի տարբեր վայրերում 18-րդ դարից սկսած՝ հայերեն և օտար լեզուներով: Հայտնի է, որ 1904 թ. նա ունեցել է ընդամենը 150 միավոր գրականություն, մինչդեռ կյանքի վերջում գրադարանի միավորների թիվը հասել է 2214-ի:

1965 թ., նրա մահից հետո, կինը՝ Հռիփսիմե Համբարձումյանը անձնական գրադարանը նվիրել է Հայաստանի Հանրապետության Գիտությունների ակադեմիայի գրադարանին, որի հիման վրա էր կազմավորվել է գրադարանի առաջին անհատական հավաքածուն: 1968 թ. գրադարանում բացվել է նոր սրահ՝ «Պրոֆեսոր Համազասպ Ասատուրի Համբարձումյանի գրադարանային ֆոնդ» վերտառությամբ: Համբարձումյան ընտանիքի առաջարկով Հիմնարար գիտական գրադարանին է տրվել նաև գիտնականի աշխատասենյակի գույքը, որը մինչ այդ գտնվում էր Բյուրականի առանձնատան առաջին հարկում: Դրանք Համբարձումյան գերդաստանի ընտանեկան պահպարաններն էին, հայելին և մի շարք անձնական իրեր:

Անհատական հավաքածուի մեջ կա 385 միավոր հայերեն, 1521



միավոր ռուսերեն, 307 միավոր այլ լեզուներով գրականություն, որոնց բոլորի վրա դրված է «Համազասպ Համբարձումյանի գրքերից» կնիքը:

Գրականությունը պահպանված է խնամքով և տեղակայված շքեղ, հնաոճ գրապահարանների մեջ:

1965 թվականից սկսած առ այսօր անհատական հավաքածուն և աշխատասենյակի կահույքը պահպանվում են գրադարանում: Ժամանակը, սակայն, իր հետքն ու փոշին էր դրել դրանց վրա, և հուշասենյակը վերանորոգման կարիք ուներ:

2025 թ. հոկտեմբերին գրադարանի տնօրենության դիմումի հիման վրա այդ կարևոր գործը հանձն առավ «Մարտին Սթար» ընկերությունը: Վերանորոգման աշխատանքները մեկնարկեցին 2026 թ. հունվարից: Կարճ ժամանակահատվածում հուշասենյակը ստացավ իր բովանդակությանը համահունչ տեսք՝ պատրաստ ընդունելու այցելուներին: Մեր երախտագիտությունն ենք հայտնում Համբարձումյան գերդաստանին՝ այս շքեղ նվիրատվության և «Մարտին Սթար» ընկերության ղեկավարությանը՝ մշակութային արժեքների նկատմամբ ունեցած հոգատար վերաբերմունքի համար:

Համազասպ Համբարձումյանի կյանքը և թողած ժառանգությունը վկայում են, թե ինչպես կարող է մեկ անձը միավորել գիտությունը, գրականությունը և կրթությունը՝ թողնելով հարատև հետք ազգային մշակույթի պատմության մեջ:

Մայա Գրիգորյան

Հիմնարար գիտական գրադարան

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Գլխավոր խմբագրի սյունակ 3

ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ԳԱՐԵԳԻՆ ՂՈԶԻԿՅԱՆ

Հուլական (մասնագիտական) այրումը
գրադարանավարների մոտ..... 5

21-ՐԴ ԴԱՐԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԱՐՄԻՆԵ ՀԱԿՈՔՅԱՆ, ՆԵԿՏԱՐ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

Թվային գրադարանների զարգացման
միտումները Հայաստանում..... 50

ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

ՆԱՐԻՆԵ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Թվային պահոցները որպես բուհի
գիտական տեսանկյունից բարձրացման գործիք..... 78

ԳՐԱԴԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՎԱՐՍԵՆԻԿ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Ռազմավարական մրաժողության բանալին.
SWOT վերլուծություն..... 91

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

ՌՈՒԶԱՆՆԱ ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ

Կոդայքի մարզի գրադարանները..... 110

ԶԱՐՈՒՀԻ ՏՈՆՈՅԱՆ, ԷԼՄԻՐԱ ՂԱՆԴԻԼՅԱՆ

Արագածոտնի մարզի համայնքային գրադարանները..... 124

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆ

ՏԻԳՐԱՆ ԶԱՐԳԱՐՅԱՆ, ՄԵՐԻ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ, ՄԱՅԱ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

<i>Մալենազիդական հետախուզումներ.....</i>	171
--	-----

ԳՈՐԾԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՄԱՐՈՒՇ ԵՐԱՄՅԱՆ

<i>Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միություն Գահիրէի գրադարանները</i>	187
---	-----

ՀԱՂՈՐԴՈՒՄՆԵՐ

ՆԵԼԼԻ ՉՈՓՈՒՐՅԱՆ

<i>Աշակերտական ձեռագիր պարբերականի հետքերով.....</i>	202
--	-----

ՄԱՅԱ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

<i>Համազասպ Համբարձումյան. Գրքի նվիրյալը.....</i>	207
---	-----

CONTENTS

<i>Editor-in-Chief's Column</i>	3
---------------------------------------	---

THEORY AND PRACTICE

GAREGIN GHUCHIKYAN

<i>Emotional (professional) burnout among librarians</i>	5
--	---

21ST CENTURY LIBRARY

ARMINE HAKOBYAN, NEKTAR AVETISYAN

<i>Trends and Perspectives in the Development of Digital Libraries in Armenia, 2015–2025.....</i>	50
---	----

LIBRARIES OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS

NARINE HARUTYUNYAN

<i>Digital Repositories as a Tool for University Scientific Visibility: A Case Study of the Library of Brusov State University</i>	78
--	----

LIBRARY STATISTICS

VARSENIK SARGSYAN

<i>The Key of Strategic Thinking: SWOT Analysis</i>	91
---	----

REGIONAL AND COMMUNITY LIBRARIES

RUZANNA NERSISYAN

<i>Libraries of Kotayk Region.....</i>	110
--	-----

ZARUHI TONoyAN, ELMIRA GHANDILYAN

<i>Community libraries of Aragatsotn region.....</i>	124
--	-----

CULTURAL HERITAGE

STYOPA PETOYAN, EMMA CHOOKASZIAN

<i>The Voskan Bible of Archbishop Astvadzadour Fakhrabadtsi in the Morgan Library & Museum (PML 199389): An Inscribed New Julfa Binding and Armenian Practices of Commemorative Book Patronage and Distribution.....</i>	145
--	-----

TIGRAN ZARGARYAN, MERY MANUKYAN, MAYA GRIGORYAN

<i>Bibliographical Searches</i>	171
---------------------------------------	-----

Հայերեն բաժնի խմբագիր
Հայերեն բաժնի սրբագրիչ
Անգլերենի խմբագիր և սրբագրիչ՝
Համակարգչային ձևավորում և էջադրում՝

Նելլի Հայրապետյան
Գոհար Սարգսյան
Նունե Շահումյան
Ռուզաննա Թումանյան

Editor of Armenian section
Proofreader for Armenian section
Editor and proofreader of English
Computer design and pagination

Nelly Hayrapetyan
Gohar Sargsyan
Nune Shahumyan
Ruzanna Sargsyan

Խմբագրության հասցեն՝ 0019, Երևան,
Մարշալ Բաղրամյան պող. 24/6

Address: Marshal Baghramyan ave. 24/6, 0019, Yerevan, Armenia

Ամսագրի պաշտոնական կայքէջը՝
<https://www.flib.sci.am/journal/Lratu/>

Official site of the journal
<https://www.flib.sci.am/journal/Lratu/>

